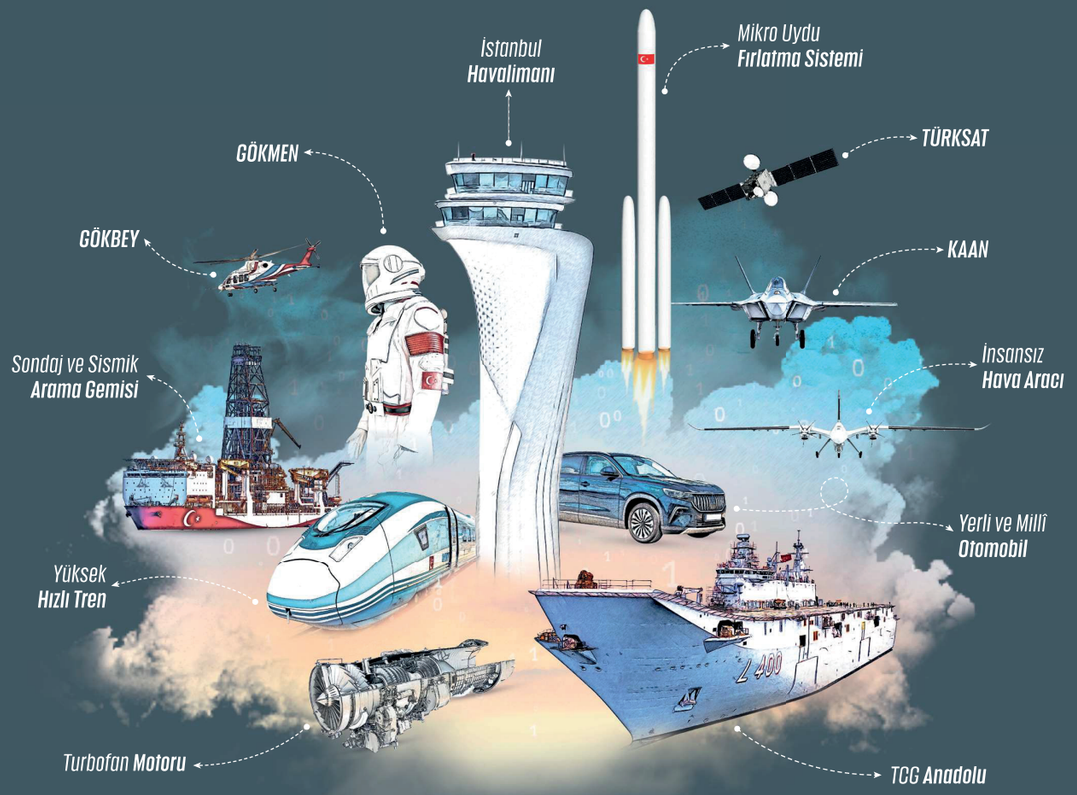
Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM
ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
HÜSNÜHAT I
DERS KİTABI

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

HÜSNÜHAT I

ORTAÖĞRETİM

HÜSNÜHAT I

Ders Kitabı

Yazarlar

Aziz TEKİNER
Alperen ÇELİK
Ömer ÖZGÜL
Remzi KOÇ

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2026

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI ..... : 10511
DERS KİTAPLARI DİZİSİ ..... : 2352

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiç bir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Prof. Dr. Fatih ÖZKAFA

Dil Uzmanı
Salim ULU

Görsel Tasarımcı
Hanife KOYUTÜRK

Çoklu Ortam Tasarımcısı
Sinan ÇETİN

Program Geliştirme Uzmanı
Sertaç IRMAK

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Şafak Cansu CİRİT

Rehberlik Uzmanı
Hüseyin YAĞCI

ISBN 978-975-11-9379-7

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 18.11.2025 gün ve 146610588 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

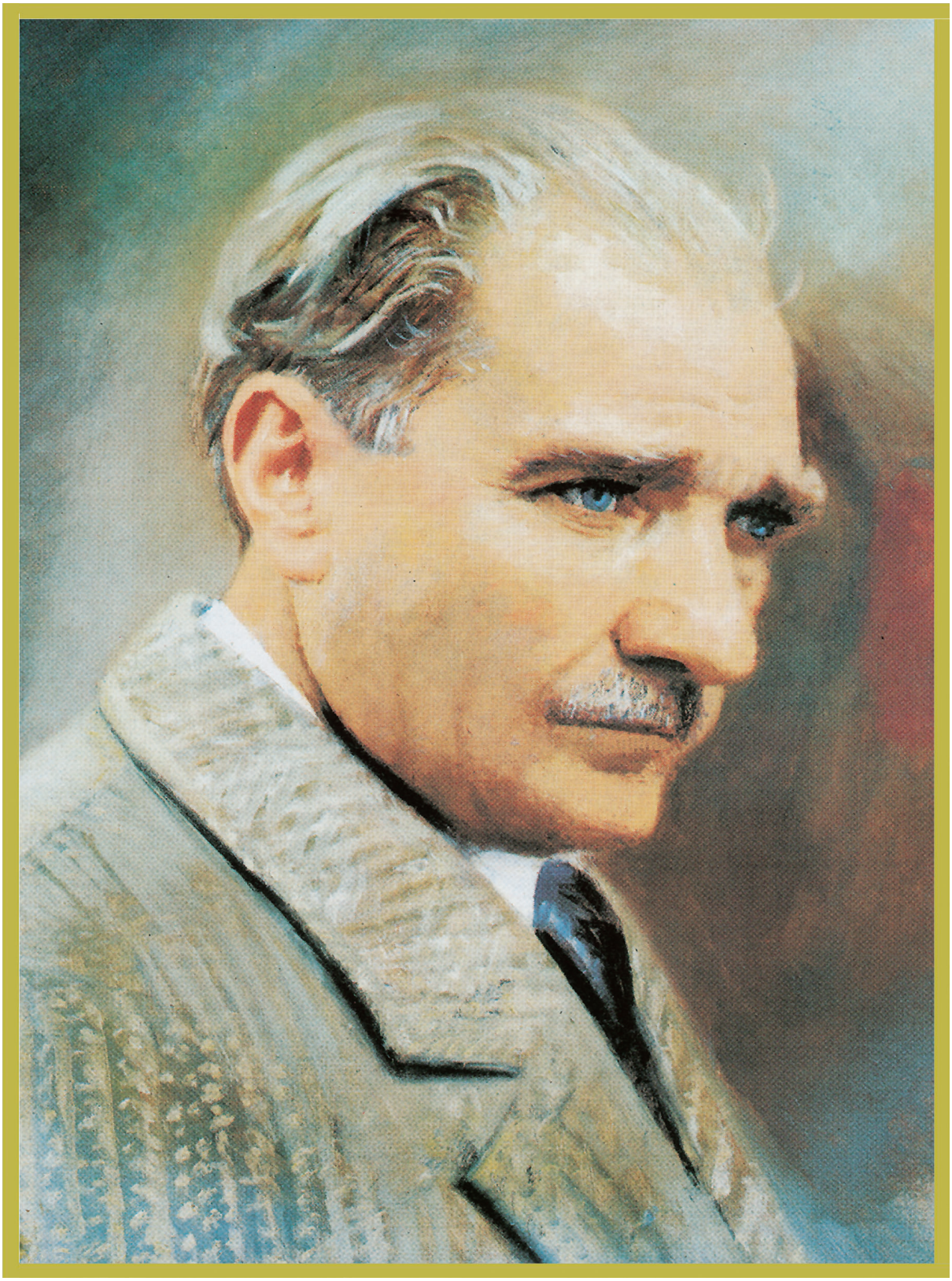
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

Kitabın Tanıtımı 9

1. Ünite : HÜSNÜHATTIN TANIMI VE TEMEL MALZEMELERİ 12

1.1. Hüsnühattın Tanımı ve Gayesi 14
1.2. Hüsnühattın Malzemeleri ve Kullanım Alanları 17
1.2.1. Kamış Kalem 17
1.2.2. Kalemtıraş 18
1.2.3. Makta 18
1.2.4. Mürekkep 18
1.2.5. Hokka 19
1.2.6. Lika 20
1.2.7. Aharlı Kâğıt 21
1.2.8. Mühre 21
1.2.9. Mıstar 22
1.2.10. Yazı Altlığı 22
1.2.11. El Altlığı 22
1.2.12. Kubur 23
1.2.13. Meşk Murakkası 23
1.3. Hüsnühatta Malzeme Kalitesinin Önemi 26
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları 31
Sonnotlar 35

2. ÜNİTE: HÜSNÜHAT ÖĞRETİM METODU 36

2.1. Hüsnühatta Meşk Usulü ve İcazet 38
2.1.1. Hurufat Meşki 40
2.1.2. Müfredat Meşki 41
2.1.3. Mürekkebat Meşki 41
2.1.4. Meşk Ederken Dikkat Edilecek Hususlar 42
2.2. Hattatlığın Şartları 46
2.3. Hüsnühat Öğrenmenin Faydaları 50
2.4. Rika Meşk Öğretimi 54
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları 59
Sonnotlar 63

3. Ünite : HÜSNÜHATTIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ 64

3.1. Hüsnühattın Ortaya Çıkması ve Gelişmesi 66
3.1.1. İslâm Tarihinde Hüsnühattın Merkezleri 69
3.2. Hüsnühatta Yazı Çeşitleri 72
3.2.1. Kûfi (كوفي) 74
3.2.2. Altı Yazı Çeşidi 75
3.2.3. Diğer Yazı Çeşitleri 79
3.3. Bazı Meşhur Hattatlar 83
3.3.1. Şeyh Hamdullah Efendi 85
3.3.2. Hafız Osman Efendi 85
3.3.3. Mustafa Râkım Efendi 86
3.3.4. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi 86
3.3.5. Kazasker Mustafa İzzet Efendi 87
3.3.6. Abdullah Zühdî Efendi 87
3.3.7. Mehmed Şevkî Efendi 88
3.3.8. Sâmi Efendi 88
3.3.9. Kayışzade Hafız Osman Efendi 89

3.3.10. Hasan Rızâ Efendi 89
3.3.11. Necmeddin Okyay 90
3.3.12. Mustafa Halim Özyazıcı 90
3.3.13. Hamid Aytaç 91
3.3.14. Hasan Çelebi 92
3.3.15. Hattat Osmanlı Padişahları 93
3.3.16. Hanım Hattatlar 93
3.4. Türklerin Hat Sanatına Hizmetleri 94
3.4.1. Hüsnühat Mirasımızı Korumanın ve Yaşatmanın Önemi 97
3.5. Rika Meşk Öğretimi 98
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları 107
Sonnotlar 111
4. Ünite : HÜSNÜHAT ESERLERİ 112
4.1. Kullanım Alanlarına Göre Hüsnühat Eserleri 114
4.1.1. Yazılı Eserler 116
4.1.2. Levhalar 122
4.1.3. Mimari Eserlerde Hüsnühat 134
4.1.4. Mezar Taşı Kitabeleri 142
4.2. Rika Meşk Öğretimi 146
4.2.1. Rika Kelimelerin ve Cümlelerin Yazılışı 147
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları 151
Sonnotlar 155
5. Ünite : HÜSNÜHAT LEVHASI HAZIRLAMA 156
5.1. Rika Metninin Belirlenmesi 158
5.1.1. Yazılacak Metnin Belirlenmesi 158
5.1.2. Metnin Önceden Yazılmış Örneklerinin Belirlenmesi 159
5.1.3. Emeğe Saygı ve Telif Hakkına Riayet 160
5.2. Rika Metninin Hüsnühatla Yazılması 162
5.2.1. Yazma Metodunun Belirlenmesi 162
5.2.2. Yazılacak Metnin Meşk Edilmesi 163
5.2.3. Yazının Kalıbının Hazırlanması 166
5.2.4. Kalıp Üzerinden Aharlı Kâğıda Yazılması 166
5.2.5. Yazının Tashih Edilmesi 167
5.3. Rika Eserinin Bezenmesi ve Çerçeveletilmesi 168
5.3.1. Eserin Murakkaya Yapıştırılması 169
5.3.2. Eserin Kenarına Cetvel Çekilmesi 169
5.3.3. Eserin Tezhiple Bezenmesi 170
5.3.4. Eserin Ebruyla Bezenmesi 172
5.3.5. Eserin Çerçeveletilmesi 173
Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları 177
Sonnotlar 180
Sözlük 181
Kaynakça 184
Örnek Rika Metinleri 187
Görsel ve Genel Ağ Kaynakçası 187
Cevap Anahtarı 187
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 188
Türk Dünyası Haritası 189

KİTABIN TANITIMI

Kitap ünite/temalardan oluşmaktadır. Her ünite/tema başına Ünite/Tema Kapak Sayfası yer almaktadır.

Ünite/Tema kapaklarında o ünite/tema adı, ünite/tema alt konu başlıkları, öğrenilecek kavramlar, öğrenciden beklenen öğrenme hedefleri, ünite/tema sonunda öğrenciden yapması beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca ünite/tema ile ilgili olarak hazırlanan sunum ve diğer e-içeriklere ulaşmak amacıyla karekodlar yerleştirilmiştir.

Ünite sunumu ve diğer e-içeriklere yönlendiren karekodlar

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutularak ya da kitabın dijital kopyalarında karekod üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilmektedir.

Ünite/Tema adı

Ünite/Tema konu başlıkları

Öğrenilecek kavramlar

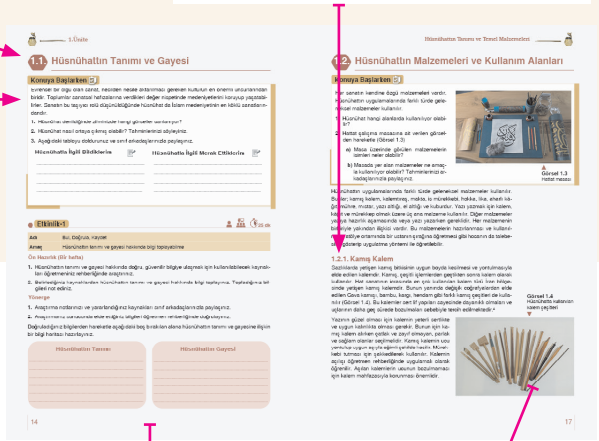
Öğrencinin önceki öğrenmeleri ile ünite arasında köprü kuran "Başlarken" alanı

Ünitede öğrenciden beklenen görev ve sorumluklar bilgisi

Desimal sistemle gösterilen Ünite/Tema konu başlığı

Desimal sistemle gösterilen Ünite/Tema alt konu başlığı

Derse hazırlık ve ön değerlendirme yapılan "Konuya Başlarken" alanı

Öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgiler vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımların açıklandığı metin alanlarıdır. Ok uçları ilgili satırı işaret eder.

Kelime

Metin içinden önemli görülen kelime, kavram, tanım gibi açıklanması gereken durumlar bu kutucuklarda açıklanacaktır.

Bazı bilgi veya etkinlikler algıyı kolaylaştırmak için grafik veya kutu şeklinde verilmiştir.

Görseller sayfalara orantılı şekilde yerleştirilmiştir. Görsel açıklamaları ayrıştırıcı yazım karakteri ve büyüklükle verilmiştir. Açıklama ile görsel bağlantısında algıyı kolaylaştırmak için yönlendirme ok uçları açıklamanın ait olduğu görseli göstermektedir.

Konuyla ilgili ayrıca verilmek istenilen bilgiler için ayrılan bölümdür.

BİLGİ KUTUSU

Konuyla ilgili ayrıca verilmek istenilen bilgiler için ayrılan bölümdür.

SEMBOLLERİN AÇIKLAMASI

“Başlarken” alanı

“Konuya Başlarken” alanı

“Kontrol Noktası” alanı

“Farklı Kaydet” alanı

Çalışmanın bittiği yer

Etkinliğin başladığı yer

Etkinliğin bittiği yer

Bireysel etkinlik

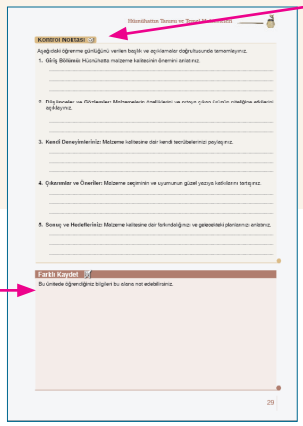
Grup etkinliği

Rehberli etkinlik

Etkinliğin süresi

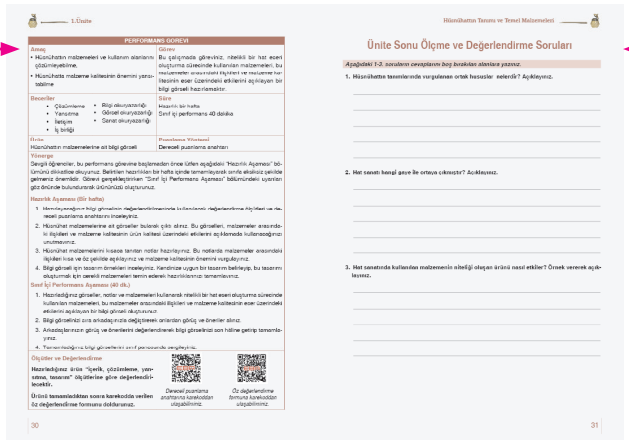
Kitap genelindeki “Etkinlik, Okuma Parçası, Örnek Çözüm ve benzeri” çalışmalarına ünite/tema içinde sıra numarası verilmiştir. Çalışmanın başladığı yer ⬢ sembolü ile, bittiği yer ise ⬢ sembolü ile gösterilmiştir.

Konu sonlarında “Kontrol Noktası” adıyla öğrenilenleri pekiştirme amacıyla çalışma yapılabilecek alanlar ayrılmıştır. Çalışmanın sonlandığı yere ⬢ sembolü yerleştirilmiştir.

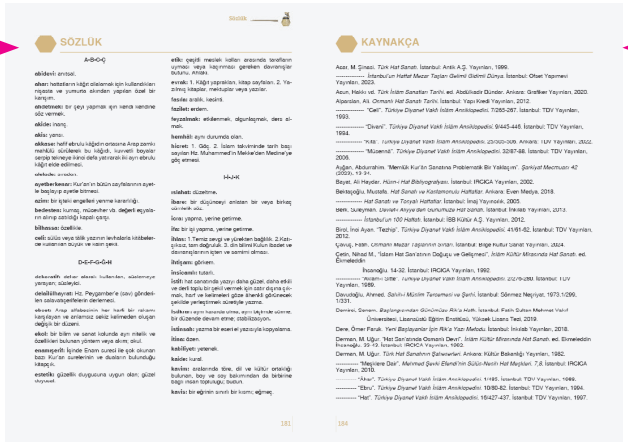
Her ünite/tema sonunda öğrencinin öğrendiği bilgileri kendi hatırlayacağı şekilde kısaca not etmesi amacıyla “Farklı Kaydet” alanları bırakılmıştır. Alanın bittiği yere ⬢ sembolü yerleştirilmiştir.

Öğrencilerin konuları pekiştirmesi ve ayrıntılı bilgiye ulaşması amacıyla ünite sonlarında örnek performans görevlerine yer verilmiştir.

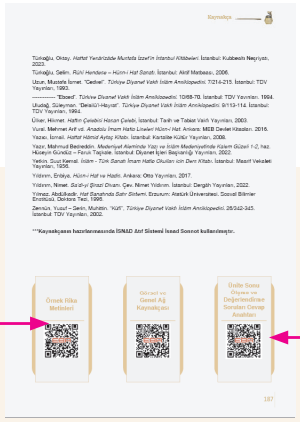

Öğrencilerin hedeflenen beceriye ulaşıp ulaşmadıklarını tespit etmek amacıyla ünite sonlarında ölçme ve değerlendirme sorularına yer verilmiştir.

Kitapta yer alan önemli kavramların anlamlarına yer verilmiştir.

Kitapta isnad sonnot atıf sistemi kullanılmıştır. Kullanılan kaynaklara kaynakçada ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Ünite sonlarında yer alan ölçme ve değerlendirme sorularının cevaplarına ulaşmak için karekoda yer verilmiştir.

Kitapta kullanılan görsellere ve genel ağ kaynaklarına ulaşılabilmesi için karekoda yer verilmiştir.

KISALTMALAR

bk. : bakınız

cc : cellecelalüh

cm : santimetre

dk : dakika

haz: hazırlayan

hz : Hazreti

mm : milimetre

ra: radıyallahüanh

s : sayı

sav : sallallahü aleyhi vesellem

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

trc: tercüme eden

vb : ve benzeri

1. ÜNİTE

HÜSNÜHATTIN TANIMI VE TEMEL MALZEMELERİ

Ünite Özet Sunusu

1.1. Hüsnühattın Tanımı ve Gayesi
1.2. Hüsnühattın Malzemeleri ve Kullanım Alanları
1.3. Hüsnühatta Malzeme Kalitesinin Önemi

Ünite PDF Dosyası

Bu ünitede öğrenilecek anahtar kavramlar

- hokka
- hüsnühat
- kamış kalem
- meşk murakkası

Bu ünitede

- hüsnühattın tanımı ve gayesi hakkında bilgi toplayabilmeniz,
- hüsnühatta kullanılan malzemeleri ve kullanım alanlarını çözümleyebilmeniz,
- hüsnühatta malzeme kalitesinin önemini yansıtılabilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

Derin ve manevi anlamlar taşıyan hüsnühat, dinî ve tarihî eserlerde karşımıza çıkar. Cami duvarlarını süsleyen hat yazıları, ibadet mekânlarına manevi bir atmosfer kazandırırken levhalarda yer alan metinler kutsal mesajları günümüze ve geleceğe taşır. Çeşme yazılarında hayırseverlik ve suyun kutsallığı, mezar taşı kitabelerinde ise vefat eden kişilerin anısını yaşatma amacıyla zarafet ve anlam bir arada işlenir. Kur'an-ı Kerim'deki hat yazıları, kelamıilahiyi estetik bir sunumla buluşturur, kutsal metni okuyanlara görsel bir güzellik sunar. Günlük hayatta karşılaştığımız bu hat eserleri, geçmişle günümüz arasında kültürü besleyen manevi bir köprü oluşturur. Böylece, yazının sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda derin bir sanat dalı olduğu bir kez daha gözler önüne serilir.

1. Hat sanatını icra edenler; cami, çeşme, mezar taşı gibi yapılara sanat eserlerini uygularken hangi manevi, kültürel veya estetik amaçlar taşımış olabilirler?

1.1. Hüsnühattın Tanımı ve Gayesi

Konuya Başlarken

Evrensel bir olgu olan sanat, nesilden nesile aktarılması gereken kültürün en önemli unsurlarından biridir. Toplumlar sanatsal hafızalarına verdikleri değer nispetinde medeniyetlerini koruyup yaşatabilirler. Sanatın bu taşıyıcı rolü düşünüldüğünde hüsnühat da İslam medeniyetinin en köklü sanatlarındandır.

1. Hüsnühat denildiğinde zihninizde hangi görseller canlanıyor?
2. Hüsnühat nasıl ortaya çıkmış olabilir? Tahminlerinizi söyleyiniz.
3. Aşağıdaki tabloyu doldurunuz ve sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hüsnühatla İlgili Bildiklerim	Hüsnühatla İlgili Merak Ettiklerim
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Etkinlik-1

25 dk

Adı	Bul, Doğrula, Kaydet
Amaç	Hüsnühattın tanımı ve gayesi hakkında bilgi toplayabilme

Ön Hazırlık (Bir hafta)

1. Hüsnühattın tanımı ve gayesi hakkında doğru, güvenilir bilgiye ulaşmak için kullanılabilecek kaynakları öğretmeniniz rehberliğinde araştırınız.
2. Belirlediğiniz kaynaklardan hüsnühattın tanımı ve gayesi hakkında bilgi toplayınız. Topladığınız bilgileri not ediniz.

Yönerge

1. Araştırma notlarınızı ve yararlandığınız kaynakları sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Araştırmanız sonucunda elde ettiğiniz bilgileri öğretmen rehberliğinde doğrulayınız.

Doğruladığınız bilgilerden hareketle aşağıdaki boş bırakılan alana hüsnühattın tanımı ve gayesine ilişkin bir bilgi haritası hazırlayınız.

Hüsnühattın Tanımı	Hüsnühattın Gayesi
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Değerlendirme

3 Bu etkinlikte öğrendiğim üç bilgi:

.....

.....

.....

2 Bu etkinlikte yararlandığım iki bilgi kaynağı:

.....

.....

1 Bu etkinlikten sonra araştırmak istediğim bir konu:

.....

Hüsnühat, kelime anlamı olarak "güzel yazı" demektir. Arapçada **güzel**, **güzellik** anlamına gelen "hüsn" kelimesi ile **yazı**, **çizgi**, **yol** anlamlarına gelen "hat" kelimesinin birleşiminden meydana gelir. Hüsnühat, Kur'an harflerini estetik kurallara bağlı kalarak ölçülü ve güzel yazma sanatıdır. Bu sanatı icra eden icazetli sanatkârlara **hattat** denir.[1]

Hüsnühat, "Cismanî aletlerle yapılan ruhanî bir hendesedir."[2] Yani çeşitli maddi aletlerle geometrinin imkânlarından da yararlanılarak yapılan ve insana manevi huzur veren bir sanattır.

Hüsnühat, Kur'an harfleriyle (Arap harfleriyle), yapılan bir yazı sanatıdır. Hüsnühat yerine "hat sanatı" ifadesi de kullanılmaktadır. Hat sanatının malzemesi harfler ve bu harflerin farklı şekillerde yazılmasıdır. Harflerin yüzlerce yıllık tekamülü neticesinde belirlenmiş geometrik şekilleri, oranları, kesin ölçüleri ve estetik kuralları vardır. Hattatlar bu kurallara uyarak harfler, kelimeler ve cümlelerden kendi maharetleri nispetinde, birbirinden farklı istiflerle estetik değeri yüksek, sayısız sanat eseri oluşturabilirler. Farklı kültürlere ait yazı türlerinde de güzel yazı çalışmalarına rastlanmakla birlikte hüsnühat zengin muhteviyatı, gelişmişliği ve estetik seviyesiyle öne çıkmaktadır.

Hüsnühat, Arap harfleriyle (Görsel 1.1), kaligrafi ise Latin harfleriyle yapılan güzel yazı sanatıdır (Görsel 1.2). Bu iki sanat benzer yönleri olduğu için birbiriyle karıştırılmaktadır. Ancak özellikleri, kullanım alanları ve gayeleri bakımından birbirinden farklıdır.

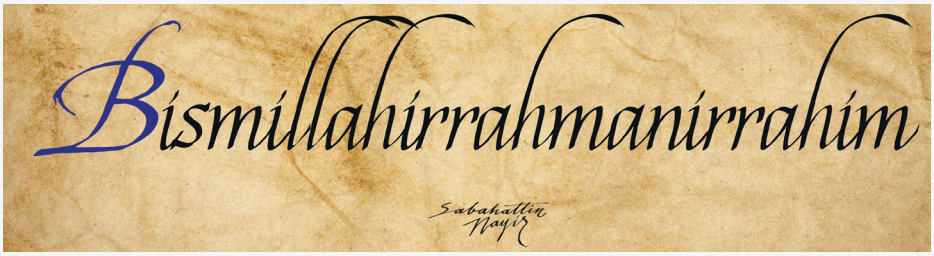
BİLGİ KUTUSU

İslam dinini kabul eden hemen hemen bütün kavimlerin dinî bir gayretle benimsediği Arap yazısı, hicretten birkaç asır sonra İslam ümmetinin ortak değeri hâline gelmiş, "Arap hattı" sözü zamanla "İslam hattı" vasfını kazanmıştır.

(Uğur Derman, "Hat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16/427)

Görsel 1.1
Sülüs hattıyla yazılmış besmele (Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

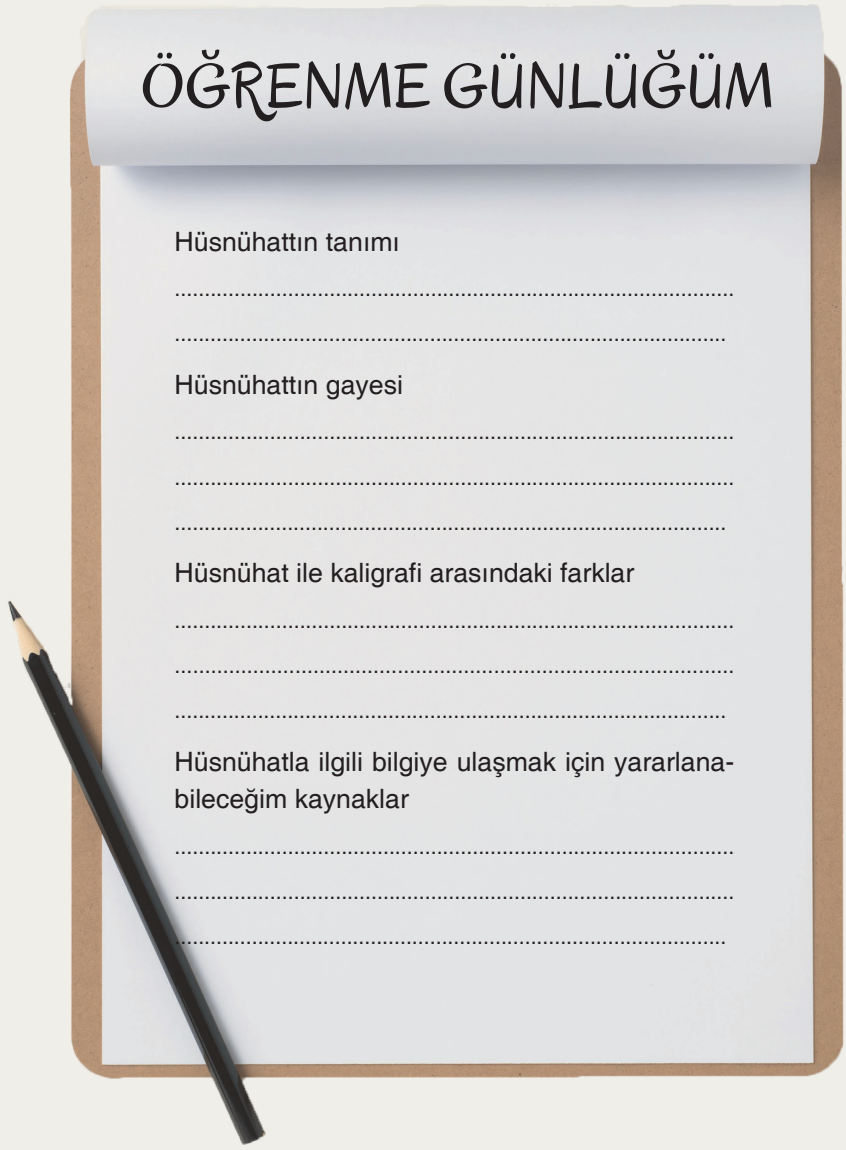

Görsel 1.2
Kaligrafi sanatıyla yazılmış besmele (Kaligrafi: Sabahattin Nayir)

Hat sanatının ortaya çıkışı; İslam'ın doğuşu ve Kur'an'ın nüzulüyle doğrudan ilgilidir. Müslümanlar, Allah Teala'nın yüce kelamını ilk indirdiği günden itibaren en güzel şekilde yazma isteği ve gayreti içinde olmuşlardır. Hz. Peygamberin "*Allah güzeldir, güzelliği sever.*"[3] hadisişerifi, Müslümanları her alanda güzeli aramaya teşvik etmiştir. Her alanda güzeli arayan Müslümanlar, yüce yaratıcımızın kelamını da olabilecek en güzel şekilde yazmaya çalışmışlardır. Bu ulvi gayeyi gerçekleştirebilmek için yapılan çalışmalar hat sanatını ortaya çıkarmış ve geliştirmiştir. Görüldüğü gibi hat sanatının asıl gayesi Kur'an-ı Kerim'i en güzel şekilde yazabilmektir. İlerleyen süreçte hadisişerifleri en güzel şekilde yazma isteği; şiirler, güzel sözler ve İslam'ın evrensel mesajlarından oluşan levhaların hazırlanması ve cami, medrese gibi mimari yapıların tezyini de bu sanatın gayeleri arasına girmiştir.

Kontrol Noktası

Öğrenme günlüğünü verilen ifadeler doğrultusunda yazınız.

1.2. Hüsnühattın Malzemeleri ve Kullanım Alanları

Konuya Başlarken

Her sanatın kendine özgü malzemeleri vardır. Hüsnühattın uygulamalarında farklı türde geleneksel malzemeler kullanılır.

1. Hüsnühat hangi alanlarda kullanılıyor olabilir?
2. Hattat çalışma masasına ait verilen görselden hareketle (Görsel 1.3)
   - **a)** Masa üzerinde görülen malzemelerin isimleri neler olabilir?
   - **b)** Masada yer alan malzemeler ne amaçla kullanılıyor olabilir? Tahminlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 1.3
Hattat masası

Hüsnühattın uygulamalarında farklı türde geleneksel malzemeler kullanılır. Bunlar; kamış kalem, kalemtıraş, makta, is mürekkebi, hokka, lika, aharlı kâğıt, mühre, mıstar, yazı altlığı, el altlığı ve kuburdur. Yazı yazmak için kalem, kâğıt ve mürekkep olmak üzere üç ana malzeme kullanılır. Diğer malzemeler yazıya hazırlık aşamasında veya yazı yazarken gereklidir. Her malzemenin birbiriyle yakından ilişkisi vardır. Bu malzemelerin hazırlanması ve kullanılması, atölye ortamında bir ustanın çırağına öğretmesi gibi hocanın da talebesine gösterip uygulatma yöntemi ile öğretilebilir.

1.2.1. Kamış Kalem

Sazlıklarda yetişen kamış bitkisinin uygun boyda kesilmesi ve yontulmasıyla elde edilen kalemdir. Kamış, çeşitli işlemlerden geçtikten sonra kalem olarak kullanılır. Hat sanatının icrasında en çok kullanılan kalem türü İran bölgesinde yetişen kamış kalemdir. Bunun yanında değişik coğrafyalardan elde edilen Cava kamışı, bambu, kargı, hendam gibi farklı kamış çeşitleri de kullanılır (Görsel 1.4). Bu kalemler sert lif yapıları sayesinde dayanıklı olmaları ve uçlarının daha geç sürede bozulmaları sebebiyle tercih edilmektedir.[4]

Görsel 1.4
Hüsnühatta kullanılan kalem çeşitleri

Yazının güzel olması için kalemin yeterli sertlikte ve uygun kalınlıkta olması gerekir. Bunun için kamış kalem alırken çatlak ve zayıf olmayan, parlak ve sağlam olanlar seçilmelidir. Kamış kalemin ucu yontulup uygun açıyla eğimli şekilde kesilir. Mürekkebi tutması için şakkedilerek kullanılır. Kalemin açılışı öğretmen rehberliğinde uygulamalı olarak öğrenilir. Açılan kalemlerin ucunun bozulmaması için kalem mahfazasıyla korunması önemlidir.

1.2.2. Kalemtıraş

Kamış kalemini açmak ve onun zamanla bozulan ucunu düzeltmek amacıyla, bu iş için özel olarak üretilmiş bir bıçak olan **kalemtıraş** kullanılır. Kalemtıraş, hat sanatında kullanılan uzunca saplı, nispeten küçük ve kısa ağızlı, keskin bir bıçaktır (Görsel 1.5). Kalemtıraşların kesici kısmına "tığ" denir. Fildişi, kemik, abanoz, yeşim, sedef, mercan, akik, öd ağacı gibi maddelerden yapılan kısmına "sap" denir.[5] Kalemtıraş sadece kamış kalem açmak için kullanılmalı ve kını içinde muhafaza edilmelidir. Kalemtıraşı kullanırken herhangi bir yaralanmaya karşı dikkatli olunmalıdır.

Görsel 1.5
Farklı şekil ve boyutlarda kalemtıraş örnekleri

1.2.3. Makta

Makta; üzerinde kalem katedilen (kesilen) fildişi, bağa, kemik, sedef ve abanozdan yapılmış yazı aletidir (Görsel 1.6). Bir plaka şeklinde olan makta kalemin yastığıdır. Kamış kalemi üzerine koyup ucunu açmak için kullanılır. Kesme, şakketme, düzeltme, inceltme işlemleri makta üzerinde yapılır. Kalemtıraşın ucunun başka yerlere temas edip bozulmasını da önlemiş olur.[6]

Karekodu okutarak kamış kalemin nasıl açılacağını gösteren videoyu izleyebilirsiniz.

Görsel 1.6
Farklı şekillerde makta örnekleri

1.2.4. Mürekkep

Görsel 1.7
Farklı renklerde mürekkep örnekleri

Mürekkep, hat sanatının temel malzemelerindendir. İs, beziryağı, neft yağı, menekşe yağı ve zeytinyağı gibi maddelerin yakılmasıyla elde edilir. Elde edilen is, eritilip boza kıvamına getirilen Arap zamkı (akasya reçinesi) içerisine katılır, uzun süre dövülür veya çalkalanır. Gerekli miktarda saf su ilave edilip inceltilerek mürekkep elde edilir.[7]

Tarifindeki oranlara uygun kıvamda hazırlanan bu mürekkep türü, yazıların nesiller boyu intikalinin teminatıdır. Rengi solmadığı ve çok uzun yıllar boyu kalıcılık sağladığı için hattatlar tarafından genelde is mürekkepleri tercih edilir. İs mürekkebi dışında farklı renklerde mürekkepler de vardır (Görsel 1.7).

1.2.5. Hokka

Hokka, hat sanatında ihtiyaç duyulan önemli malzemelerden biridir. Geçmişte, sanat değeri yüksek mürekkep hokkaları üretilmiştir. Günümüzde hokkalar genellikle camdan yapılır. Ancak pişmiş toprak, metal veya çeşitli ağaçlardan da üretilir (Görsel 1.8.). Kaliteli mürekkebin içine konulduğu kap da önemlidir. Sırlanmamış toprak saklama kapları ile mermer hokkalar mürekkebin hassasiyetini kaybetmesine sebep olmaktadır. Seramik ve cam hokkalar mürekkebin özelliğini kaybetmemesi açısından daha uygundur.[8]

Kullanılmadığı zamanlarda hokkanın kapağının açık tutulmaması gerekir. Çünkü içine giren toz zerrecikleri mürekkebi kirletir. Ayrıca kapak açık kaldığında mürekkebin içindeki su buharlaşarak uçar ve kıvamı bozulur.[9]

Hokka

İçine mürekkep konularak kullanılan küçük kap, mürekkeplik

(*Güncel Türkçe Sözlük*, "Hokka")

Görsel 1.8
Farklı çeşitlerde hokka örnekleri

BİLGİ KUTUSU

Irak yöresinde kullanılan bir tür hokkaya "hanîfe" denmektedir. İmam-ı Azam (ra) yanında her zaman böyle bir hokka bulundurduğu için "Ebû Hanife" künyesi ile anılmıştır

(Uğur Derman, "Hokka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18/217)

SANATTAN HAYATA

Yazı öğrenen talebenin, hocasının kalemini mürekkebe rahatça batırmasını sağlamak için meşk esnasında hokkayı elinde tutması bir gelenek olmuştur. Bu aynı zamanda hocaya saygı nişanesi sayılmıştır. Padişahların bile bu geleneğe uyduklarını gösteren menkıbeler anlatılır.

(Uğur Derman, "Hokka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18/218)

1.2.6. Lika

Görsel 1.9
Lika örneği

Lika, mürekkep hokkasının içine konulan ham ipeğin adıdır (Görsel 1.9). Hokkaya mürekkep doğrudan konulmaz. Önce bir tutam lika didiklenip kabartıldıktan sonra hokkaya uygun miktarda yerleştirilir. Üzerine mürekkep dökülüp karıştırılır. Lika, mürekkebi sünger gibi emer ve kalemin bu likaya bastırılmasıyla lüzumu kadar mürekkebi kalemin ağzına taşır. Lika aynı zamanda kamış kaleminin ucunun hokka içinde sert kısımlara çarparak bozulmasını da önler.

Hokkaya pamuk veya pamukla karıştırılmış ipek konulmaz. Çünkü bunlar kalemin ucuna takılır ve zamanla çürür. Ham ipek kalemin ucuna takılmadığı ve geç çürüdüğü için tercih edilir. Yazmaya başlamadan önce her seferinde, dibe çökmüş mürekkebi eski hâline getirmek için lika altüst edilerek karıştırılır.[10] Mürekkebi ve likayı karıştırmak için genellikle kirpi oku kullanılır.

Etkinlik-2

15 dk

Adı	Hokka Hazırlama
Amaç	Hüsnühat için hokka hazırlayabilme
Malzemeler	Lika, kireçsiz su, hokka, mürekkep, kirpi oku, damlalık veya enjektör.

Yönerge

Karekodla verilen hokka hazırlama videosunu izleyiniz ve öğretmen rehberliğinde aşağıdaki adımları takip ederek uygulamayı tamamlayınız.

1. Yeteri kadar likayı alarak iyice didikleyip kabartınız.
2. Didiklediğiniz likayı kireçsiz suyla hafifçe ıslatıp hokkanın içine yerleştiriniz.
3. Yerleştirdiğiniz likanın miktarının yeterli olup olmadığını kontrol ediniz.
4. Mürekkep şişesini açmadan önce iyice çalkalayınız.
5. Hokkanın içindeki likanın üzerine yeteri kadar mürekkep dökünüz ve kirpi okuyla karıştırınız. Mürekkebi dökerken damlalık veya enjektör kullanabilirsiniz.
6. Hokkayı sağa sola biraz eğerek içindeki mürekkep miktarının uygun olup olmadığını kontrol ediniz. Az ise mürekkep ilave ediniz çok ise hokkadan geri alınız.

Hokka hazırlama videosunu izlemek için karekodu okutabilirsiniz.

Değerlendirme

Hazırladığınız hokkanın uygun olup olmadığını öğretmeninizle birlikte değerlendiriniz. Uygulamanızla ilgili öğretmeninizin dönütlerini not ediniz.

1.2.7. Aharlı Kâğıt

Hat sanatında kullanılacak kâğıtlar, üzerine kamış kalem ve is mürekkebiyle yazılabilmesi için bazı özelliklere sahip olmalıdır. Asitli kâğıtlar zamanla bozulduğu için asitsiz ve tercihen el yapımı kâğıtlar temin edilir. Bu kâğıtlar, hat yazmaya uygun hâle getirmek için klasik usulüne göre sırasıyla boyama, aharlama ve mühreleme aşamalarından geçirilip terbiye edilerek hazırlanır.

Beyaz renk gözü yoracağı için kâğıtlar önce doğal bitkisel boyalar kullanılarak boyanır. Boyanan kâğıtların yüzeyleri yumurta ve nişastayla aharlanır. Ahar, kâğıt üzerine sürülen koruyucu tabakadır. Bu tabaka sayesinde mürekkep ile kâğıdın lifleri arasındaki temas kesilmiş ve kâğıdın mürekkebi emmesi önlenmiş olur. Ahardan sonra kâğıdın yüzeyi mührelenir.[11] Aharlama ve mühreleme işlemleri sayesinde kamış kalem ve is mürekkebiyle yazmaya uygun ve asırlarca bozulmayan **aharlı kâğıtlar** elde edilmiş olur. Hüsnühat levhaları bu kâğıtlar üzerine yazılır (Görsel 1.10). Meşk döneminde ise daha kolay bulunduğu ve ekonomik olduğu için mat kuşe kâğıtlar kullanılabilir.

Görsel 1.10
Aharlı kâğıtlar

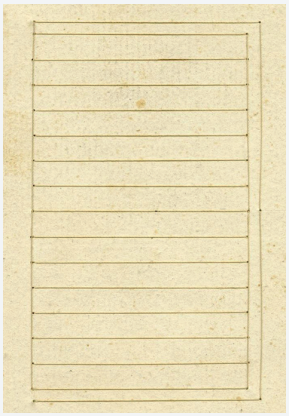
1.2.8. Mühre

Mühre, kâğıtların pürüzlerini düz hâle getirmek ve ahara parlaklık vermek için kullanılan alettir (Görsel 1.11). Mühre; çakmak taşı, akik taşı veya camdan yapılır. Mührenin en yaygını her iki tarafında elle tutulabilecek kalınlıkta birer kolu bulunan şeklidir. Ortasında çakmak taşı, akik taşı veya camın boydan boya içine yerleştirileceği oyuğu bulunur. Kâğıtların üzerine yapılan aharın pürüzleri mühreyle bir silindir gibi ezilerek düzgün bir yüzey elde edilir.[12]

Görsel 1.11
Mühre örnekleri

1.2.9. Mıstar

Mıstar, Arapça "satır" kökünden gelen bir sözcüktür. Hat sanatında yazıyı düzgün yazmayı sağlayan, satırların düzgün olması için kullanılan aletin adıdır. Üzerinde sıra sıra iplikler gerilmiş bir mukavvadan oluşur. Kâğıdın altına konur ve üstünde parmak gezdirilerek hafif kabartma çizgiler meydana getirilir. Çeşitli geometrik düzenlemelerle hazırlanmış mıstarlar da bulunur. Mıstarlar; meşk mıstarı, sahife mıstarı, kıta mıstarı, hilye mıstarı, Kur'an-ı Kerim mıstarı (Görsel 1.12) gibi kullanılacakları formlara göre sınıflanır ve ayrı hazırlanır.[13]

◀ **Görsel 1.12**
Mıstar

1.2.10. Yazı Altlığı

Yazı yazarken kamış kalemin kâğıda iyice temas edebilmesi için kâğıdın altına konulan malzemeye "yazı altlığı" denir. Yazı altlığının ne çok sert ne de çok yumuşak olması gerekir (Görsel 1.13). Yazı altlığı, bir miktar kâğıdın yapıştırılmadan üst üste konulup kenarlarından tutturulmasıyla yapılır. Bu kâğıtların kenarları meşinle, ön ve arkaları da ebru ile kaplanabilir. Bazen de uygun vasıfları taşıyan yaklaşık 20 x 30 cm ebadındaki bir deri, yazı altlığı olarak kullanılır.[14] Eskiden hattatlar sol ayakları üzerine oturup sağ dizlerini dikerek, yazı altlığını bu sağ dizleri üzerine koyarak yazmışlardır.

BİLGİ KUTUSU

Günümüzde yazı çalışmaları masada yapılmaktadır. Hat çalışılacak masanın üzeri, yazanın kendisine doğru biraz eğimli olmalıdır. Eğimli masa yoksa yaklaşık 25 x 40 cm ebadındaki sert bir malzemenin arka tarafını bir destekle yükselterek kendine doğru eğimli hâle getirmelidir. Yazıyı yazıp okurken gözün kâğıda 90 derecelik bir açıyla bakması en idealidir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim okuma rahleleri öne eğimli yapılmaktadır.

▲ **Görsel 1.13:** Yazı altlığı

1.2.11. El Altlığı

Hattatların yazı yazarken kalemi tuttuğu ellerinin altına koydukları malzemeye "el altlığı" denir (Görsel 1.14). Ekseriyetle bir avuç içi büyüklüğünde tavşan derisi tercih edilirken, keçe parçası, kadife bir kumaş parçası, peçete gibi uygun malzeme de kullanılabilir. Hattatlar, yazı yazarken kalem tutan ellerinin daha rahat hareket etmesi ve eldeki nemin kâğıda bulaşarak yazmayı zorlaştırmaması için el altlığını kullanır.[15]

▲
Görsel 1.14
El altlığı

1.2.12. Kubur

Kamış kalemlerin kırılmadan ve uçlarının da bozulmadan muhafaza edilmesi için özel olarak yapılan kutulara kubur denir. Kubur; boyu 25–40 cm, çapı da 5–6 cm olan silindir biçiminde kamış kalem kutusudur.

Kalemdan ise dikdörtgen prizma şeklindeki kapaklı kamış kalem muhafaza kutusudur (Görsel 1.15). İçleri kadife kaplıdır. Kalem ve diğer yazı malzemelerinin özenle korunmasını sağlayan bu kalemdanların dışları da fildişi, sedef gibi malzemelerle süslenmiştir.[16]

Görsel 1.15
Kalemdan örneği

Kalemdan ile hokkanın birbirine monte edilmiş şekline divit adı verilir (Görsel 1.16). Gümüş, pirinç gibi madenlerden yapılır. Eskiden divit denen bu yazı takımı belde taşınır ve ihtiyaç duyulan her yerde pratik olarak kullanılırdı.[17] Kubur, kalemdan ve divitin temin edilemediği durumlarda kamış kalemler, uçlarına kâğıt vb. bir koruyucu sarılarak ince silindir biçimindeki plastik veya mukavva kutular içerisinde muhafaza edilebilir.

Görsel 1.16
Divit örneği

1.2.13. Meşk Murakkası

Harflerin tek tek ve birbirleriyle bitişik yazılışlarını gösteren, üzerinde ölçüleri belirtilmiş yazı albümüne meşk murakkası denir. Hüsnühat meşki, talebenin örnek bir meşk murakkasını önüne koyup ona bakarak defalarca yazmasıyla yapılan bir öğretim çalışmasıdır.[18] Meşk murakkasının üzerinde harf ölçülerini gösteren renkli noktalar bulunmalı, kâğıdı ve baskısı kaliteli olmalıdır. Örnek yazılar, o yazı çeşidinde ekol olmuş ve hattatlar camiasında uzun yıllar boyunca benimsenmiş bir üstada ait olmalıdır. Rika öğretiminde genellikle Hattat Mustafa Halim Efendi'nin Rika Meşk Murakkaı, sülüs ve nesih öğretiminde de Hattat Mehmet Şevki Efendi'nin Sülüs-Nesih Meşk Murakkaı kullanılmaktadır.

Rika, sülüs ve nesih hüsnühatta kullanılan yazı çeşitlerinden bazılarıdır.

Görsel 1.17
Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin Sülüs-Nesih Meşk Murakkaı

Hüsnühatta malzemeler birlikte kullanılır ve birbirini tamamlar. Kamış kalemler kalemtıraşla makta üzerinde açılır. Divit, kubur veya kalemdan içinde muhafaza edilir. Mürekkep, içine lika yerleştirilen hokkanın üzerine dökülerek kullanılır. Aharlanan kâğıtların yüzeyleri mühreyle düzeltilip parlatılarak yazmaya elverişli hâle getirilir. Kâğıdın ve elin altına uygun bir altlık konur. Talebe, önündeki meşk murakkasına bakarak yazısını ona benzetmeye çalışır. Hüsnühattı öğrenmeye başlarken, önce bu maddi araç gereçlerin temin edilerek kullanılması gerekir. Bundan sonra estetik kurallara uygun, ölçülü ve güzel yazma çalışmalarına başlanır.

Etkinlik-3

25 dk

Adı	Hüsnühat Malzemelerini Tanıyorum
Amaç	Hüsnühattın malzemeleri ve kullanım alanlarını çözümleyebilme

Yönerge

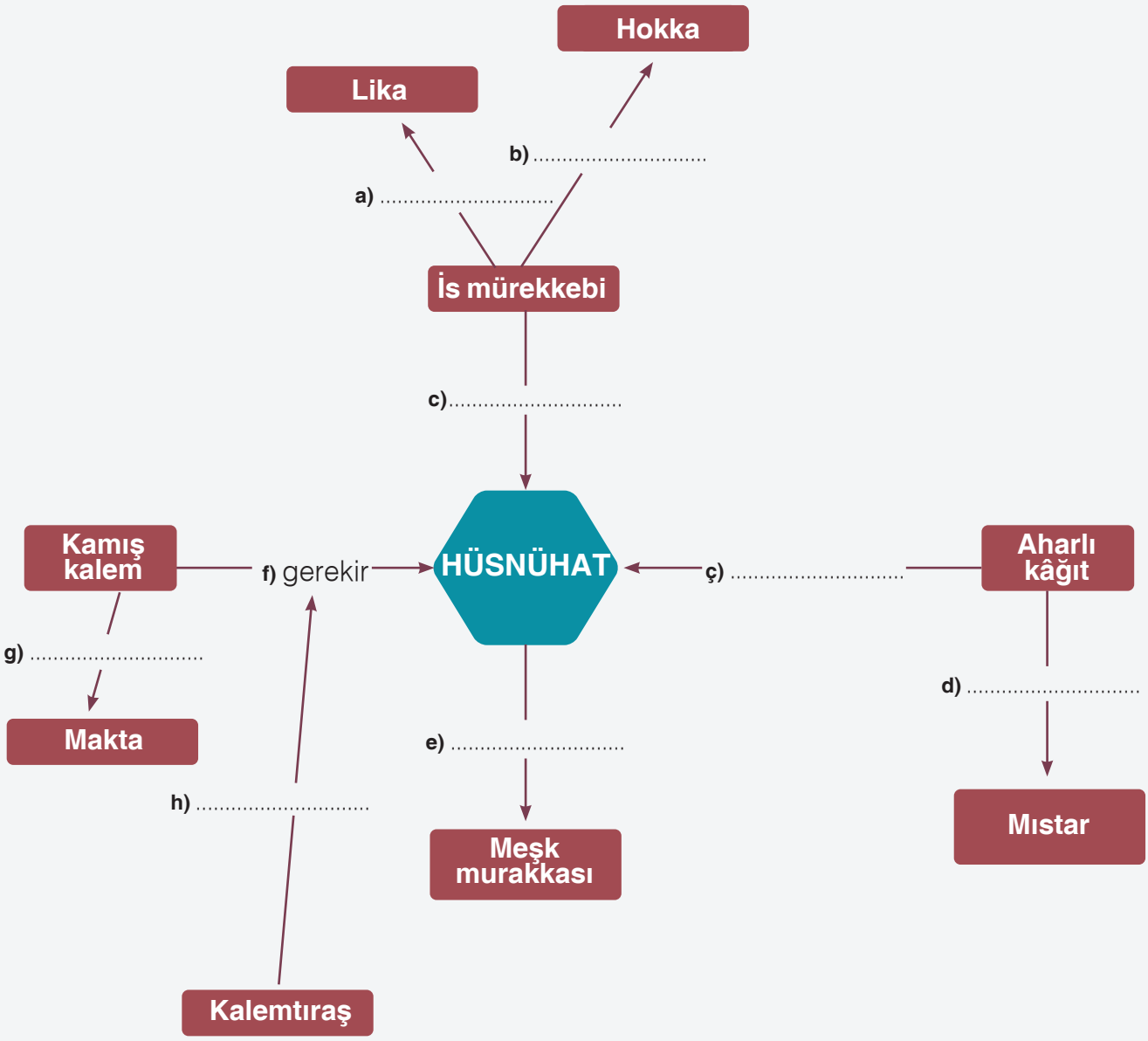
Öğretmen rehberliğinde ikili gruplar oluşturunuz ve aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Hüsnühat malzemelerini ve bu malzemelerin kullanım alanlarını örnekte olduğu gibi yazınız.

Malzeme	Kullanım Alanı
Kamış Kalem	*Yazı yazmak için kullanılır.*
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

2. Aşağıda hüshünat malzemelerinin birbiriyle olan ilişkisiyle ilgili bir kavram haritası verilmiştir. Kavram haritasındaki boşlukları verilen ifadelerden uygun olanlarla tamamlayınız. Gerektiğinde bir ifadeyi birden fazla kullanabilirsiniz.

örnek yazı albümüdür	ucunu keser	dağılımını düzenler	satır düzenini sağlar
gerekir	üzerinde kesilir	içine konulur	üzerine uygulanır

3. Hat sanatında kullanılan malzemeler teknik işlevler ve estetik değerler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu malzemeleri kullanırken dikkatli olmak, hem malzemelerin verimli bir şekilde kullanılmasını hem de sanatın manevi değerlerine uygun davranılmasını sağlar. Buna göre hat sanatında kullanılan malzemelerin israfını önlemek için neler yapabilirsiniz? Önerilerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme

Hat sanatında kullanılan malzemeler ve bunların birbiriyle olan ilişkilerinin, yazının estetik görünümü ve teknik kalitesi üzerindeki etkilerini açıklayınız.

3 Bu etkinlikte öğrendiğim üç şey:

.....

.....

.....

2 Merak edip araştırmak istediğim iki şey:

.....

.....

1 İlginç gelen bir şey:

.....

1.3. Hüsnühatta Malzeme Kalitesinin Önemi

Konuya Başlarken

Nitelik gözetilmeden yapılan işlerde emek zayi olur, ortaya çıkan ürün heba olur. Ürünün nitelikli olması için malzeme kalitesinin de iyi olması gerekir. Kalite, malzemenin ucuzluğu ya da pahalılığıyla değil; ortaya çıkan ürünün niteliğiyle ölçülür. Sanat eserlerindeki estetik de kalite üzerinde yükselir.

1. Günlük hayatta yapılan işlerde malzeme kalitesinin sonucu nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Düşüncelerinizi örnek vererek sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

2. Hat sanatında kullanılan malzemenin kalitesi ortaya çıkarılan ürünü sizce nasıl etkiler? Düşüncelerinizi paylaşınız.

Her işte olduğu gibi sanat dallarında da kullanılan alet ve malzemenin kalitesi, doğrudan sanat eserinin kalitesine tesir eder. Bu konuda söylenmiş sözler bunu teyit eder: “Kem âlât ile kemâlât olmaz. (Kötü aletlerle mükemmellik ortaya çıkmaz.)”[19] “Yay kötü oldu mu, ok eğri gider.”[20] Güzel eserler ortaya çıkarmanın temel şartı kaliteli, sağlam, iyi malzemeler kullanmaktır. Kaliteli malzeme; yetenek, yetkinlik ve emekle buluştuğunda sanat eserleri ortaya çıkacaktır.

Hattatın kullanacağı tüm hat malzemeleri kaliteli olmalıdır. Kamış kalem, dalından kesildikten sonra gerekli işlemleri yapılmış, sert, sağlam, şekli düzgün, yuvarlak, siyaha yakın parlak renkli ve istenilen yazıyı yazmaya uygun özelliklerde olmalıdır.[21] Sağlam ve sert kamış kalemler daha net ve düzgün çizgiler çizmeye, hattatın istediği şekilde yazmaya imkân verir. Ayrıca uçları geç aşınıp bozulacağı için sürekli açmayı gerektirmez. Kamış kalemin düzgün açılabilmesi için kalemtıraş bıçağının çok keskin olması gerekir.

Kaliteli hat mürekkebi is, zamk ve suyun uygun oranlarda birleştirilmesiyle elde edilen mürekkeptir. Mürekkebin karışımına is fazla konulduğunda yazıya el değince siyahlık yayılarak yazının bozulmasına sebep olur. Zamk fazla konulduğunda mürekkebin akışkanlığı azalır ve bu mürekkeple yazmak zorlaşır. Murakkaya yapıştırıldığında mürekkep çatlama yapar. İyi mürekkep kalemden kolayca akar, kuruduğu zaman rengini muhafaza eder, durdukça bozulmaz, özelliğini ve güzelliğini asırlarca muhafaza eder.[22]

Kaliteli hat kâğıtları usta eller tarafından boyama, aharlama ve mühreleme işlemleriyle iyi terbiye edilmiş, yeterince dinlendirilmiş, pürüzsüz, düz, yumuşak, dayanıklı kâğıtlardır. Böyle kâğıtlar üzerinde kalem rahat hareket eder, kolay yazı yazılmasını sağlar. Mürekkebi iyi ve uyumlu şekilde tutar. Yazının tashihine imkân verir. Aynı zamanda dayanıklılıkları sayesinde üzerlerine kaliteli mürekkeple yazılan hat yazılarını yüzyıllar sonrasına taşıyabilirler. Özellikle kalem, kâğıt ve mürekkebin iyi ve uyumlu olması, güzel bir yazı için büyük önem arz eder.

SANATTAN HAYATA

Seçilen kamış kalem sert bir zemine biraz yüksekten bırakıldığında dolgun bir ses çıkarıyorsa o kalem sağlamdır. Eğer zayıf bir ses çıkarıyorsa yeterince sert değildir ve kalitesizdir.

(Uğur Derman, "Kalem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 24/246)

Etkinlik-4

30 dk

Adı	Kıyaslayalım
Amaç	Hüsnühatta malzeme kalitesinin önemini yansıtabilme
Malzemeler	İs mürekkebi, dolma kalem mürekkebi, hokka, lika, kirpi oku, aharlı kâğıt, fotokopi kâğıdı, kaliteli kamış kalem, kalitesiz kamış kalem.

Öğretmen tarafından ilk olarak kalitesiz kamış kalem ve dolma kalem mürekkebiyle fotokopi kâğıdı üzerine bir uygulama gerçekleştirilir. Ardından kaliteli kamış kalem ve is mürekkebiyle aharlı kâğıt üzerine hat yazılır. Malzemeler değiştirilerek farklı uygulamalar da denenir.

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek öğretmen rehberliğinde ikili gruplar hâlinde etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeninizin yaptığı uygulamaları dikkatlice gözlemleyiniz ve her bir uygulama sonucunda meydana gelen ürünün kalitesiyle ilgili gözlemlerinizi aşağıdaki gözlem formuna not ediniz.

GÖZLEM FORMU

Kullanılan Malzemeler	Oluşan Ürünle İlgili Gözlemler
1. Kalitesiz kamış kalem, dolma kalem mürekkebi, fotokopi kâğıdı →	....
2. Kaliteli kamış kalem, dolma kalem mürekkebi, fotokopi kâğıdı →	....
3. Kalitesiz kamış kalem, is mürekkebi, fotokopi kâğıdı →	....
4. Kaliteli kamış kalem, is mürekkebi, aharlı kâğıt →	....

2. Kullanılan kalem, kâğıt ve mürekkebin kalitesi oluşan ürünün niteliğini etkiledi mi? Tartışınız.

3. Tartışma sonucu ulaştığınız çıkarımları tahtaya yazınız.

4. Ulaştığınız çıkarımları öğretmen rehberliğinde sınıfça değerlendiriniz.

Değerlendirme

Aşağıdaki çıkış kartına, nitelikli bir hat eseri oluşturmak için kullanılan malzemelerin sahip olması gereken temel özellikleriyle ilgili düşüncelerinizi açıklayan kısa bir paragraf yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kontrol Noktası

Aşağıdaki öğrenme günlüğünü verilen başlık ve açıklamalar doğrultusunda tamamlayınız.

1. **Giriş Bölümü:** Hüsnühatta malzeme kalitesinin önemini anlatınız.

   .....

   .....

   .....

2. **Düşünceler ve Gözlemler:** Malzemelerin özelliklerini ve ortaya çıkan ürünün niteliğine etkilerini açıklayınız.

   .....

   .....

3. **Kendi Deneyimleriniz:** Malzeme kalitesine dair kendi tecrübelerinizi paylaşınız.

   .....

   .....

   .....

4. **Çıkarımlar ve Öneriler:** Malzeme seçiminin ve uyumunun güzel yazıya katkılarını tartışınız.

   .....

   .....

   .....

5. **Sonuç ve Hedefleriniz:** Malzeme kalitesine dair farkındalığınızı ve gelecekteki planlarınızı anlatınız.

   .....

   .....

   .....

Farklı Kaydet

Bu ünitede öğrendiğiniz bilgileri bu alana not edebilirsiniz.

PERFORMANS GÖREVİ

Amaç

- Hüsnühattın malzemeleri ve kullanım alanlarını çözümleyebilme,
- Hüsnühatta malzeme kalitesinin önemini yansıtabilme

Görev

Bu çalışmada göreviniz, nitelikli bir hat eseri oluşturma sürecinde kullanılan malzemeleri, bu malzemeler arasındaki ilişkileri ve malzeme kalitesinin eser üzerindeki etkilerini açıklayan bir bilgi görseli hazırlamaktır.

Beceriler

- Çözümleme
- Yansıtma
- İletişim
- İş birliği
- Bilgi okuryazarlığı
- Görsel okuryazarlığı
- Sanat okuryazarlığı

Süre

Hazırlık bir hafta
Sınıf içi performans 40 dakika

Ürün

Hüsnühattın malzemelerine ait bilgi görseli

Puanlama Yöntemi

Dereceli puanlama anahtarı

Yönerge

Sevgili öğrenciler, bu performans görevine başlamadan önce lütfen aşağıdaki "Hazırlık Aşaması" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayarak sınıfa eksiksiz şekilde gelmeniz önemlidir. Görevi gerçekleştirirken "Sınıf İçi Performans Aşaması" bölümündeki uyarıları göz önünde bulundurarak ürününüzü oluşturunuz.

Hazırlık Aşaması (Bir hafta)

1. Hazırlayacağınız bilgi görselinin değerlendirilmesinde kullanılacak değerlendirme ölçütleri ve dereceli puanlama anahtarını inceleyiniz.
2. Hüsnühat malzemelerine ait görseller bularak çıktı alınız. Bu görselleri, malzemeler arasındaki ilişkileri ve malzeme kalitesinin ürün kalitesi üzerindeki etkilerini açıklamada kullanacağınızı unutmayınız.
3. Hüsnühat malzemelerini kısaca tanıtan notlar hazırlayınız. Bu notlarda malzemeler arasındaki ilişkileri kısa ve öz şekilde açıklayınız ve malzeme kalitesinin önemini vurgulayınız.
4. Bilgi görseli için tasarım örnekleri inceleyiniz. Kendinize uygun bir tasarım belirleyip, bu tasarımı oluşturmak için gerekli malzemeleri temin ederek hazırlıklarınızı tamamlayınız.

Sınıf İçi Performans Aşaması (40 dk.)

1. Hazırladığınız görseller, notlar ve malzemeleri kullanarak nitelikli bir hat eseri oluşturma sürecinde kullanılan malzemeleri, bu malzemeler arasındaki ilişkileri ve malzeme kalitesinin eser üzerindeki etkilerini açıklayan bir bilgi görseli oluşturunuz.
2. Bilgi görselinizi sıra arkadaşınızla değiştirerek onlardan görüş ve öneriler alınız.
3. Arkadaşlarınızın görüş ve önerilerini değerlendirerek bilgi görselinizi son hâline getirip tamamlayınız.
4. Tamamladığınız bilgi görsellerini sınıf panosunda sergileyiniz.

Ölçütler ve Değerlendirme

Hazırladığınız ürün "içerik, çözümleme, yansıtma, tasarım" ölçütlerine göre değerlendirilecektir.

Ürünü tamamladıktan sonra karekodda verilen öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Dereceli puanlama anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Öz değerlendirme formuna karekoddan ulaşabilirsiniz.

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki 1-3. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. **Hüsnühattın tanımlarında vurgulanan ortak hususlar nelerdir? Açıklayınız.**

2. **Hat sanatı hangi gaye ile ortaya çıkmıştır? Açıklayınız.**

3. **Hat sanatında kullanılan malzemenin niteliği oluşan ürünü nasıl etkiler? Örnek vererek açıklayınız.**

Tablodaki kelimelerden yararlanarak 4-6. soruları cevaplayınız.

el altlığı	hokka	kamış kalem	kâğıt
kalemtıraş	kubur	lika	makta
mıstar	mühre	mürekkep	yazı altlığı

4. Kalemle ilgili malzemeler hangileridir?

_____

5. Mürekkeple ilgili malzemeler hangileridir?

_____

6. Kâğıtla ilgili malzemeler hangileridir?

_____

Aşağıdaki 7-10. cümlelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız. Yanlış olanların doğrusunu altlarında yer alan boşluklara yazınız.

7. ( ) Kalemtıraş bıçağını çok dikkatli kullanmalı, herhangi bir yaralanmaya karşı korunmalıdır.

_____

8. ( ) Hüsnühatta hat mürekkebi yerine herhangi bir siyah mürekkep de kullanılabilir.

_____

9. ( ) Meşk çalışmalarının tamamının aharlı kâğıtlara yapılması öncelikle tasarruf açısından gereklidir.

_____

10. ( ) Mıstar gerektirmeyen basit satır çizgilerini çizmek için normal bir cetvel kullanılabilir.

_____

Aşağıdaki 11-13. önermeleri okuyunuz. Önermeler doğru ise Doğru ( ), yanlış ise Yanlış ( ) kutucuğunu işaretleyiniz ve cevabınızın gerekçesini yazınız.

11. Bir hattat her çeşit ve farklı kalitedeki malzemelerle nitelikli bir hat eseri ortaya koyabilir.

Doğru ( ) **Yanlış ( )**

Çünkü .....

.....

12. Nitelikli bir hat eserinde kullanılan kâğıt türünün önemi yoktur.

Doğru ( ) **Yanlış ( )**

Çünkü .....

.....

13. Mühre, kâğıdı yazı yazmaya uygun hâle getirir.

Doğru ( ) **Yanlış ( )**

Çünkü .....

.....

Aşağıdaki 14-17. cümlelerde boş bırakılan yerleri, verilen sözcüklerden uygun olanlarla tamamlayınız.

aharlama	Halim Efendi	Latin
Arap	hattat	mühreleme
boyama	kalemkâr	Şevki Efendi

14. Hüsnühatta ..... alfabesi, kaligrafide ise ..... alfabesi kullanılır.

15. Geleneksel usulde eğitimini tamamlayıp icazet alarak hat sanatını icra eden sanatkârlara ..... denir.

16. Kâğıt, yazmaya uygun hâle getirmek için sırasıyla ..... , ... ve ..... işlemlerinden geçirilir.

17. Rika öğretiminde örnek almak için genellikle Hattat ..... 'nin Rika Meşk Murakkaı kullanılmaktadır.

Aşağıdaki 18-20. çoktan seçmeli soruların doğru cevabını işaretleyiniz.

18. Aşağıdakilerden hangisi hat sanatında kullanılan kalem çeşitlerinden değildir?

A) Bambu B) Cava C) Divit D) Kamış E) Kargı

19.

I. Mürekkep renginin daha canlı görünmesi

II. Kamış kalemin ucunun hokka içinde sağa sola çarpmasının önlenmesi

III. Kalemi likaya batırarak gereği kadar mürekkep alınabilmesi

IV. Sanatsal ve antika bir görüntü sağlaması

Numaralandırılmış ifadelerden hangileri hokkanın içine ipek lika konulmasının sebeplerindendir?

A) I ve II B) I ve IV C) II ve III D) II ve IV E) III ve IV

20. *Hattat Ömer Vasfî Efendi talebesi Mahmut Bedrettin Yazır'a şu tavsiyelerde bulunmuştur:"Kâğıdın yumuşağını, kalemin sert sırçalısını, mürekkebin akarını ve iyisini kullan. Bunların âdileri; bir taraftan kalemin, diğer taraftan senin, bir taraftan da yazının haklarını yerler. Emeğini kemirirler, hevesini kırarlar, kâbiliyetini inkişaftan alıkorlar. İyi malzeme ise, zarif bir sofra gibi iştiha açıcı olur. Bunlar hakkında hasislik yapana karşı, sanat da hasis davranır, cömerde de cömert olur." (Yazır, Kalem Güzeli, I, 190.)*

Bu metinde aşağıdakilerden hangisine değinilmemiştir?

A) Kâğıtta bulunması gereken özelliklere
B) Hattatın sabırlı olmasına
C) Kalitesiz malzeme kullanmanın zararlarına
D) İyi malzeme kullanmanın yararlarına
E) Mürekkebin akıcı olmasına

SONNOTLAR

1 Serin, Hat Sanatı Tarihi, 1/31.
2 Derman, “Hat”, 16/427.
3 Müslim, “İman”, 147.
4 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/814; Derman, “Kalem”, 24/245-247.
5 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/816.
6 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/818.
7 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/825.
8 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/236.
9 Derman, “Hokka”, 18/218.
10 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/238.
11 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/821.
12 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/261.
13 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/269.
14 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/269.
15 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/269.
16 Derman, “Kalem”, 24/246.
17 Subaşı, Yazıya Giriş, 29.
18 Derman, “Meşklere Dair”, 16.
19 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/813.
20 Karaköse, *Mevlana’dan Düşündüren Sözler,* 195.
21 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/229.
22 Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/241.

2. ÜNİTE

HÜSNÜHAT ÖĞRETİM METODU

Ünite Özet Sunusu

2.1. Hüsnühat Meşk Usulü ve İcazet
2.2. Hattatlığın Şartları
2.3. Hüsnühat Öğrenmenin Faydaları
2.4. Rika Meşk Öğretimi

Ünite PDF Dosyası

Bu ünitede öğrenilecek anahtar kavramlar

- hattat
- icazet
- meşk

Bu ünitede sizlerden

- hüsnühat meşk usulü ve icazet hakkında bilgi toplayabilmeniz,
- hattatlığın şartlarını çözümleyebilmeniz,
- hüsnühat öğrenmenin faydalarıyla ilgili bilgi toplayabilmeniz,
- rika harfleriyle meşk murakkasındaki örneklere uygun şekilde sanat eseri oluşturabilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

Usta-çırak ilişkisi tarihi geçmişe dayanan bir öğrenme yöntemidir. Usta-çırak ilişkisinde insanlar bir işi usta gözetiminde öğrenir. Usta gözetiminde olmak işin daha kolay ve doğru öğrenilmesini sağlar. Usta-çırak ilişkisinde uygulama ve tecrübe söz konusu olduğu usta-çırak ilişkisi bir öğrenme yöntemi olarak kabul edilir. Hüsnühatta da usta-çırak ilişkisi gözetilerek eğitim yapılmaktadır. Hüsnühat eğitimini tamamlayan kişilere yetkinliklerini ifade eden bir belge verilmektedir.

1. **Başarılı bir hattat yetiştirme sürecinde yöntem olarak usta-çırak ilişkisinin benimsenmesinin nedeni ne olabilir? Düşüncelerinizi paylaşınız.**
2. **Bir öğretim programını başarıyla tamamlayan kişilere diploma, sertifika gibi belgeler verilmektedir. Buna göre hattatlık eğitimini başarıyla tamamlayan kişilere hangi belge veriliyor olabilir? Tahminlerinizi paylaşınız.**

2.1. Hüsnühatta Meşk Usulü ve İcazet

Konuya Başlarken

Hat sanatı sabırlı ve istikrarlı çalışmayı gerektirir. Harflerde en ufak bir hata yapmamak için çokça meşk edilir. Hattın teorik bilgileri öğrenilirken, uygulamalarla yeni eserler ortaya konur. Hüsnühat öğrenimini tamamlayanlara geleneksel usullere göre bir belge verilir.

1. Kişi kendi kendine çalışarak hattat olabilir mi? Düşüncelerinizi paylaşınız.
2. İcazet sözcüğünün anlamı ne olabilir? Tahminlerinizi paylaşınız.
3. Aşağıdaki görselle ilgili görüşlerinizi paylaşınız.

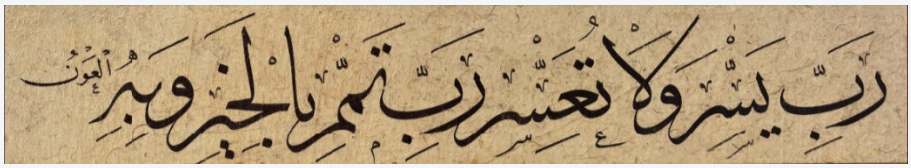

Görsel 2.1 ▶
Bir icazet örneği
(Mehmet Besim Efendi)

Hüsnühat eğitim ve öğretimi, yüzyılların tecrübesine dayanan geleneksel kaidelere bağlı kalınarak usta-çırak ilişkisi içinde meşk usulüyle yürütülmüştür. Diğer sanat dallarında olduğu gibi hat sanatı da bu sanatın üstatlarından öğrenilir. İnsanın yaratılışında var olan sanat gücünün ve yeteneğinin kısa zamanda uyanması, disipline edilmesi, gelişmesi geleneksel usulde yetişmiş bir hat üstadının eğitimiyle olur. Hz. Ali'ye izafe edilen şu söz bunu açıklamaktadır: "Güzel yazı, hocanın öğretişinde gizlidir, kemale ermesi çok yazmakla, devamı da İslam dini üzere bulunmakla olur."[1]

Meşk, bir hattatın talebesine aynısını yazmaya çalışması için verdiği veya talebenin hocasına göstermek üzere hazırladığı güzel yazı örneğidir. Meşk vermek, ders vermek; meşk almak, ders almak manalarına gelir. Meşk etmek ise öğrenmek için yapılan çalışma "el alıştırması"dır.[2] Hüsnühat meşki sırasıyla hurufat meşki, müfredat meşki ve mürekkebat meşki aşamalarından oluşur.

Sülüs ve nesih yazı türlerinde hüsnühat meşkine “Rabbi yessir velâ tüassir, Rabbi temmim bi’l-hayr (Rabbim, kolaylaştır, zorlaştırma! Rabbim, hayırla tamamlat!)” duası yazılarak başlanır (Görsel 2.2). Bunun sebebi Allah’tan (cc) kolaylaştırmasını temenni etmek şeklinde bir dua ile başlamaktır. Henüz harfleri bile öğrenmemiş olan talebenin bunu yazarak başlamasının diğer sebebi ise elin yatkınlaşmasını sağlamaktır. Aynı zamanda bu ilk derste talebenin yeteneği, sabrı, hevesi denenmiş olur. Hüsnühat öğretimine “Rabbi yessir” ile başlama usulü sadece sülüs ve nesih yazı türlerinde vardır.[3]

Görsel 2.2
Sülüs Rabbi yessir meşki (Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

Etkinlik-1

20 dk

Adı	Öğreniyorum
Amaç	Hüsnühat meşk usulü ve icazet hakkında bilgi toplayabilme

Ön Hazırlık (Bir hafta)

1. Öğretmen rehberliğinde gruplara ayrılınız.
2. Hüsnühat meşk usulü ve icazet hakkında doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak için öğretmeniniz rehberliğinde kullanılacak kaynakları belirleyiniz.
3. Öğretmeninize sunmak üzere belirlediğiniz kaynaklardan konuyla ilgili bilgileri not ediniz.

Uygulama

1. Araştırma notlarınızı öğretmeniniz rehberliğinde doğrulayınız.
2. Doğruladığınız bilgileri verilen alana not alınız.

Hüsnühat Meşk Usulü ve İcazet Hakkında Notlarım

Grup Üyeleri

.....
.....
.....
.....

Tarih ..... / ..... / .....

Anahtar Kelimeler

.....
.....

Önemli Hususlar

.....
.....
.....
.....
.....

Yararlanılan Kaynaklar

.....
.....

Değerlendirme

3 Bu etkinlikte meşk usulü ve icazetle ilgili öğrendiğim üç bilgi

.....

.....

.....

2 Bu etkinlikte meşk usulu ve icazetle ilgili ilginç bulduğum iki bilgi

.....

.....

1 Bu etkinlikten sonra daha ayrıntılı araştırmak istediğim bir konu

.....

2.1.1. Hurufat Meşki

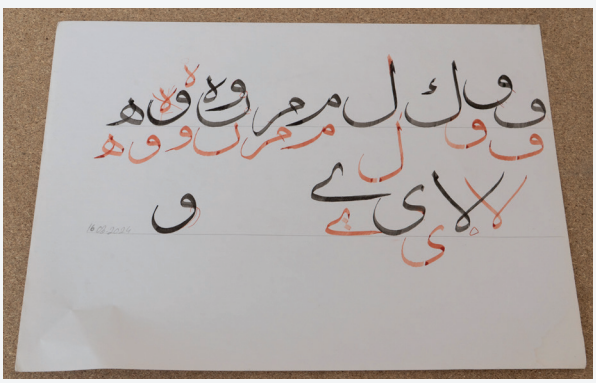
Hurufat harfler demektir. Talebenin öğreneceği yazı çeşidine göre eliften ya harfine kadar teker teker harflerin şekilleri, ölçüleri, oranları, geometrileri ve estetik hususiyetleri öğretilir (Görsel 2.3).

Görsel 2.3 ▶ Sülüs hurufat meşki örneği (Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

Hoca, talebesinin önünde harfleri tarif ederek yazar. Yazdığı bu meşkin altına "çalış" anlamına gelen "sa'y (سعی)" işaretini koyar. Talebe, bir sonraki derse kadar harfleri hocasının tariflerine uygun şekilde çokça tekrar ederek güzelleştirmeye çalışır. Harfleri yazarken gerek hocasının yazdıklarından gerekse eski üstadların meşk murakkalarından faydalanır. Talebe, bu alıştırmalardan sonra hocasına göstermek üzere bir meşk ödevi hazırlar. Hoca, talebesinin yazısında gördüğü hataları talebe meşkinin altına harf oranlarını, kaidelerini, ölçülerini, kalemin akışını tarif ederek yazar. Buna "harf çıkartmak" veya "çıkartma" denir. Harf şekillerini daha iyi açıklamak için kase, tekne, küp, göz, baş, ağız gibi misaller verilir. Bu teşbihler talebenin şekilleri zihnine daha çabuk almasına ve taklit etmesine yardımcı olur.[4]

Görsel 2.4 ▶ Hurufat meşk ödevi ve çıkartma örneği

Talebe, hocanın bu çıkartmalarını dikkate alarak aynı meşki tekrar çalışır ve bir sonraki derse getirir. Eğer hoca harflerde bir bozukluk görürse meşkinin altına tekrar çıkartma yapar (Görsel 2.4). Hoca talebenin meşkinde beğendiği satırın altını ve üstünü kalemiyle çizer, buna "kaftan giydirme" denir. Çok beğendiği yazının altına "aferin" veya "güzel" ifadelerini yazarak takdirini belirtir. Hocanın bu hareketi talebeye şevk, gayret ve güven verir. Daha başarılı olmasına yardımcı olur.[5] Hocası tarafından dersi öğrendiğine kanaat getirilen öğrenci bir sonraki derse geçer. Meşklerde, birbirine benzeyen be, te, se; sin, şın; sad, dad gibi harflerden sadece bir tanesini çalışmak yeterli görülür. Böylece harflerin tek başına yazılışları öğrenilmiş olur.

2.1.2. Müfredat Meşki

Bu bölümde her bir harfin diğer harflerle teker teker birleşme şekilleri öğretilir (Görsel 2.5). "Ba" ile "elif", "ba" ile "ba", "ba" ile "cim" ... "ba" ile "ya"; sonra "cim" ile "elif", "cim" ile "ba", "cim" ile "cim" ... "cim" ile "ya" birleşimleri yazdırılır. En son "he" ile "elif", "he" ile "ba" … "he" ile "ya" birleşimleri yazdırılır. Böylece şekil bakımdan birbirine benzeyen harflerden birer örnek yazmak suretiyle harflerin teker teker diğer harflerle bitişme şekil, ölçü ve oranları öğrenilir.[6]

▲ **Görsel 2.5:** Müfredat meşki örneği (Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

2.1.3. Mürekkebat Meşki

Mürekkebat, terkipler yani harf ve kelimelerden oluşan cümlelerin yazılma safhasıdır. Harfler ve harflerin birbirine bitişmiş şekilleri meşk edildikten sonra hoca, sülüs ve nesihte "Temmeti'l-huruf bi-avni'l-meliki'r-rauf" (Rauf ve Melik'in yardımıyla harfler tamamlandı.) ibaresini (Görsel 2.6) ilk "mürekkebat meşki" olarak yazar. Mürekkebat meşkinde rikada İstiklal Marşı, şiirler, kısa sureler gibi metinler yazılabilir. Sülüs ve nesihte ise genellikle "Elif Kasidesi", "Kaside-i Bürde", "Kaside-i Nuniyye" yazılır.

▲ **Görsel 2.6:** Mürekkebat meşki örneği (Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

Mürekkebat meşki, yazı öğreniminde feyizli ve zevkli olduğu kadar yazının zor ve zahmetli safhasıdır. Çünkü her harf ve kelimenin cümle içinde ve satır nizamında aldığı ayrı bir şekli ve satıra mahsus bir bünyesi vardır. Öğrenci yazının kompozisyon kurallarını ve tertibini bu safhada yapacağı çalışmalarla öğrenir.[7]

SANATTAN HAYATA

*Karekodla verilen videoyu izleyiniz. Halim Efendi'nin başarılı bir hattat olmasında etkili olan temel unsurların neler olabileceğine ilişkin düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.**

2.1.4. Meşk Ederken Dikkat Edilecek Hususlar:

Hüsnühat talebelerinin başarılı olmaları için meşk ederken dikkat etmeleri gereken başlıca hususlar şunlardır:[8]

1. Hocası tarafından kendisine öğretilenleri doğru anlamalı ve doğru uygulamalıdır. Çünkü "Hat, hocanın öğretiminde gizlidir..."
2. Hat sanatının belli bir kıvama gelmesi için her gün meşk etmelidir.
3. Hüsnühat, İslam ve Kur'an sanatıdır. Bu sanatı devam ettirebilmek, İslam dini üzere olmaya bağlıdır. Hüsnühat talebesi ibadet, ahlak ve edebine dikkat etmelidir.
4. Ruhen ve bedenen yazı yazmaya hazır olmalıdır. Yorgun, uykusuz, üzgün ve sinirli olunan vakitler meşk için uygun değildir.
5. Sevgi, azim ve iradeyle Allah'ın lütfunu ve yardımını isteyerek başlamalı ve devam etmelidir.
6. Hüsnühat, ince ölçülü ve hassas bir sanat olduğu için kaliteli malzeme kullanmalıdır.
7. Mümkünse abdestli olarak meşk etmeye çalışmalıdır.
8. Yazı yazılacak ortamı yeterince aydınlık olmalıdır.
9. Eğimli bir masada, kâğıdı 90 derecelik bir açıyla görecek şekilde meşk etmelidir. Kâğıdın altına yumuşak bir altlık koymalıdır.
10. Meşk etmeye başlamadan önce mürekkebi güzelce karıştırmalıdır.
11. Satır çizgisi çizerek yazmalıdır.
12. Meşk murakkasına bakarak, her harfin örneğini dikkatlice incelemeli ve algılamalıdır. Hem incelerken hem yazarken işine iyi odaklanmalıdır.
13. Gelişigüzel değil ölçülerine ve teknik şartlarına uygun bir biçimde yazmalıdır.

Görsel 2.7 Talebesine dersini tarif eden hoca.

14. Elin titrememesi için yazarken nefesini tutmalı ve acele etmemelidir.
15. Yazarken kalemi çok bastırmadan ve sıkı tutmadan yazmalıdır.
16. Bir peçete veya bez parçasıyla kalemin ağzını sık sık temizlemelidir.
17. Harf harf çalışmalı, bir harfi güzel yazabilir hâle geldikten sonra diğer harfe geçmelidir.
18. Hocaya göstermek üzere hazırlayacağı meşk ödevini temiz bir kâğıda herhangi bir karalama yapmadan yazarak sunmalıdır.
19. Talebe, anlayamadığı yerleri hocasına sormaktan çekinmemeli, hocasıyla daima iletişim hâlinde olmalıdır.
20. Talebe ders geçme ve bir an önce icazet alma gibi sonuç odaklı olmak yerine süreç odaklı olmalı, meşk sürecinden zevk alarak ilerlemeye gayret göstermelidir.
21. Hüsnühata sırf sanat ya da maddi gayelerle değil, Kur'an harflerine hizmet gayesiyle ve ihlasla çalışmalıdır.

Görsel 2.8
Hattat Ömer Fevzi'ye ait icazet

Müfredat ve mürekkebat meşklerini taklit ve tekrar ederek sanat melekesini geliştiren talebeye hocası, önceden yazılmış örnekleri olmayan metinler vererek yeni terkipler çalıştırır. Önce düz satır çalışmaları, sonra kısa ibarelerden istif çalışmaları yaptırır. Bu seviyeyi de başarıyla geçen talebe, yazı öğrenimini tamamlamış olur. Bu talebe, hocası tarafından seçilen, eski üstatlardan birinin bir eserini taklit ederek yazar. Bu sahada kazandığı hünerini ispatlar ve hocasının uygun görmesiyle **icazet** alır. Verilen bu izin belgesine icazet ya da icazetname denir.[9]

İcazet

İlimde ve sanatta , gerekli eğitim ve öğretimini tamamlayanlara verilen belge.

(Özönder, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, 79)

Talebenin icazet alacağı yazı türünde itinayla hazırladığı taklit kıtanın altına hocası, icaze hattıyla izin cümlesi yazar. Bu izin cümlesinde çoğunlukla kullanılan Arapça metnin Türkçesi şöyledir:

"Bu güzel kıtayı yazana (talebenin adı) yazılarının altına ketebesini koyması için icazet verdim. Allah ömrünü ve marifetini artırsın. Ben onun muallimiyim (hocanın adı), tarih."

İcazet metninin altında talebenin kendi hocasının yanında dönemin diğer üstadlarından bir ya da birkaç üstadın da tasdik cümleleri bulunabilir.

Böylece meşkettiği yazı türünden icazet alan talebe, **hattat** ünvanını alır. Yazılarının altına adını yazıp imzasını atma yetkisini kazanmış olur ve kendisi de talebe yetiştirebilir. İcazet geleneğiyle sanatın yüzyıllar boyunca ulaştığı nizam ve kaidelerinin ehil olmayan ellerde bozulması önlenmiş, sanatın değeri, sanatkarın şeref ve haysiyeti korunmuştur.[10]

Hattat

Sülüs, nesih, nestalik gibi İslam yazılarını güzel yazan ve öğreten sanatkar demektir.

(Uğur Derman, "Hattat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16/493)

Bir talebenin hüsnühat eğitimine başlamasından itibaren sülüs ve nesih yazılarından icazet almasına kadar yaklaşık kaç yıl meşk etmesi gerekir? Araştırınız.

BİLGİ KUTUSU

Hüsnühat öğretiminde, geleneksel sanatlara özgü şekilde hoca-talebe ilişkisi büyük önem taşır. Talebenin öncelikli sorumluluğu hocasına karşı saygı ve edeptir; bir başka hocadan eş zamanlı ders almamalı, hocasını tenkit etmemelidir. Talebe, hocasının her türlü açıklama ve tavsiyesine eksiksiz uymalı; ders sırasında dikkatlice dinlemeli, önemli bilgileri not almalı, hocasından izin alarak ders kayıtlarını yapmalı ve bunlardan istifade etmelidir. Meşk sürecinde sadece kendisine verilen yazıya odaklanmalı, seviyesinin üzerindeki çalışmalara yönelmemeli, devamsızlık yapmamalı ve hocasının emeğini boşa çıkarmayacak şekilde azimle çalışmalıdır. Meşklerini ezberden değil, hocanın örnekleri ve verdiği murakkaa üzerinden yapmalı, ödevlerini düzenli ve zamanında tamamlamalı, seviye yeterliliği oluşmadan yeni derse geçmeyi talep etmemelidir. Ayrıca, icazet zamanını sorgulamamalı ve bu konuda hocasını sorumlu tutmamalıdır. İcazet aldıktan sonra da hocasına çalışmalarını göstermeye devam etmeli, zaman zaman ziyaret ederek irtibatını koparmamalıdır.

(Fatih Özkafa, Hat Sanatı, 309-310)

BİLGİ KUTUSU

Hattat imzaları ekseriya ketebe kelimesiyle başlar, bu sebeple imza atmaya ketebe koyma da denir (Görsel 2.9.). Ketebe kelimesi yerine yazının mahiyetine göre "nemakahu (noktalayarak yazdı)", "harrerehu (çizdi, yazdı)", "rakamehu (harekeli yazdı, resmetti)", "sevvedehu (karaladı)", "meşşekahu (meşk etti)", "nesehahu (istinsah etti)", "satarehu (satıra dizdi)", "kalledehu (taklit etti)" kelimeleri de kullanılmıştır. Satır hâlindeki hattat imzalarına tevazuya delalet eden "el-fakir (Allah'a muhtaç)", "el-müznib (günahkâr)", "el-hakir (Allah'ın yüceliği yanında değersiz)" gibi kelimeler ve dua ihtiva eden bir cümle ilave edilir.

(Mahmud Bedreddin Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/194)

Görsel 2.9 ▶
Hattat imza örnekleri

SANATTAN HAYATA

Hattat Ömer Vasfi Efendi (1880-1928) kendisine sorulan bir soru üzerine: "Hattat olmak kolay değildir. Güzel meşk görmeli ama, daha çok hoca yazarken, tarif ve tâlim ederken, hele çıkartma yaparken çok dikkatli olmalısın, sözle yaptığı izahlara, temsillere, teşbihlere ehemmiyet vermelisin. Çünkü bunlar, yazının güzelliğini sağlayan sırları anlamaya o kadar faydalı olur ki, bir kitab okumuş kadar işine yarar. Bunun için anlamadığını sor, hocanın el ve kalem hareketlerini yakından takip et, yazarken de tatbik eyle" dedikten sonra şunu anlattı: "Bir gün hocam Sami Efendi'ye (1838-1912) yazı göstermeye gitmiştim. Bir harf üzerinde talimler ve tarifler yapıyordu. "Anladın mı, anlat bakayım!" dedi. Anlamadığımı anlayınca, tekrar yazdı ve yazarken kalemi nasıl koyduğunu, nasıl çekip çevirdiğini ağır ağır, parça parça göstererek bunlara dikkatle bakmamı söyledi ve kalemi elime verip, bir de sen yaz bakayım, dedi. Ben yazarken, hareketlerimi takip ediyor, en ufak bir falsomu derhal düzeltiyordu…

(Mahmud Bedreddin Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/187-188)

Kontrol Noktası

1. Aşağıda verilen görsellerin hurufat, müfredat, mürekkebat aşamalarından hangisine ait olduğunu boş bırakılan yerlere yazınız.

MEŞK GÖRSELİ	MEŞK TÜRÜ
	.....
	.....
	.....

2. Aşağıdaki bilgi kartlarını verilen başlıklara uygun olarak tamamlayınız.

İcazette yer alan bölümler

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

İcazetin hüsnühat sanatındaki yeri ve önemi

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2.2. Hattatlığın Şartları

Konuya Başlarken

Bir hattatın taşıması gereken vasıflar neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.10 ▶
Sanatını icra eden bir hattat

Hüsnühat, sadece teknik bilgilerle değil, asırlarca edinilen tecrübelerden de yararlanılarak icra edilmesi gereken bir yapıya sahiptir. Bu sanatı icra etmeye niyetlenmiş bir kimsenin belli başlı şartları yerine getirmesi beklenir.[11]

İlgili ve Yetenekli Olmak: Hüsnühata ilgi duymak ve bu alanda yetenekli olmak önemlidir. Hüsnühat görsel bir sanat olduğu için kişinin en başta görsel algıya sahip olması gerekir. Bu yetenek ne kadar erken yaşlarda fark edilip eğitilirse o kadar başarılı olunur. Bununla birlikte bu sanata olan kabiliyetini geç yaşlarda fark edip hüsnühat meşkine başlayan ve icazet alanlar da vardır.

Meşk ve Talim Görmek: Geleneksel olarak hattatlık, usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilir. Öncelikle hüsnühat öğretmeye ehil ve icazetli bir üstattan meşk etmek ve onun onayını almak gereklidir.

Doğru Anlayışlı Olmak: Hat öğrenimi esnasında hocasının yaptığı harf tariflerini, ölçülerini, şekillerini, gösterdiği kalem hareketlerini, el ve yazı arasındaki ince bağlantıları doğru anlamak ve doğru uygulamak gereklidir.

Sabırlı ve Azimli Olmak: Hüsnühat öğrenmek, büyük bir sabır ve azim gerektirir. Uzun saatler boyunca çalışmak ve sürekli pratik yapmak gerekir. Bu sanatta başarıya ulaşmanın en önemli şartı yetenekten ziyade sabır ve istikrar ile çalışmaktır.

Doğru Malzemeleri Kullanmak: Meşk sürecinde de, eser yazma sürecinde de kaliteli ve doğru malzemeleri kullanmak, başarılı olmanın önemli bir şartıdır. Yazıda kullanılan kalem, kâğıt ve mürekkep gibi malzemelerin iyisini kullanmakla kötüsünü kullanmanın aynı neticeyi vermeyeceği şüphesizdir. Eskiler, 'Kem âlatla kemâlat olmaz.' diyerek bu konuya vurgu yapmıştır.

İcazet Almak: Talebe, hattat ünvanına sahip olabilmek için meşk ve talim gördüğü üstadından icazet almış olmalıdır. Böylece eserlerine imza atmaya, talebe yetiştirmeye ve icazet vermeye yetkili olur. Yetkin bir hocadan icazet almış kimse, estetik değeri bulunan belirli bir veya birkaç yazıyı hakkıyla yazabiliyor olmalı, yazının sanatsal kimliğine halel getirmemelidir.

Sürekli Yazmak: Her gün düzenli olarak yazmak ve pratik yapmak, bu sanatta ustalaşmanın anahtarıdır. Yazıdan uzak kalan el, melekesini kaybeder ve geriler.

Çok Sayıda Yazı Mütalaa Etmek: Eski üstadlara ait çok sayıda yazı mütalaa etmek gerekir. Onların satır ve istif nizamları, hareke ve tezyin işaretlerini nasıl kullandıkları gibi hususlar dikkatlice incelenmelidir. Böylece onların bu estetik tecrübelerini de elde ederek daha başarılı eserler ortaya çıkarılabilir.

Talebe Yetiştirmek: İcazet alan ve talebe yetiştirme yeterliliğine sahip olan hattatlar, bu sanatı istekli ve yetenekli talebelere öğretmelidir. Böylece hüsnühat mirasımızın yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir görevi yerine getirmiş olur.

Mütevazı Olmak: Hat sanatında ilerlemek için kibirden uzak durmak ve sürekli öğrenmeye açık olmak önemlidir. Kibir, azmin ve gelişimin düşmanıdır. İcazet almış olsa bile hocasına çalışmalarını göstermeye devam etmeli, hocasının izniyle diğer hattatların görüşlerinden de faydalanmaya, sanatçı arkadaşlarıyla istişare etmeye devam etmelidir.

Kişinin hattat sıfatını layıkıyla taşıyabilmesi için yukarıdaki şartların yanında güzel ahlak sahibi olması da gerekir. Hattat, kalemini kötü şeylere alet etmemeli, ruhaniyetini öldüren maddi ve manevi değersiz işlerden uzak bulunmalıdır. Kendisinden yazı tahsil etmek isteyenlere sanatının zekâtı olarak ders vermeli, talebelerine karşı şefkatli, edepli, sabırlı ve cömert olmalıdır. Hakem mevkiinde bulunduğu zaman hakkı söylemekten çekinmemelidir. Hattat övgülerden gurura kapılmamalıdır. Kendisine gelen eleştirilere de açık olmalıdır. Sözüne sadık, ahdine vefakâr olmalıdır. İslam sanatı olan hüsnühattı icra eden hattat, İslam'ın güzel ahlak ve faziletlerini taşımaya ve temsil etmeye gayret etmelidir. Güzel ahlak sahibi olmak bu sanatta feyz almanın en önemli sebeplerindendir.

Etkinlik-2

20 dk

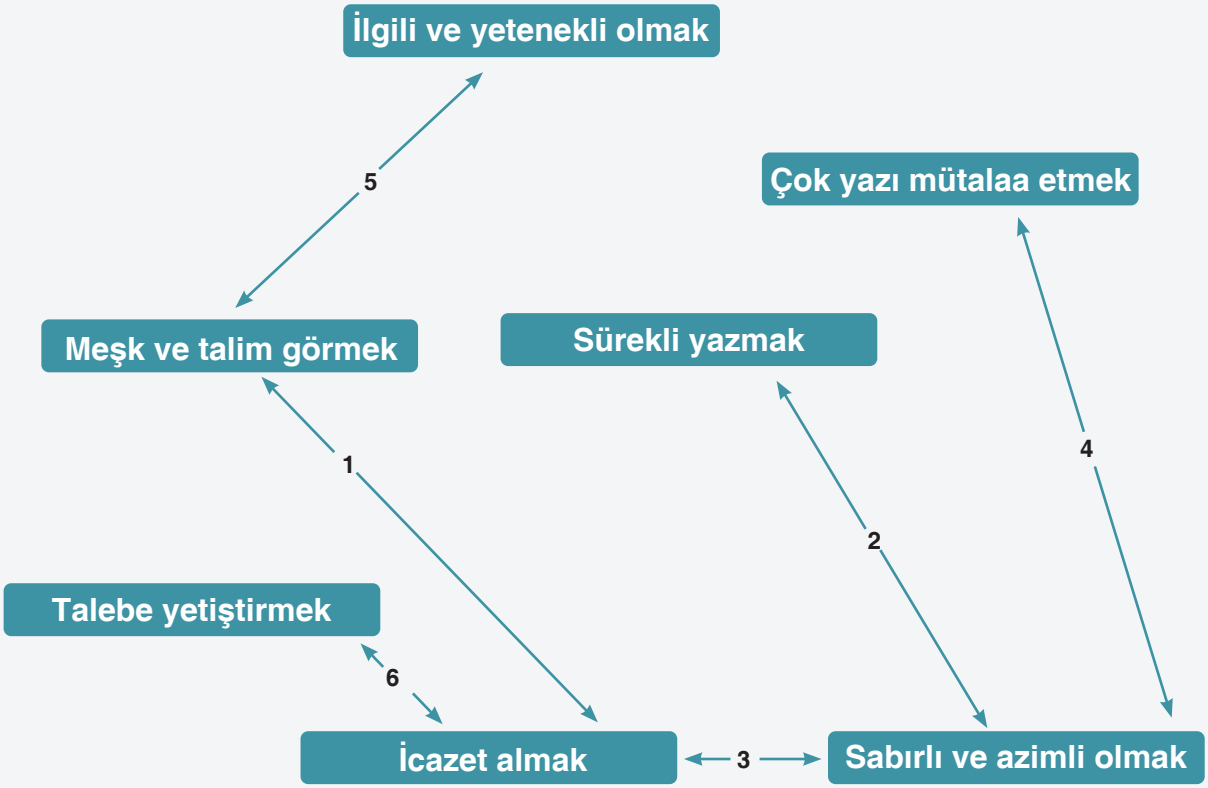
Adı	Hattatlığın Şartları
Amaç	Hattatlığın şartlarını çözümleyebilme

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Aşağıdaki bilgi kartlarına hattatlığın şartlarını kendi cümlelerinizle yazınız.

2. Aşağıdaki kavram haritasında hattatlığın şartları arasındaki ilişkiler oklarla gösterilmiştir. Oklarla numaralandırılarak gösterilen ilişkileri açıklayınız. Verilen bilgilerin dışında da ilişkiler olduğunu düşünüyorsanız ayrıca paylaşınız.

Değerlendirme

Kavram haritasıyla ilgili açıklamaları öğretmeniniz rehberliğinde değerlendiriniz. Ulaştığınız sonuçlardan yola çıkarak hattatlığın şartları arasındaki ilişkileri özetleyiniz.

2.3. Hüsnühat Öğrenmenin Faydaları

Konuya Başlarken

1. Hüsnühat öğrenmek kişiye neler kazandırabilir? Düşüncelerinizi paylaşınız.
2. Hüsnühat öğrenmek isteyen biri gereken eğitimi almak için nerelere başvurabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.11 ▶
Hüsnühat meşk eden talebeler

Hüsnühat; sadece güzel yazı yazmak değil aynı zamanda büyük bir medeniyetin, sınırları olmayan bir coğrafyanın da ortak dilidir. İslam kültür ve medeniyetinin merkezinde yer alan bir sanattır. Kur'an-ı Kerim ve İslam'a ait diğer yazılı metinleri tüm güzellikleriyle günümüze taşıyan bir unsurdur. Hüsnühattın tarihsel gelişimini, farklı dönemlerdeki üsluplarını, yazı çeşitlerini, üstadlarını, eserlerini öğrenmek bu sanatı daha derinlemesine anlamayı sağlar, tarihsel bilgi birikimini ve kültürel bilinci artırır. Bu bakımdan, hat sanatının tarihçesini ve kuramsal konularını öğrenmek, hem bunu bir sanat olarak icra edecek olanlar için hem de sanat olarak yapmayı düşünmeyenler için gayet mühim ve faydalıdır.

Hüsnühatta kullanılan malzemeler, harflerin yapısı, yazım kuralları, denge, istif ve estetik prensipleri hakkındaki kuramsal bilgileri öğrenmek pratik uygulamaların temelini oluşturur. Meşk döneminde öğrenilen bilgiler sanatın inceliklerini kavramaya ve yetenekleri geliştirmeye yardımcı olur. Sanatçının bu bilgileri kendi eserlerinde uygulayarak doğru ve estetik yazılar oluşturmasını kolaylaştırır.

Etkinlik-3

25 dk

Adı	Reklam Panosu Hazırlıyorum
Amaç	Hüsnühat öğrenmenin faydaları hakkında bilgi toplayabilme

Ön Hazırlık (Bir hafta)

1. Öğretmeniniz rehberliğinde hüsnühat öğrenmenin faydaları hakkında doğru ve güvenilir bilgi toplayabileceğiniz kaynakları belirleyiniz.
2. Belirlediğiniz kaynaklardan öğretmeninize sunmak üzere hüsnühat öğrenmenin faydaları hakkında bilgileri not ediniz.

Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Elde ettiğiniz bilgileri öğretmeniniz rehberliğinde sınıfça doğrulayınız.
2. Doğruladığınız bilgileri kullanarak aşağıda bırakılan alana hüsnühat öğrenmenin faydaları başlığında reklam panosu oluşturunuz.

Değerlendirme

Aşağıdaki çıkış kartını tamamlayınız.

Hüsnühat öğrenmenin faydalarıyla ilgili		
daha önce bildiklerim	bu etkinlikten sonra öğrendiklerim	daha fazla araştırmak istediklerim

Görsel 2.12
Hat yazılarının mimari yapılara uygulanması

Hüsnühatla uğraşmak kişiye disiplini ve sabırlı olmayı ayrıca ayrıntılara dikkat etmeyi öğretir. El becerilerini ve el-göz koordinasyonunu geliştirir. İnce motor becerilerinin gelişmesine katkıda bulunur. Yazı yazarken odaklanmak ve tekrarlayan hareketler yapmak, zihinsel ve ruhsal rahatlama sağlar. Stresin azalmasına ve zihnin dinlenmesine yardımcı olur. Estetik duygu ve sanatsal yetenekleri geliştirir, görsel bir zevk sunar. Bir eseri tamamlamak ve sergilemek, kişinin kendisine olan güvenini pekiştirir ve saygısını artırır. Kur'an harflerine dair bir güzel sanatı icra etmenin ve başarmanın manevi huzurunu yaşatır.

Hüsnühat dersi alan öğrenciler ayetleri, hadisleri aslına uygun ve güzel yazabilir duruma gelirler. Hüsnühat öğrenerek kişi hattat olabilir ve bu sanatı bir meslek olarak icra edebilir. Hüsnühat öğretimi yapılan yerlerde hocalık yapabilir. Ayetler, sureler, hadisler, güzel sözlerden kitap, levha, kitabe, cami yazısı gibi sanat eserleri yazabilir. Hattatlar, İslam'ın evrensel mesajlarını sanat eserlerine dönüştürerek onların kalabalık kitlelere, uzak diyarlara ve çağlar ötesine ulaşıp benimsenmesinde tarihî bir rol alabilir.

Hüsnühat, dil bilgisi ve yazı becerilerini geliştirdiği için bu eğitimi alanlar Osmanlı Türkçesini ve Arapçayı kolay öğrenebilir. Arşiv belgelerinde kullanılan yazı çeşitleri hakkındaki bilgi ve tecrübesini geliştirip Osmanlı arşivlerinde veya yazma eserler kütüphanelerinde çalışabilir. Camilere hat yazılarının doğru uygulanmasına ve tarihi yapılardaki hat eserlerinin tamir ve yenilemesine katkı sağlayabilir (Görsel 2.12). El sanatlarında ve grafik tasarımlarında hüsnühat eserlerini daha doğru ve başarılı kullanabilir. Yeni neslin hüsnühat öğrenmesi kültürel mirasımızın gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.

MEŞHUR BİR HİKÂYE

Hâfız Osman (1642-1698) daha hayatta iken yazısı aranan, bedestende yapılan artırmalı satışlarda çok rağbet gören hatların sahibiydi. Onun her yazısı yüksek fiyatlarla satın alınıyordu.

Bir gün Beşiktaş'tan bir dolmuş kayığa binip Üsküdar'a geçiyordu. Kayık iskeleye yanaşınca müşteriler paralarını çıkarıp vermeye başladılar. Hâfız Osman üstünü arayıp para bulamayınca kayıkçıya döndü:

"Hemşehri, benim param yok! Sana bir 'vav' yazıvereyim, olmaz mı?" dedi.

Kayıkçı homurdanarak,

"Paran yoktu da niye bindin kayığa? Senin yazacağın 'vav'ı ne yapayım ben?" dedi.

"Satarsın!" dedi Hâfız Osman ve hemen imzalı vir vav yazıp kayıkçıya uzattı.

Günün birinde kayıkçının yolu bedestene düştü. Baktı ki kargacık burgacık yazılar, karalamalar mezat edip duruluyor. Hatırlayıp cebinden "vav"ı çıkardı. Tellal, "Hâfız Osman vavı!" dedikçe fiyatı durmadan arttı. Kayıkçı hiç ummadığı kadar para kazanınca pek sevindi.

Bir gün yine Hâfız Osman'ı kayığına binmiş gören kayıkçı,

"Para istemez hoca, sen yine bir vav yazıver bana…" deyince Hâfız Osman, "Hemşehri, o vav her zaman yazılmaz, sen al paranı" diye cevap verdi.

(Ahmet Efe, *Güzeli Bulmak – Hattatların Hali,* 33-34)

BİLGİ KUTUSU

Hüsnühat Öğretimi Yapılan Yerler:

* *İmam Hatip Ortaokulları ve Liseleri*
* *Geleneksel Türk Sanatları Meslek Liseleri*
* *Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bazı eğitim kurumları*
* *Halk Eğitim Merkezleri*
* *İlahiyat Fakülteleri*
* *Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk İslâm Sanatları Bölümleri*
* *IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi)*
* *Belediyelerin açtığı kurslar*
* *Bazı vakıf ve dernekler*
* *Hattatların özel atölyeleri*
* *Yüz yüze ders alma imkanı olmayanlar için, bazı kurumlar ve hattatlar tarafından uzaktan eğitim yoluyla*

Türkiye'de hangi üniversitelerin güzel sanatlar fakültelerinde hüsnühat eğitimi verilmektedir? Araştırınız.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki öğrenme günlüğünü üzerinde belirtilen ifadeler doğrultusunda yazınız.

Hüsnühat Öğrenmenin Faydaları	Hüsnühat Öğretimi Yapılan Yerler

2.4. Rika Meşk Öğretimi

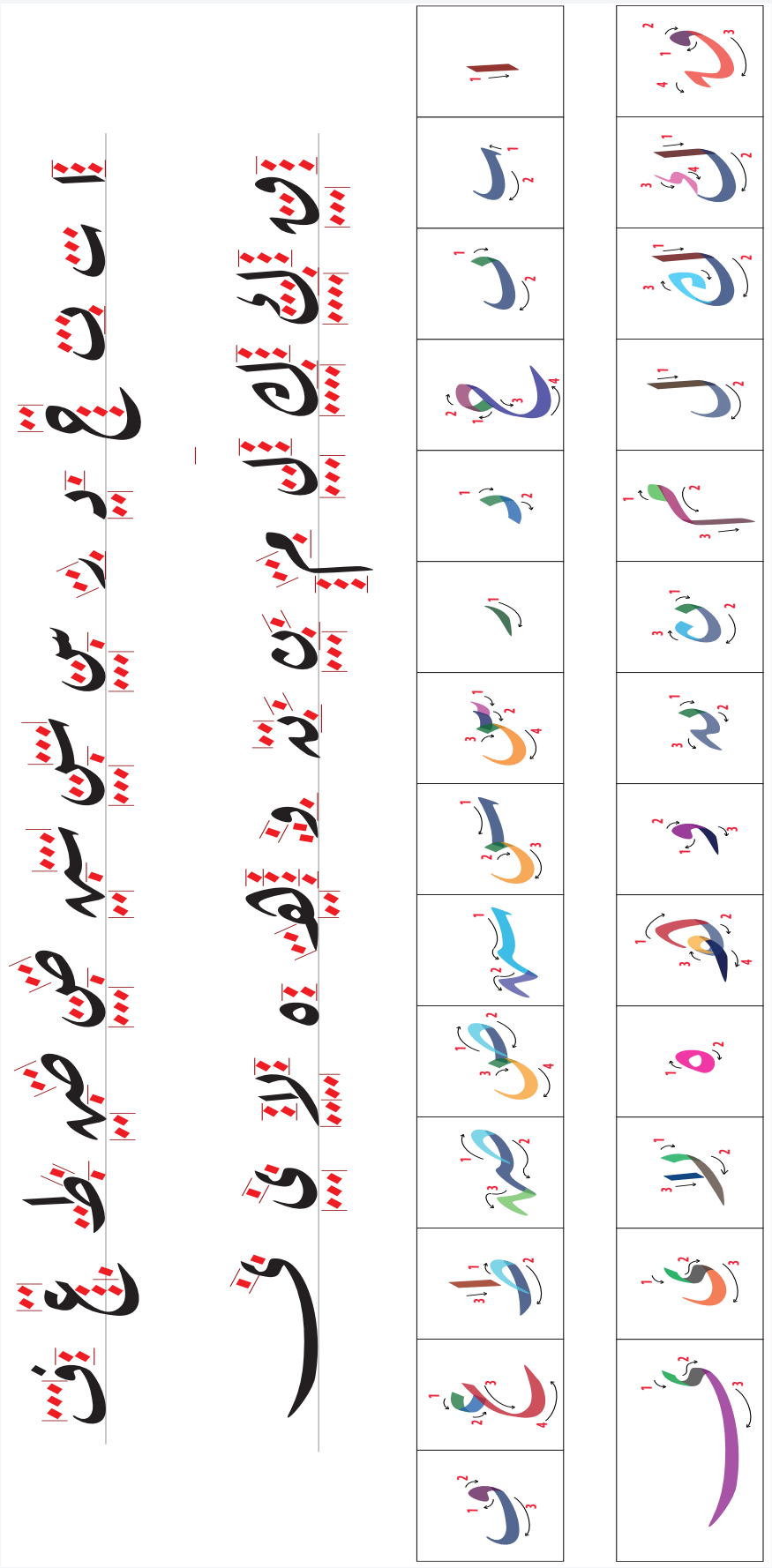
Konuya Başlarken

Hat sanatında nitelikli eserlerin ortaya çıkması talebenin istikrarlı ve sabırlı olmasıyla ilişkilidir. Şeyh Hamdullah hat yazım sürecini şu cümlelerle özetlemiştir: "Gözlerimi hocanın eline ve kalemine, kulağımı diline, gönlümü yazıya verdim, elimle kalemi de gereğine bağladım, bir harfi nasıl yazmak icab ediyorsa, yazıncaya kadar yazmaktan bıkmadım." (Mahmud Bedrettin Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/188)

Bu metinden hareketle meşk süreciyle ilgili düşüncelerinizi paylaşınız.

Görsel 2.13 ▶
Hocalarıyla birlikte hüsnühat meşk eden öğrenciler

Karekodu okutarak rika harflerin yazılışını gösteren videoyu izleyebilirsiniz.

Görsel 2.14
Rika harflerinin yazılış aşamaları ve ölçüleri

Etkinlik-4

30 dk

Adı	Meşk Ediyorum
Amaç	Rika harfleriyle meşk murakkasındaki örneklere uygun şekilde sanat eseri oluşturabilme

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği öğretmeniniz rehberliğinde tamamlayınız.

1. Aşağıda verilen Halim Efendi'nin Rika Meşk Murakkaı esas alınarak hazırlanmış harf örneklerini; harflerin boyutu, satırdaki yerleşimi, kalın ve ince kısımları gibi tüm ölçüleri açısından inceleyiniz.
2. İncelemeleriniz doğrultusunda harfleri örneğe uygun şekilde yazınız.
3. Dersin ardından bireysel olarak bolca meşk ederek estetik bakış açısıyla çalışma örnekleri oluşturunuz.
4. Çalışma örneklerinizi meşk dosyanızda muhafaza ediniz. Süreç içerisinde edindiğiniz deneyimlerinizi yansıtan notlar alarak dosyanıza ekleyiniz.

▲ **Görsel 2.15:** Rika harflerinin birinci kısmı

Değerlendirme

Oluşturduğunuz örnekleri öğretmeniniz rehberliğinde aşağıdaki ölçütler doğrultusunda değerlendiriniz. Öğretmeninizin geri bildirimini bundan sonraki çalışmalarınıza yansıtmak üzere not alınız.

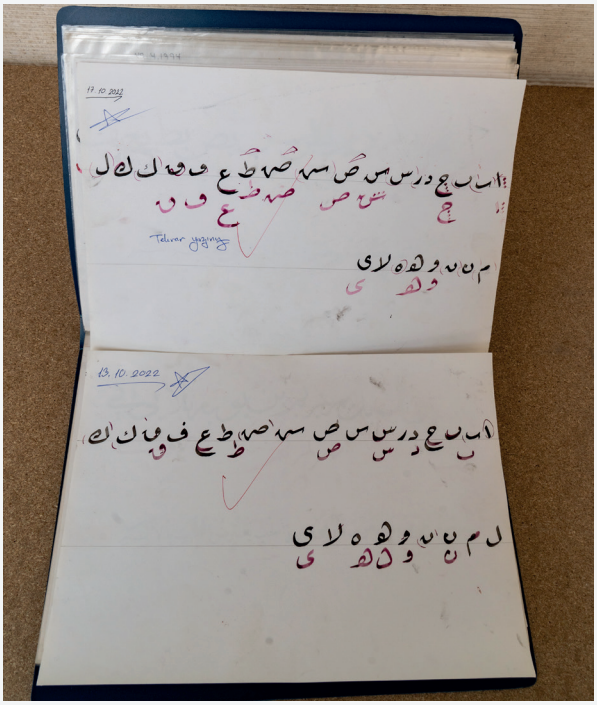
	Uygun	Geliştirilmeli
Harflerin boyutu		
Harflerin satırdaki yerleşimi		
Harflerin kalın ve ince kısımları		
Öğretmen geri bildirimi:		

BİLGİ KUTUSU

Meşkleri Dosyalama ve Arşivleme

- Talebe, hocasının çıkartmalar yaptığı meşk ödevi kâğıdına adını yazar ve o günün tarihini atar.
- Bu ödev kâğıtlarını bir sunum dosyasına tarih sırasına göre yerleştirir.
- Çıkartmalar yapılan tüm ödev kâğıtlarını bir dosyada toplar ve arşivler.
- Meşk ettiği her yazı çeşidi için ayrı bir meşk dosyası hazırlar.
- Meşk dosyası, önemli bir kişisel sanat öğrenimi hatırası olarak ömür boyu saklanır.

Meşk dosyası (Görsel 2.16) hazırlamak talebenin hüsnühat öğrenimindeki gelişimini takip etmesi açısından büyük önem taşır. Talebe, önceki derslerde yapılan çıkartmalara bakarak hatalarını anlamaya ve düzeltmeye çalışır. Bu meşk dosyası ölçme değerlendirme süreçlerinde kullanılır ve puan ile değerlendirilir. Başka bir hocanın eğitimine başladığında meşk dosyasını göstererek hangi seviyede olduğunu ispatlayabilir. Bir üst sanat eğitim kurumuna gittiğinde yapılan mülakatta meşk dosyası gösterilir.

Görsel 2.16 ▶
Meşk dosyası örneği

Farklı Kaydet

Bu ünitede öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

PERFORMANS GÖREVİ

Amaç

- Hüsnühat meşk usulü ve icazet hakkında bilgi toplayabilme
- Hattatlığın şartlarını çözümleyebilme
- Hüsnühat öğrenmenin faydaları hakkında bilgi toplayabilme

Görev

Bu çalışmada göreviniz, seçeceğiniz bir icazet örneğini kullanarak hüsnühat meşk usulü ve icazet, hattatlığın şartları ve hüsnühat öğrenmenin faydalarını açıklayan bir kitapçık hazırlamaktır.

Beceriler

- Bilgi toplama
- Çözümleme

Süre

Hazırlık bir hafta
Sınıf içi performans 40 dakika

Ürün

Kitapçık

Puanlama Yöntemi

Dereceli puanlama anahtarı

Yönerge

Sevgili öğrenciler, bu performans görevine başlamadan önce lütfen aşağıdaki "Hazırlık Aşaması" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayarak sınıfa eksiksiz şekilde gelmeniz önemlidir. Görevi gerçekleştirirken "Sınıf İçi Performans Aşaması" bölümündeki uyarıları göz önünde bulundurarak ürününüzü oluşturunuz.

Hazırlık Aşaması (Bir hafta)

1. Hazırlayacağınız ürünün puanlamasında kullanılacak dereceli puanlama anahtarını inceleyiniz.
2. Hüsnühat icazet örnekleri bularak bir kopyasını hazırlayınız.
3. Seçtiğiniz icazet örneğiyle ilgili aşağıdaki hususları belirleyerek not alınız:
   - İcazeti alan kişiye dair bilgiler
   - İcazet veren hoca ya da hocalara dair bilgiler
   - İcazet alınan yazı çeşitleri
4. Hazırlayacağınız kitapçık için nasıl bir tasarım yapacağınızı belirleyiniz ve gerekli malzemeleri hazırlayınız.

Sınıf İçi Performans Aşaması (40 dk.)

1. Hazırladığınız icazet örneğini kullanarak bir kitapçık hazırlayınız.
2. Tasarladığınız kitapçıkta aşağıdaki hususlara yer veriniz.
   - İcazetname hakkında tuttuğunuz notlardan hareketle özet bilgi
   - İcazetnameyi alan kişinin sahip olduğu özellikler ve bunlar arasındaki ilişkiler
   - Bu sanatı öğrenmenin icazetnameyi alan kişiye faydaları

Ölçütler ve Değerlendirme

Hazırladığınız ürün "bilgi toplama, çözümleme, tasarım" ölçütlerine göre değerlendirilecektir.

Ürünü tamamladıktan sonra karekodda verilen öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Dereceli puanlama anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Öz değerlendirme formuna karekoddan ulaşabilirsiniz.

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki 1-4. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. **Her gün hüsnühat meşk etmenin hat sanatında ustalaşmaya etkisi nedir? Açıklayınız.**

2. **Meşkin yanında hüsnühattın tarihçesini ve kuramsal konularını da öğrenmek neden önemlidir? Açıklayınız.**

3. **Hüsnühat öğrenmenin faydalarından üç tanesini açıklayınız.**

4. **Güzel ahlak ile hattatlık arasında nasıl bir ilişki vardır? Yorumlayınız.**

Aşağıdaki 5-9. cümlelerde boş bırakılan yerleri, verilen ifadelerden doğru olanlarla tamamlayınız.

icazet	**mürekkebat**	**hurûfat**
meşk	**ketebe**	**kaftan giydirme**
	müfredat	

5. **Öğrencinin ders olarak hocasına göstermek üzere hazırladığı çalışma örneklerine …….. denir.**
6. **Meşk sürecinde cümlelerin yazılma safhasına …….. denir.**
7. **Bir alanda bilgi, beceri, ustalık, maharet, liyakat ve yetki kazanıldığını gösteren belgeye …….. denir.**
8. **Hocanın, talebesinin meşkinde beğendiği harfleri veya bölümleri yuvarlak içine almasına …….. denir.**
9. **Harfler anlamına gelen …….. talebenin öğreneceği yazı çeşidine göre eliften ya harfine kadar harflerin şekilleri, ölçüleri, oranları ve geometrilerinin gösterildiği bölümdür.**

Aşağıda verilen 10-17. ifadelerin başına ilgili olduğu kavrama ait harfi yazarak tanımlarla kavramları eşleştiriniz.

( )	**10.** Hocanın talebesinin dersini incelemesi
( )	**11.** Hüsnühat eğitim metodu
( )	**12.** Hurufat meşki
( )	**13.** Mürekkebat meşki
( )	**14.** Müfredat meşki
( )	**15.** Talebenin tüm ödevlerini toplaması
( )	**16.** Yazı öğreniminin tamamlanması
( )	**17.** İcazet alan talebenin ünvanı

a	Cümlelerin yazılması
b	İcazet
c	Meşk dosyası
ç	Çıkartma yapmak
d	Hecelerin yazılması
e	Hattat
f	Usta-Çırak ilişkisi
g	Harflerin yazılması
ğ	Tezhip
h	Kamış kalem

Aşağıdaki 18-23. soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

18. Aşağıdakilerden hangisi hattatların imza atarken "ketebe" yerine kullandığı ifadelerden birisi değildir?

A) harrerehu
B) nemakahu
C) resemehu
D) sevvedehu
E) zehhebehu

19. Aşağıdakilerden hangisi hüsnühat öğrenmenin kişiye sağlayacağı faydalardan değildir?

A) Yabancı dil öğrenmeyi kolaylaştırma
B) Kültürel birikimi artırma
C) Hattatlığı bir meslek tercihi olarak görme
D) Sanatsal ve estetik algıyı güçlendirme
E) Kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımını sağlama

20. Akif, hüsnühat eğitimi almaya yeni başlamıştır. Hocası, Akif'e sülüs yazı çeşidini öğreteceğini söylemiş ve ilk ödevini vermiştir.

Geleneksel usulde bir eğitim alacak olan Akif'in ilk ödevi aşağıdakilerden hangisi olabilir?

A) Hurufat meşki
B) Rabbi yessir meşki
C) Müfredat meşki
D) Mürekkebat meşki
E) Temmet meşki

21. Aşağıdakilerden hangisi bir hattatta bulunması gereken özellikler arasında değildir?

A) İcazet almak
B) Meşk ve talim görmek
C) Bütün yazı çeşitlerini yazabilmek
D) Sabırlı ve azimli olmak
E) İlgili ve yetenekli olmak

22. İlim tahsilinde olduğu gibi sanat eğitiminde de usulüne uyarak ilerlemek çok önemlidir. Hat sanatını öğrenmek isteyen bir talebe gayretli olmasının yanında hat sanatının kurallarına uygun hareket etmelidir. Hüsnühat yüzlerce yıllık bir birikimin sonucunda bugünkü seviyesine ulaşmış İslam medeniyetinin en köklü sanatıdır. Bu yüzden bu sanat öğrenilirken ve icra edilirken asırlar boyunca klasikleşmiş kural ve ölçüleri korunmalıdır.

Metinde anlatılmak istenen ana düşünce hangi seçenekte doğru olarak verilmiştir?

A) İyi bir hattat olmanın yolu, çok çalışmaktan geçer.
B) Hüsnühat eğitimi modern yöntemler kullanılarak daha kısa sürede tamamlanabilir.
C) Hat sanatı İslam medeniyetinin en köklü sanatıdır.
D) Hüsnühat eğitimi veren yerler günümüz şartlarına uyum sağlamalıdır.
E) Hüsnühat eğitimi geleneksel kural ve ölçülerine uygun olarak yapılmalıdır.

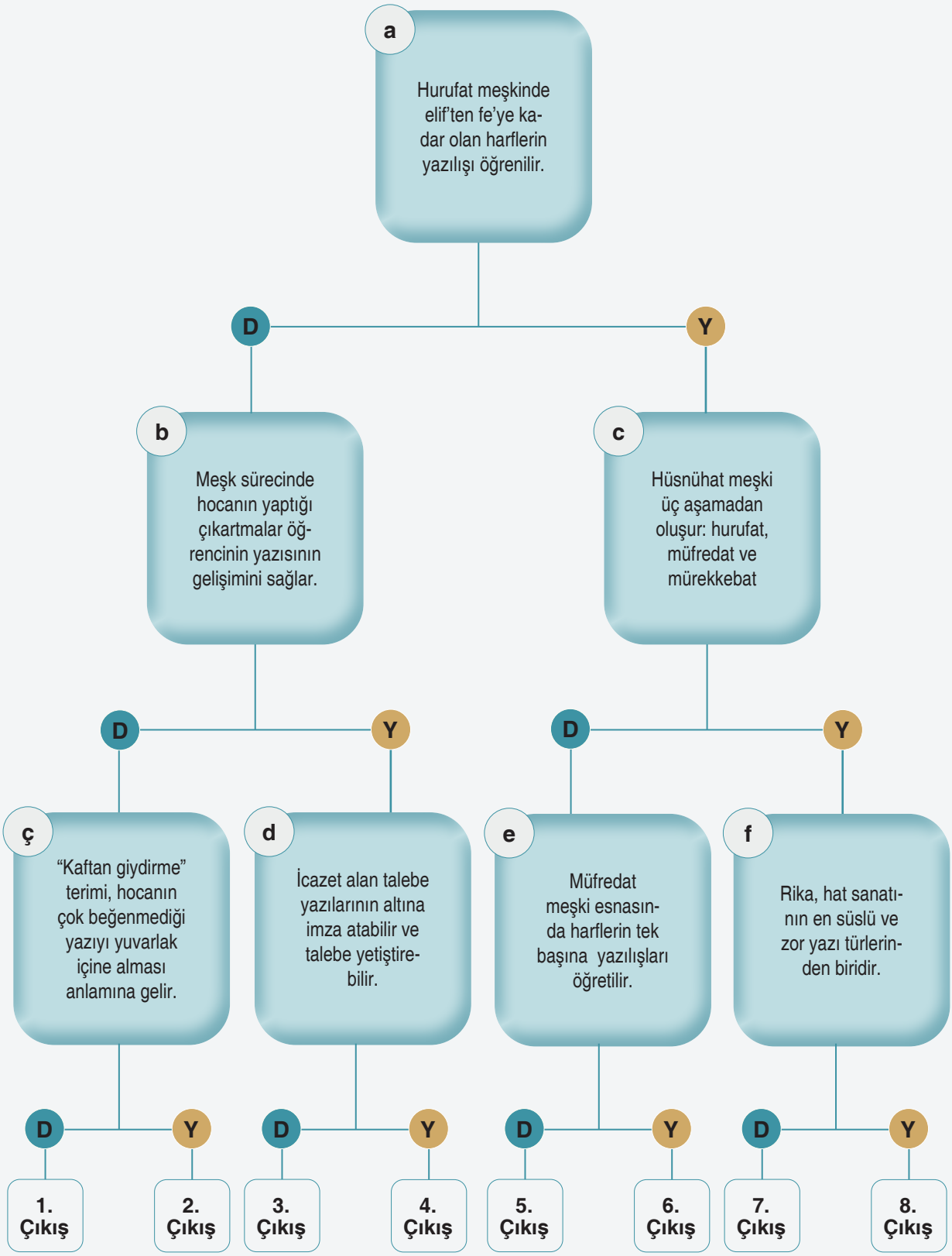
23. "Eğer eski meşklerinize baktığınızda, 'ben bunları hocama nasıl göstermişim?' diyebiliyorsanız, bu, hattat olacağınıza işarettir."

Hattat Hacı Arif Efendi'nin bir talebesine söylediği bu sözün, meşklerin dosyalanması ve arşivlenmesinin daha çok hangi faydasına işaret ettiği söylenebilir?

A) Talebenin gelişim seyrini ve ilerlemesini takip edebilmesi
B) Hatalarını farkedip onları düzeltmesi
C) Çalışmalarını kendinden sonrakilere aktarma imkânı vermesi
D) Eğitim süreciyle ilgili tarihî bir vesika olması
E) Hocasından kendisine bir hatıra olarak kalması

24. soruyu aşağıdaki tanılayıcı dallanmış ağaca göre cevaplayınız.

Aşağıdaki verilen cümlelerin doğruluğuna (D) veya yanlışlığına (Y) göre yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

SONNOTLAR

1 Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/187.
2 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/827; Yazır, *Kalem Güzeli*, 2/309; Derman, "Hattat", 16/493-496.
3 Serin, "Meşk", 29/373.
4 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/834.
5 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/834.
6 Serin, "Meşk", 29/373.
7 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/834.
8 bk. Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/188-192; 2/309-313; Özkafa, Hat Sanatı, 303-308
9 Derman, "Hattat, 16/496.
10 Serin, Hat Sanatı Tarihi, 2/834.
11 bk. Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/184-192.

3. ÜNİTE

HÜSNÜHATTIN DOĞUŞU ve GELİŞİMİ

Ünite Özet Sunusu

3.1. Hüsnühattın Ortaya Çıkması ve Gelişmesi
3.2. Hüsnühatta Yazı Çeşitleri
3.3. Bazı Meşhur Hattatlar
3.4. Türklerin Hat Sanatına Hizmetleri
3.5. Rika Meşk Öğretimi

Ünite PDF Dosyası

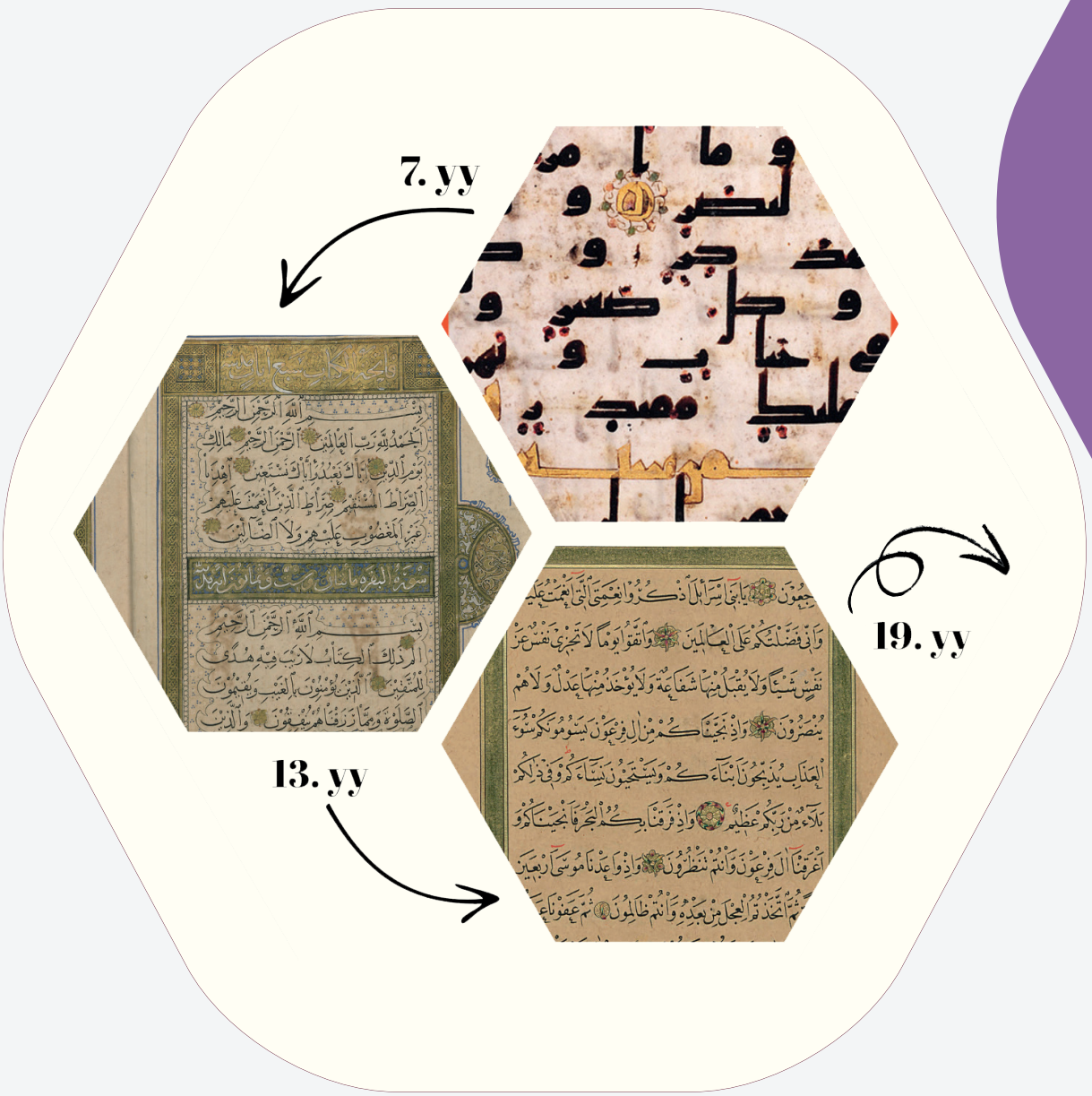
▶Bu ünitede öğrenilecek anahtar kavramlar

- aklamısitte
- divani
- kûfi
- rika
- talik

▶ Bu ünitede sizlerden

- hüsnühattın ortaya çıkış ve gelişme sürecini özetleyebilmeniz,
- hüsnühatta kullanılan yazı çeşitleri hakkında bilgi toplayabilmeniz,
- meşhur hattatlardan bazıları ve Türklerin hat sanatına hizmetleri hakkında bilgi toplayabilmeniz,
- rika harflerinin birleşimleriyle meşk murakkasındaki örneklere uygun şekilde sanat eseri oluşturabilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

Kur'an-ı Kerim ilk nazil olduğu dönemden itibaren titizlikle yazıya geçirilmiştir. Kur'an'ı doğru ve güzel yazma gayesiyle hat sanatı hızla gelişmiş, zamanla belirli bir estetik değer kazanarak sanat seviyesine ulaşmıştır. İslam sanatının en önemli dallarından biri hâline gelen hat, ölçülü ve güzel yazı yazma sanatı olarak günümüze kadar ilerleyişini devam ettirmiştir.

- **Kur'an-ı Kerim'i güzel yazıyla yazma gayretleri ile hüsnühattın doğuşu ve gelişimi arasındaki ilişkiye dair merak ettiğiniz hususları soru hâline getiriniz ve arkadaşlarınıza yöneltiniz.**
- **Oluşturduğunuz sorulardan hareketle konu hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.**

3.1. Hüsnühattın Ortaya Çıkması ve Gelişmesi

Konuya Başlarken

Görsel 3.1
Miladi 10. yy'dan hüsnühat örneği (Hattat: İbni Bevvab)

Görsel 3.2
Miladi 20. yy'dan hüsnühat örneği (Hattat: Sami Efendi)

1. Görsellerden hareketle hüsnühat sanatının gelişimiyle ilgili neler söyleyebilirsiniz?
2. İlk dönemlerde yazılan Kur'an-ı Kerim ile hat sanatı arasında bir ilişki olabilir mi?

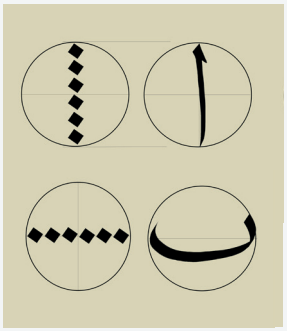
İslamiyet'ten önceki Arap yazısı noktasız ve harekesiz olarak yazılan, imla ve hat olarak henüz gelişmemiş bir yazıydı. Allah'ın kelamı olan Kuran-ı Kerim'i doğru ve güzel yazma gayesiyle Arap yazısı ıslah edilmiş, geliştirilmiş ve güzelleştirilmiştir.[1]

Kur'an'ın inmeye başladığı dönemde Mekke'de yazının iki farklı tarzı vardı. Birisi "meşk" adı verilen, günlük işlerde kullanılan yumuşak, kavisli ve yuvarlak yazı; diğeri "cezm" adı verilen kitabe, taş, maden, ahşap ve paralar üzerinde kullanılan, sert ve köşeli karakterli yazı. İnen vahyi yazmak için daha gelişmiş olması bakımından cezm yazısı tercih edilmiştir. Bu köşeli yazı daha sonraları Mekki yazı ve Medeni yazı adlarını almıştır.[2]

Kur'an'da okumaya, yazmaya, kaleme önem veren âyetler vardır. Hz. Peygamberimiz'in teşvikiyle vahiy katipleri, inen Kur'an ayetlerini deriler, tahtadan yapılmış tabletler, develerin kürek kemikleri, hurma ağacı yaprakları, ince beyaz taşlar ve seramik parçaları üzerine çok daha özenli ve güzel yazmaya gayret etmişlerdir. Kur'an'ı çoğaltma ve kitaplaştırma sırasında, koyu kahverengi mürekkep ve kamış kalemle, geometrik ve düzenli olan Medeni hattıyla, aynı boyutlarda hazırlanmış parşömen (deri) üzerine yazmışlardır.[3]

Emeviler Dönemi'nde (661-750) ilk defa Kur'an-ı Kerim harfleri üzerine harekeler ve birbirine benzeyen harfleri ayırt edici noktalar konulmuştur. Hâlid bin Ebû'l-Heyyâc Milâdî 710 yılında, ilk defa Mescid-i Nebevî'nin kıble duvarına çok büyük boyutlarda kûfi hattıyla sureler yazmıştır. Böylece hüsnühat kitabelerde ve mimaride de kullanılmaya başlanmıştır. Dönemin en büyük yazı ıslahatçısı Kutbe el-Muharrir'dir (?-771). O, hat kaleminin ucunun kalınlıklarını belirlemiş ve kalem uçlarına bir standart getirmiştir. Kalem ağzı genişliği yaklaşık 15 mm olan tûmar (tomar) yazıyı icad etmiştir. Tûmar hattı esas alınarak onun yarısı, üçte biri, üçte ikisi gibi belirli oranlarda küçültülmüş şekliyle yazılan yazı, birbirinden ayrı karakter özellikleri kazanarak farklılaşmaya ve çeşitlenmeye başlamıştır. Bu dönemde köşeli karakterli yazı kûfi adını alarak Kur'an-ı Kerim yazımında kullanılmaya devam etmiştir. Günlük işlerde ve kitap yazımında ise yuvarlak karakterli yazı daha geliştirilerek kullanılmıştır.[4]

Abbasiler Dönemi'nde (750-1258) hendese (geometri) bilen Hattat Vezir İbni Mukle (886-940) ilk defa harf şekillerinin geometrik nispetleri ile ölçülerini belirlemiştir. İlk defa, noktayı harflerin boyu, elifi dik harflerin boyu, daireyi ise çanak şeklindeki harflerin genişliği için ölçü olarak koymuştur[5] (Görsel 3.3).

Görsel 3.3
İbni Mukle'nin daireyi esas alarak harfleri ölçülendirmesi

İbni Bevvâb (?-1022) kendinden önceki üstâd İbni Mukle'nin yazılarını yıllarca taklit edip incelemiş, iyi harflerini seçmiş, onun aklamısittede tespit ettiği bu estetik kaideleri daha ince geometrik nispetlere bağlayarak üslubunu güzelleştirmiştir. 64 adet Kur'an'ı Kerim yazmıştır.[6]

Görsel 3.4
Kur'an'ın inişinin 3. yüzyılında kûfi hattıyla yazılmış Mushaf sayfası

Görsel 3.5
Kur'an'ın inişinin 7. yüzyılında reyhani hattıyla yazılmış Mushaf sayfası
(Hattat: Yakut el-Musta'sımî)

Görsel 3.6
Hicri 14. yüzyılda nesih hattıyla yazılmış Mushaf sayfası
(Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

Yakut el-Musta'sımî (?-1298), hat yazıları üzerinde yaptığı uzun incelemeler sonucunda, o yazıları daha geliştirerek hat sanatında kendi üslûbunu ortaya koymuştur. O zamana kadar düz kesilen kamış kalemin ağzını ilk defa eğimli keserek kullanmıştır. Böylece bütün yazı çeşitlerine büyük bir zarafet kazandırmıştır. Aklamısitteyi geliştirmiştir. Çok sayıda Mushafışerif yazmıştır. Yakut'un vefatından sonra altı talebesi İslam ülkelerine yayılarak Yakut üslubunu yaymışlardır.[7]

İslam dinini kabul eden hemen hemen bütün kavimlerin dini bir gayretle benimsedikleri Arap yazısı hicretten birkaç asır sonra İslam ümmetinin ortak değeri hâline gelmiş, "Arap hattı" sözü zamanla "İslam hattı" vasfını kazanmıştır.[8] Kur'an dili ve yazısı uluslararası güçlü bir dil hâline gelmiş, asırlar boyunca işlenerek güzel ve mükemmel hâle getirilmiştir.[9] (Görsel 3.4, Görsel 3.5, Görsel 3.6).

BİLGİ KUTUSU

Yazıyı sanatlı olarak güzel yazanlara önceleri "kâtip, muharrir, verrak,..." gibi isimler veriliyordu. XII. yüzyılda ise "hattat" denilmeye başlanmıştır.

Uğur Derman , "Hattat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16/493).

Bağdat'ta geliştirilen yazılar Mısır'da da kullanılmıştır. Özellikle Memlükler zamanında kitap ve Mushafışerif istinsahı önem kazanmıştır. Halifeler için genellikle muhakkak ve sülüs yazılarla devasa boyutlarda ve çok tezyinatlı Mushafışerifler; halk için de genellikle reyhani ve nesih hatlarıyla küçük boyutlarda Mushafışerifler yazılmıştır. Memlük Mushaflarını çeşitli müzelerde görmek mümkündür.[10]

Selçuklular Dönemi'nde mimarî eserlerde celi sülüs ve kûfi kullanılmakla birlikte celi sülüs daha çok tercih edilmiştir. Kûfiler tezyini olarak, celi sülüs ise hem yalın hem de zemini süslü olarak kullanılmıştır. Konya İnce Minareli Medrese ve Karatay Medresesi yazıları örgülü kûfiye, Divriği Ulu Camii ve Erzurum Çifte Minareli Medrese yazıları da zemini süslü celi sülüse örnektir.[11]

Osmanlı Dönemi'nde hat sanatı sürekli yükselmiş, sonra gelen her hattat öncekilerden aldığı ekolü ve üslubu daha geliştirmiş, bayrağı daha ileriye taşımıştır. Şeyh Hamdullah (1426-1520), harflerin tenasübünü, aralıklarını, kelimelerin satıra oturuş vaziyetlerini yeniden düzenlemiş, yazıya akıcılık, kıvraklık, canlılık, sevimlilik getirmiştir. Altı temel yazı çeşidi onunla birlikte kemale ermiştir. Hat sanatı artık tam olarak teşekkül etmiş ve yükselme devri başlamıştır. Şeyh Hamdullah, Osmanlı hat ekolünün kurucusu sayılmıştır. Hattat Hâfız Osman (1642-1698) bu sanatta yeni ve ileri bir üslûp geliştirmiş, bugün bildiğimiz hilyeişerif formunu ilk o oluşturmuş, nesihle çok güzel Mushafışerifler yazmıştır. Mustafa Râkım (1758-1826) celi sülüs yazıda ve tuğrada büyük ıslahatlar yapmış, Sâmi Efendi (1838-1912) ise bunları zirveye taşımıştır. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi (1776-1849) İranlı hattatların icat ettiği talik yazısını daha geliştirerek Türk talik ekolünü kurmuştur. Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876) Osmanlı matbaası için harf kalıplarını hazırlamış, Ayasofya Camii'nin yazılarını ve pek çok eseri yazmıştır. Mehmed Şevki Efendi (1829-1887) sülüs ve nesih yazıda dünyada bugüne kadar hâlâ aşılamayan bir üslûbun kurucusudur. Kayışzâde Hâfız Osman Efendi (?-1894) nesih ile 106 tane Mushafışerif, Hasan Rızâ Efendi (1849-1920) de 19 tane Mushafışerif yazarak Kur'an hattının gelişmesine büyük hizmet etmişlerdir.[12]

Osmanlı Dönemi'nde adını sayamayacağımız daha pek çok büyük hattat yetişmiştir. Osmanlı padişahlarının çoğu hat sanatını hocalarından bizzat meşk ederek öğrenmişler ve güzel hat eserleri yazmışlardır (Görsel 3.7). Hattatları himaye ve taltif ederek bu sanatın gelişip zirveye yükselmesini sağlamışlardır. Osmanlı hattatları eliyle hüsnühat 19. yüzyılda en parlak devrini yaşamıştır.[13]

SANATTAN HAYATA

Görsel 3.7
Sülüs levha
(Hattat: Sultan III. Ahmed)

Yukarıda Osmanlı padişahlarından Sultan III. Ahmed'e ait bir hüsnühat levhası verilmiştir.

1. *Verilen levhada ne yazdığını okuyunuz ve anlamını öğreniniz.*
2. *Bir Osmanlı padişahının böylesine estetik bir eser ortaya koyabilmesi hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Cumhuriyet döneminde Hattat Aziz Efendi (1872-1934), Hulusi Efendi (1868-1940), Kâmil Akdik (1861-1941), İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946), Nuri Korman (1868-1951), Macid Ayral (1891-1961), Mustafa Halim Özyazıcı (1898-1964), Necmettin Okyay (1883-1976), Kemal Batanay (1893-1981), Hamid Aytaç (1893-1982), Emin Barın (1913-1987), Ali Alparslan (1925-2006), ve Hasan Çelebi (1937-2025) hat sanatını günümüze taşıyan başlıca üstatlar olmuşlardır. Bilhassa Hattat Hamid Aytaç'ın hat sanatını unutulmaktan kurtarmak için yaptığı fedakarlıkları şükranla anmak gerekir. Günümüzde de hat sanatı, zirvedeki kalitesini, estetiğini ve usullerini kaybetmeden yaşatılmaktadır.[14]

3.1.1. İslam Tarihinde Hüsnühattın Merkezleri

1. KUFE

Hz. Ali Dönemi'nde Kûfe'nin İslam devletinin başkenti olmasıyla hattın merkezi de Kûfe olmuştur. Burada geliştirilen köşeli yazı kûfi adını almıştır.[15]

2. ŞAM

Emeviler Dönemi'nde Şam'ın başkent olmasıyla hüsnühat da Şam çevresinde gelişmeye başlamıştır. Dairevi karakterli meşk yazısı ilk defa Şam'da gelişme kaydetmiştir. Resmî duyurularda tûmar (tomar) yazısı, kitap istinsahında verrakî ve neshî yazı çok kullanılmıştır.[16]

3. BAĞDAT

Abbasiler Dönemi'nde halifeliğin başkentinin Bağdat olmasıyla birlikte hat sanatı en büyük gelişmeyi Bağdat'ta göstermiştir. Yuvarlak karakterli meşk yazısından altı yazı çeşidinin geliştirilmesi Bağdat'ta olmuştur. Hat sanatının kurucu hattatları sayılan İbni Mukle, İbni Bevvâb, Yakut el-Musta'sımî Bağdat'ta yaşamışlardır.[17]

4. KAHİRE

Halifeliğin Mısır'a geçmesiyle birlikte özellikle Memlükler Dönemin'de hat sanatının merkezi Kahire olmuştur. Resmî evraklarda, kitap ve Mushaf istinsahında, mimaride mevcut yazı çeşitleri kullanılarak çok güzel eserler ortaya konmuştur.[18]

5. İSTANBUL

Halifelik merkezinin İstanbul olması ve Hattat Şeyh Hamdullah'ın İstanbul'a gelmesiyle hat sanatının yeni merkezi İstanbul olmuştur. Şeyh Hamdullah aklamısitteyi İstanbul'da tekâmül ettirmiş, kendi hat üslubunu oluşturmuştur. Sonraki yüzyıllarda ekol sahibi hattatlar burada yetişmiştir. Mevcut yazı çeşitleri sürekli geliştirilmiş, ayrıca divani, celi divani, rika icat edilip dünyaya yayılmıştır. Başta Mushaflarda olmak üzere en estetik yazılar İstanbul'da yazılmıştır.[19] Günümüzde de İstanbul hat sanatının merkezi konumundadır. Hüsnühat eğitimi almak isteyenler dünyanın farklı yerlerinden İstanbul'a gelmektedir.

BİLGİ KUTUSU

Yeryüzünde kullanılan yazılar arasında İslam yazısı şekil bolluğu, form zenginliği, sınırsız kompozisyona imkân vermesiyle sanat yazısı olarak gelişmeye en müsait, en zengin yazıdır. Arapçada harflerin büyük çoğunluğu kelimenin başında, ortasında ve sonunda farklı şekillerde yazılmaktadır. Bu özelliğiyle bir harfin yazılış şekli üçe çıkmaktadır. Bazı alfabelerde harfler tek başlarına güzel şekillerde yazılabilmekte, ancak birbirleriyle bitiştirilemedikleri için bir bütün hâlinde ahenkli kelime ve cümle kompozisyonları oluşturmak mümkün olmamaktadır. Hüsnühatta ise uzun cümleler istifle toplanıp ahenkli bir şekilde yazılabilmektedir.

İslam yazısında bazı harflerin keşideli yani uzatılarak yazılışları vardır. Müsenna yazılarda harflerin sol taraftaki simetrik görüntüleri de kullanılabilmektedir. Böylece hat sanatının temel malzemesi olan harfler, kamış kaleminin ucundan pek çok farklı şekilde yazılabilir hâle gelmektedir.

Harfleri ve yazıyı daha süslü hâle getirmek için tezyinat işaretleri kullanılır. Bunlar; tırnak, ters tırnak ve tirfil işaretleri olmak üzere üç tanedir, müsennalarıyla birlikte altı farklı şekil eder. Yazı çeşitlerine göre, harflerin üstlerine veya altlarına konulan noktaların ölçüleri ve geometrik şekilleri de birbirlerinden farklıdır.

Hüsnühat, ucu eğimli kesilmiş kamış kalemle yazılır. Kalemin ucundaki bu eğim, harfin çeşitli kısımlarının kalın, üçte iki, üçte bir, yarım kalem gibi farklı ölçülerde yazılmasını sağlar. Ayrıca harflerde incelen ve kalınlaşan kavisler oluşur. Bu da harfin görüntüsüne estetik değer ve zerâfet katmaktadır.

Hattatlar; İslam yazısının bu zengin imkanlarını, estetik duygularıyla ve ellerinin hünerleriyle birleştirerek, aynı metni yazsalar bile birbirinden farklı tasarımlarda sanat eserleri ortaya koyabilmektedir.

(Uğur Derman, "Hat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16/427, 431-432, 436)

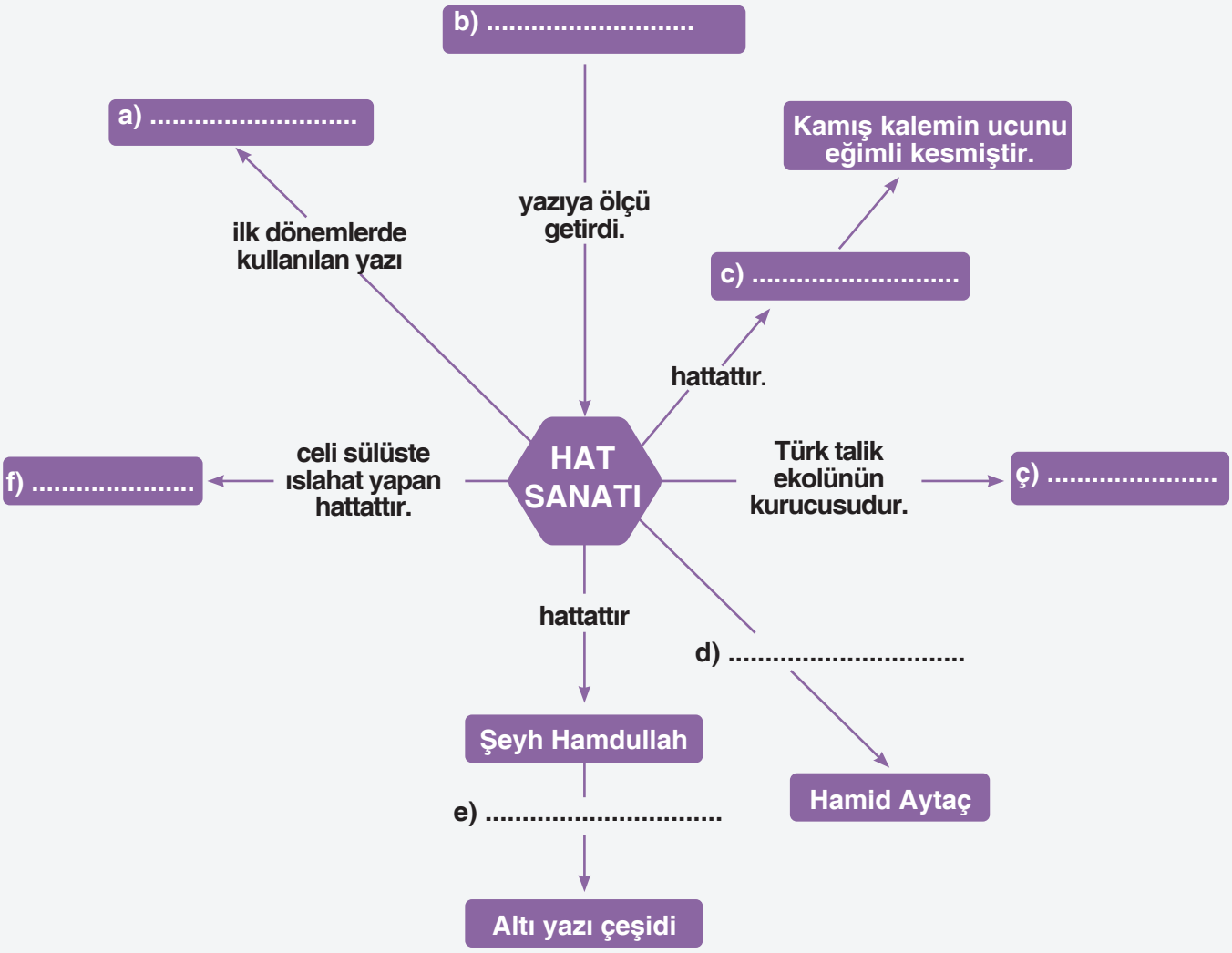
Etkinlik-1

20 dk

Adı	Dönüm Noktaları
Amaç	Hüsnühattın ortaya çıkışını ve gelişim sürecini özetleyebilme

Yönerge

Aşağıda verilen kavram haritasını hat sanatının tarihsel süreci doğrultusunda tamamlayınız.

1. Hüsnühattın ortaya çıkışında ve gelişim süreçlerinde yaşanan önemli olayları dönemlerine göre sınıflandırınız.

1. İlk Dönem	2. Emevi Dönemi	3. Abbasi Dönemi	4. Memlüklü Dönemi	5. Selçuklu Dönemi	6. Osmanlı Dönemi	7. Cumhuriyet Dönemi

Değerlendirme

Cevaplarınızı öğretmen rehberliğinde sınıfça değerlendiriniz. Varsa eksiklerinizi ya da hatalarınızı gidererek cevaplarınıza son şeklini veriniz.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki boşlukları uygun ifadelerle tamamlayınız.

3.2. Hüsnühatta Yazı Çeşitleri

Konuya Başlarken

Verilen görsellerde dikkatinizi çeken benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 3.8 ▶
Farklı yazı türleriyle yazılmış besmele örnekleri
(Hattat: Hamid Aytaç)

Etkinlik-2

20 dk

Adı	Araştırıyorum
Amaç	Hüsnühatta kullanılan yazı çeşitleri hakkında bilgi toplayabilme

Ön hazırlık (Bir hafta)

1. Aşağıdaki hususlarda bilgi toplayacağınız kaynakları öğretmeninizin rehberliğinde belirleyiniz.

Hüsnühatta kullanılan yazı çeşitleri	Yazı çeşitlerinin temel özellikleri	Kullanım alanları	Görsel örnekleri

2. Ulaştığınız bilgileri not ediniz.

Hüsnühatta kullanılan yazı çeşitleri	Yazı çeşitlerinin temel özellikleri	Kullanım alanları	Görsel örnekleri
.....	.....	.....	.....

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Ulaştığınız bilgileri ve görselleri sınıf arkadaşlarınızla paylaşarak öğretmeniniz rehberliğinde doğrulayınız.

2. Doğruladığınız bilgileri aşağıdaki bilgi kartlarına yazınız.

Değerlendirme

Aşağıdaki öz değerlendirme formunda çalışmanızı en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz.

	Evet	Kısmen	Hayır
1. Konuyla ilgili bilgi toplayacağım kaynakları belirledim.			
2. Hüsnühatta kullanılan yazı çeşitleriyle ilgili bilgi topladım.			
3. Yazı çeşitlerinin temel özellikleriyle ilgili bilgi topladım.			
4. Yazı çeşitlerinin kullanım alanlarını araştırdım.			
5. Ulaştığım bilgileri öğretmenimin rehberliğinde doğruladım.			
6. Doğrulanan bilgileri kullanarak bilgi kartlarını doldurdum.			

İslam medeniyetinde yazıya çok önem verildiği için hat sanatı hızla gelişmiştir. Müslümanlar, aynı harflerden oluşan yazıyı zamanla ihtiyaçlarına uygun olarak şekil, boyut, karakter, tarz gibi açılardan çeşitlendirmişlerdir. Mushafışerif ve kitapları yazmak için farklı, mimaride kullanmak için farklı, levhalar yazmak için de farklı yazılar geliştirmiştir. Bunu da hattatlar estetik derinlik içerisinde yapmışlar, böylece hat eserlerine kıymet, işlevsellik ve kalıcılık kazandırmışlardır.[20]

Hat sanatında ortaya çıkan ve en yaygın kullanılan yazı çeşitleri şunlardır.

3.2.1. Kûfi (كوفي)

▲ **Görsel 3.9**
Kûfi yazı örneği
(Hattat: Emin Barın)

Cezm yazı, Kûfe şehrinde geçirdiği gelişiminden sonra **kûfi** (Kûfeli) adıyla meşhur olmuştur. Hz. Ali bu yazının ilk büyük ıslahatçısı ve hattatıdır. Kûfi; düzenli, köşeli, dik ve yatay harfleriyle geometrik çizgilere dayanan bir yazı çeşididir[21] (Görsel 3.9).

Kûfinin el ve kalemle yazılanına yazma kûfi denir. İslam'ın ilk dört asrında Kur'an-ı Kerim'i yazmak için en çok bu yazı tercih edilmiştir. Kûfinin çizme ve resmetme yoluyla yapılabilenlerine de yapma kûfi denir. Yapılarına göre basit kûfi, yapraklı kûfi, zemini süslü kûfi, örgülü kûfi, geometrik kûfi gibi çeşitleri vardır. Bunlardan geometrik kûfiye makılı ve satrancî de denir. Tarzı sade, bütün harfleri geometrik ve köşelidir. İran, Türkistan, Selçuklu ve Osmanlı eserlerinde iç ve dış mimaride süsleme unsuru olarak kullanılmıştır.[22] Kûfi, özellikle de makılı günümüzde mimaride, hediyelik eşyalarda, logo tasarımları gibi alanlarda kullanılmaktadır.

3.2.2. Altı Yazı Çeşidi

İslam yazılarında harf şekillerinin esası aynı olmakla birlikte harf bünyelerinde, tarz ve üsluplarında farklılıklara sahip altı çeşit temel yazı şekli oluşmuştur. Buna Arapça "**aklamısitte**", Farsça "şeş kalem'' denilmektedir.[23]

Altı yazı çeşidi şunlardır: Tevki, rikaa, muhakkak, reyhani, sülüs, nesih (Görsel 3.10).

BİLGİ KUTUSU

İslam yazısındaki bu karakter farklılıkları ve çeşitlilikleri başka alfabelerdeki font çeşitlerine benzetilebilir.

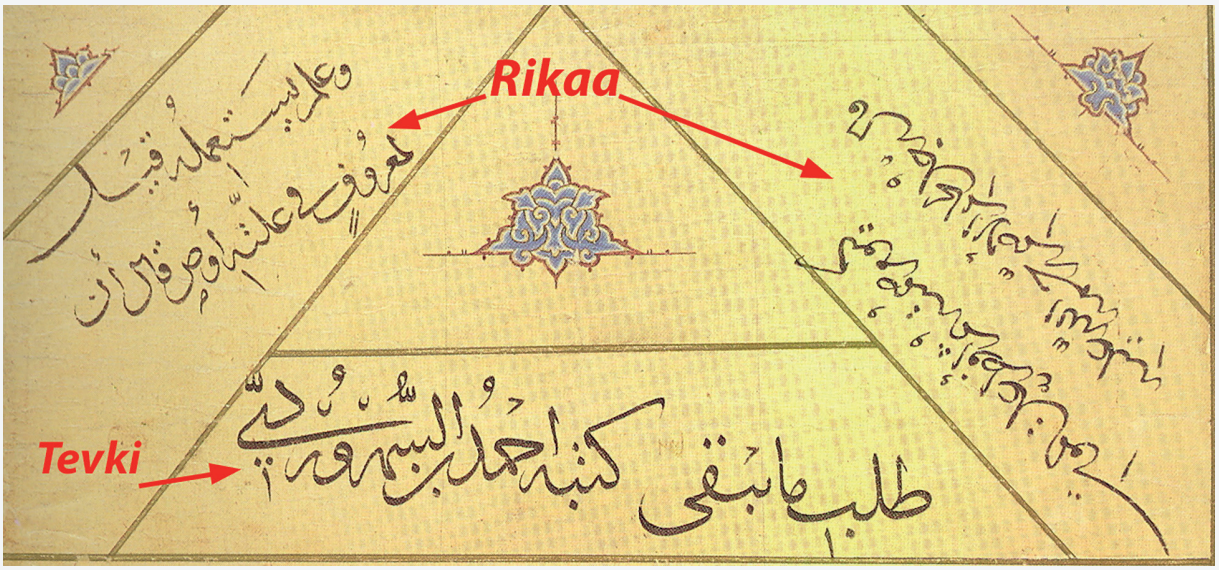
Görsel 3.10
Yazı çeşitlerini gösteren levha
(Hattat: Hamid Aytaç)

Tevki (توقيع)

Sözlükte; "bir şeyi vaki ettirmek, oldurmak, imzalamak, alamet, işaret, nişan" anlamlarına gelir. Halifelere ve vezirlere ait ferman, menşur, berat, mektup gibi devlete ait belgelerin bu yazıyla yazılmasından dolayı tevki adını almıştır. Osmanlıda XV. yüzyılın sonlarında divani yazının gelişmesine kadar padişaha ait belgelerin yazılmasında kullanılmıştır. Tevki yazı, kâtip ve şair Yusuf Lakve tarafından sülüs yazıdan geliştirilmiştir. Bu yazının kalem ağzı eni sülüs kalemi kadardır. Tevki yazıda, harflerin yarısı düz, yarısı yuvarlaktır. Sülüs yazıya göre harflerin boyları, çanakları, küpleri ve elifleri daha küçük ve kıvraktır. En belirgin özelliği birleşmeyen harflerin birleşmesidir.[24]

Rikaa (رقاع)

Rikaa, deri ve kâğıt parçalarına verilen ad olduğu gibi onların üzerine süratle yazılan yazının da adıdır. İcazetnameler bu yazıyla yazıldığı için "icaze hattı" ismi de verilmiştir. Osmanlı Türkçesinin yazıldığı rika (رقعة) hattıyla karıştırılmamalıdır. Rikaa (رقاع), tevkinin kurallarına bağlı olup onun küçük yazılan şeklidir (Görsel 3.11). Çoğu harfleri birbirine bitişik olması sebebiyle hızlı yazılmaya elverişli bir yazıdır. Osmanlılarda vakıf işlerinde, mektup, hilye yazımında, genellikle de Mushafların son dua sayfalarında kullanılmıştır. Tevki ve rikaa yazıları aklamısitte içerisinde gelişmesini ilk tamamlayan yazılardır.[25]

Görsel 3.11
Tevki ve rikaa hattıyla yazılmış bir levha (Hattat: Ahmed bin Sühreverdi)

Muhakkak (محقق)

Sözlükte; "doğruluğu anlaşılmış, ispat olunmuş, muntazam" gibi anlamlara gelir. Muhakkak yazı ise harflerinin yazılışlarında fedakârlık yapılmaksızın, okunmasında tereddüde meydan vermeyecek biçimde muntazam yazılan hattın adıdır.[26]

Muhakkak kaleminin ağzının genişliği sülüs kalemi kadardır. Harfleri sülüs yazıya göre daha büyüktür. Dik harflerin boyları daha uzun, yatay harfleri daha yayık ve geniştir. Yatay harflerinin dörtte üçlük kısmı düz, dörtte birlik kısmı kavislidir. Satır hâlinde yazılır, istifli yazılmaz. Mushaflarda ve diğer kitaplarda, celi tarzı ise XV. yüzyıla kadar mimari eserlerin kitabelerinde kullanılmıştır.[27]

Reyhani (ريحاني)

Harf şekillerinin hepsi değilse bile büyük çoğunluğu reyhan çiçeğine benzetildiğinden bu adı almıştır. Reyhani, muhakkak yazının kurallarına bağlı olup onun küçük yazılan şeklidir (Görsel 3.12). Reyhan kaleminin ağzının genişliği nesih kalemi kadardır. Hattat Yakut el-Musta'sımî, muhakkak ve reyhani yazıları geliştirip son şeklini vermiştir. Reyhani yazı XVI. asra kadar Mushaf yazımında ve diğer kitaplarda kullanılmıştır.[28]

Görsel 3.12
Muhakkak hattıyla besmele, reyhani hattıyla İnşirah suresi yazılmış bir levha
(Hattat: Fatih Özkafa)

Sülüs (ثلث)

Kelime anlamı üçte bir demektir. Adını başlangıçtaki yuvarlak karakterli yazıdan gelişen tomar yazının üçte bir ölçüsünden almıştır. Sülüs yazının kalem ağzı genişliği tomar yazının kalem ağzı genişliğine oranla üçte biri (sülüsü), yani yaklaşık 5 milimetredir. Sülüs ilk başlarda yaklaşık 5 milimetreyle yazılıyorken, sonraları genellikle ağzı 3 milimetre genişlikteki kalemle yazılır olmuştur.[29] Ağzı yaklaşık 2 milimetre genişliğinde kalemle yazılmış çok sayıda sülüs yazı örnekleri de bulunmaktadır.[30]

Sülüs harflerinin boyları ve genişlikleri muhakkak yazıya nisbetle biraz küçüktür. Sin, sad ve kaf gibi kâse şeklindeki harflerinin daha derin ve kısa olduğu görülmektedir.[31] Yatay sülüs harflerinin üçte ikisi düze yakın, üçte biri de yuvarlağa yakındır. Sülüs yazı İbni Mukle döneminde oluşmaya başlamış, kaideleri Yakut el-Musta'sımî tarafından belirlenmiş, Şeyh Hamdullah ekolü hattatları tarafından Osmanlı'nın son dönemlerinde tekamülünü tamamlamıştır.

Sülüs, İslam coğrafyasında çok bilinen ve çok işlenmiş bir yazı çeşididir. Kûfi gibi sülüs de "ümmü'l hutût (yazıların anası)" kabul edilir. Hat meşkine rika ile bir giriş yapıldıktan sonra daha zor olan sülüs öğretimine geçilir. Sülüsü öğrenen ve yazan bir hattat aklamısittede aynı çizgide gelişen diğer yazı çeşitlerini de kolay öğrenebilir.

Sülüs tek başına bir kitap yazısı olmamıştır. Ancak Selçuklular zamanında ve Osmanlıların ilk asırlarında Kur'an-ı Kerim sahifelerinde başa, ortaya ve sona rastlayan satırlar kimi zaman sülüs ile yazılmıştır. Genellikle levha yazılarında (Görsel 3.13) ve mimari eserlerin kitabelerinde kullanılmıştır.

Görsel 3.13 ▶
Sülüs ve nesih hattıyla yazılmış bir kıta örneği (Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

Sülüs yazının büyük boyutlarda yazılmasına celi sülüs denir. Tarihî eserleri zenginleştiren celi sülüs hat yazıları, görenleri kendisine hayran bırakır. Şeyh Hamdullah'ın Bâyezıd Camii'nin cümle kapısındaki kitabesi, Karahisârî'nin Süleymâniye, Mustafa Râkım'ın Nusretiye, Kadıasker Mustafa İzzet'in Ayasofya Camii'ndeki yazıları, Sâmi Efendi'nin Altunizade Camii'ndeki yazıları (Görsel 3.14), Bursa Ulu Camii'ndeki yazılar celi sülüs yazı türünün en güzel örneklerinden bazılarıdır. Günümüz hattatları tarafından da nice güzel sülüs ve celi sülüs eserler yazılmaktadır.

Görsel 3.14 ▶
Altunizade Camii mihrabı üzerindeki celi sülüs yazı (Hattat: Sami Efendi)

Nesih (نسخ)

Kelime olarak "ortadan kaldırmak, iptal etmek, kitap çoğaltmak" anlamlarına gelmektedir. Hüsnühat ıstılahında ise özellikle el yazma kitaplarda ve basma eserlerde yaygın biçimde kullanılan bir yazı çeşididir. Kuralları bakımından sülüs yazının bazı özelliklerini nesh etmesiyle (ortadan kaldırmasıyla) oluşan ve kitap istinsah etmeye yarayan bir yazı türü olduğu için nesih ismi verilmiştir.[32] Kalem kalınlığı sülüsün üçte biri kadar, yani yaklaşık 1 milimetredir. Ağzı 0,5 milimetreye kadar daha ince kalemle yazılmış çok sayıda nesih yazı örnekleri de vardır.

Daha önceleri kullanılan ve ismine **neshî** yazı denilen bir yazı çeşidi vardı. Yazı sanatının gelişmesiyle bu yazının yuvarlak özellikleri nesih yazısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nesih, muhakkak ve reyhani yazı çeşitlerinden sonra kullanılmaya başlamış bir yazı çeşididir. Yakut ekolünde usul ve kaideleri belirlenmiş, Şeyh Hamdullah ekolünde gelişmesini tamamlamıştır. Matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişinden önce yazma kitap istinsâhında en fazla kullanılan yazı nesih olmuştur. Harekeli yazılabildiği gibi Türkçe için harekesiz yazılması da mümkün olduğundan dini ve ilmi her konuda çoğunlukla nesih hattı tercih edilmiştir. Mushaf kitabetinde, Şeyh Hamdullah'tan bu yana genellikle nesih hattı tercih edilmektedir.[33] Nesih yazı kitaplar dışında kıta, murakka ve hilyeişeriflerde de kullanılmıştır (Görsel 3.15).

Görsel 3.15
Sülüs-nesih kıta örneği
(Hattat: Şevki Efendi)

Nesihte harf karakterleri küçük ve okunaklıdır. Bu sebeple öğrencilerin Arapça harfleriyle ayetikerime, hadisişerif ve diğer metinleri yazarken kullanabilecekleri en uygun yazı çeşididir. Öğrencilerin yazılarını güzelleştirebilmeleri için temel seviyede de olsa nesih hattı meşk etmeleri önemlidir.

3.2.3. Diğer Yazı Çeşitleri

Talik (تعليق)

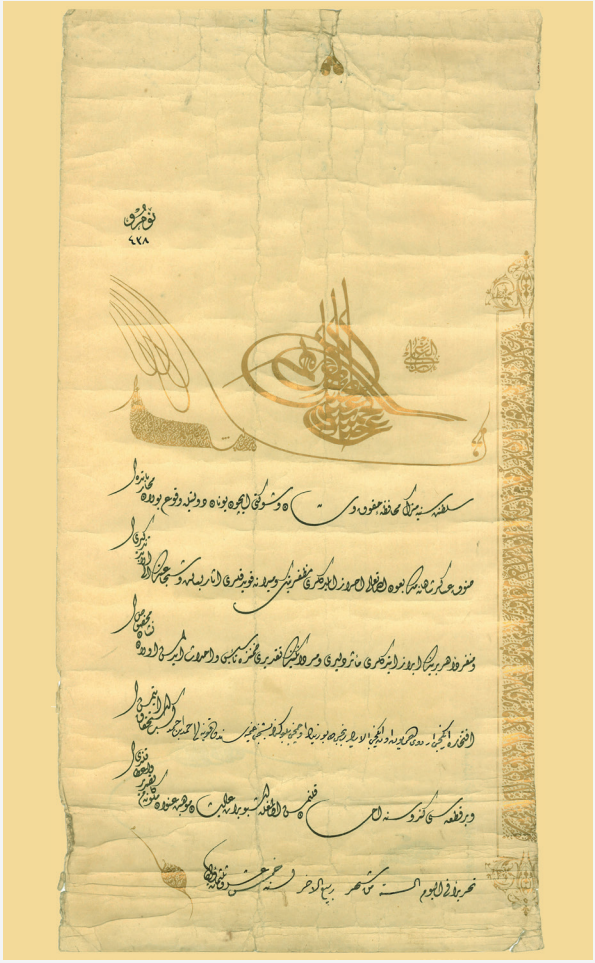
Sözlükte; takılmak, asmak, iliştirmek anlamlarına gelen **talik**, bir yazı çeşidinin adıdır. Bu yazı genelde harflerinin geniş kavisli ve asılmış gibi görünüşü sebebiyle bu ismi almıştır. Talik, harekesi olmayan bir yazıdır. Kalem ağzı kalınlığı sülüs kalemi kadardır.[34]

Talik yazı ilk olarak 12-13. yüzyıllarda İran'da tevki ve rikaa yazılarından geliştirilerek icat edilmiştir. Talikin geliştirilmesiyle de nestalik yazı ortaya çıkmıştır. Nestalik yazı Fatih döneminde Osmanlılara geçince Türkler bu yazıya nestalik değil "talik" adını vermişlerdir. Türkler taliki 19. yüzyıla kadar İran ekolünün etkisinde kalarak yazmışlar, fakat Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin gayretleriyle İstanbul'da Türk talik ekolünü ortaya koymuşlardır. İran talikinde aynı harf çok farklı ölçülerde yazılabilmekte iken Türklerde talik yazının kesinleşmiş kuralları oluşturulmuştur.[35]

▲ **Görsel 3.16:** Talik levha örneği (Hattat: Yesarizade Mustafa İzzet Efendi)

Talik, harekesiz olması sebebiyle Türkçe'ye uygun bulunarak Osmanlı Devleti'nde Fetvahanenin resmî yazısı olmuş, devlet teşkilatlarında ve şiir divanlarının yazılmasında kullanılmıştır. Günümüzde İran'da en tutulan yazı olan talik, diğer İslam ülkelerinde de sülüs ve nesihten sonra en çok kullanılan üçüncü yazı çeşidi-dir. Mimaride de kolay uygulanabilmektedir. Başta şiir levhaları olmak üzere güzide talik eserleri yazılmaktadır (Görsel 3.16).

Divani (ديواني)

"Divana mahsus" anlamına gelen bu yazı çeşidi sadece divanda yazıldığı için bu adı almıştır. Divani yazı, talik yazısından ilham alınarak Türk hattatları tarafından icat edilmiştir.[36] Divani Fatih devrinde görülmeye başlamış, Yavuz Selim zamanında gelişmiş ve bütün Osmanlı ülkesinde kullanılmıştır. Padişah fermanları, menşurlar, ahidnameler, şikâyet ve ahkâm defterleri dahil her türlü resmî kayıt divani yazı ile yazılmıştır (Görsel 3.17).

Normalde kendinden sonra gelen harflerle birleşmeyen elif, dal, ra, vav gibi harfler divani yazıda kendinden sonraki harflerle birleştirilir. Satır sonları sivri bir uç şeklinde yukarıya doğru yükselir. Sadece devlet yazışmalarında kullanıldığı için gizliliği korumak ve tahrifatı önlemek amacıyla harf ve kelimeler çok yakın yazılır. Bazı rivayetlerde divan kâtiplerine bu hattı divan dışında yazmayacaklarına dair yemin ettirildiği belirtilmektedir.[37]

◀ **Görsel 3.17**
II. Abdülhamid Dönemi'ne ait divani hattıyla yazılmış bir ferman örneği

Celi Divani

Divaninin celisi anlamına gelir. Divani ve celi divani arasında kuralları ve karakterleri bakımından farklar vardır. Celi divani, geniş ağızlı kalemle, istifli olarak ve hareke ile tezyini işaretler çokça kullanılarak yazılır.[38] Osmanlı'da divani fermanlar, menşur, şikayet, ahkam defterleri gibi belgelerde kullanılmış, celi divani ise özellikle padişah fermanlarında kullanılmıştır. Günümüzde ise ayetikerime ve hadisişeriflerin yazılarak levha yapılmasında kullanılmaktadır (Görsel 3.18).

Görsel 3.18
Celi divani hattıyla yazılmış Yusuf suresinin 101. ayeti
(Hattat: Hamid Aytaç)

Celi Yazılar

Sözlükte; aşikâr, iri, büyük anlamlarına gelen "celi" hat sanatında, her cins yazının (celi divani hariç) kendi meşk kalemi ölçüsünden daha geniş bir kalemle yazılan iri şekline denir. Celi sülüs, celi rika… gibi. Hattatlar genellikle meşk kaleminin üç misli genişliğinde yazılan bir yazıyı celi olarak kabul ederler.39 Celi yazılarının kalınlığının üst sınırı yoktur. Meselâ, Ayasofya Camii'nde kubbe yazıları 15 cm, dört halife adları da 35 cm kalınlığındadır 40 (Görsel 3.19).

BİLGİ KUTUSU

Celi, gubari, kırma, müsenna ve resim yazılar birer yazı çeşidi değildir. Bunlar bir cins yazının karakteri veya sıfatı mahiyetindedir. (Uğur Derman, "Hat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16/427-437)

Müsenna Yazılar

Sözlükte "iki kısım veya iki parçadan oluşan ikili, iki katlı" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise "çift karşılıklı yazı" demektir. Aynalı yazı da denilen müsenna, bir hat çeşidi değil, bir yazı şekli olup her çeşit hat ile yazılabilir 41 (Görsel 3.20).

Görsel 3.19
Ayasofya Camii içinde yer alan celi levhalar
(Hattat: Kazasker Mustafa İzzet Efendi)

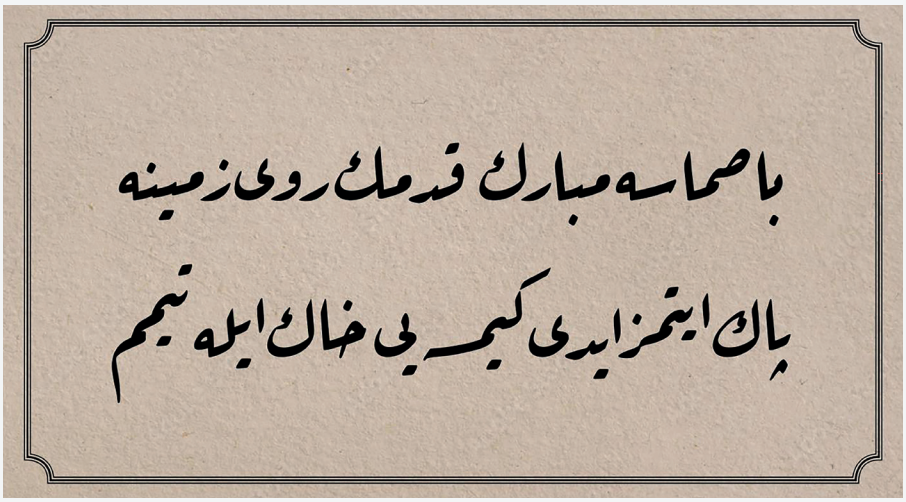
Görsel 3.20
Müsenna levha
(Hattat: Şefik Efendi)

Rika (رقعة)

Sözlükte "kâğıt, deri parçası" anlamına gelmektedir. Hat sanatında çabuk, kolay yazma ve okuma ihtiyacından doğmuş bir yazı türünün adıdır. Rika, divani yazı harflerinin sadeleştirilip küçültülmesiyle geliştirilmiştir. Rikada divaniye nisbetle harflerin kavis ve meyilleri azaltılmıştır. Nokta, kalemin çıkardığı çapraz kare şeklindeki noktanın yarısıdır. İki nokta, bir çizgi; üç nokta, kıvrık bir biçim kazanmıştır. Harflerin gözleri ve dişleri kaybolmuştur. Süratle yazılabilmesi için harf bünyelerinde yapılan bu kısaltmalar rika yazısının diğer yazı çeşitlerine kıyasla estetik ifade gücünü biraz zayıflatmıştır.[42]

Rika yazısının ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte XV. asrın ikinci yarısından sonra Dulkadiroğulları döneminde kullanıldığı görülmektedir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlıda belli kurallara bağlanmış ve ayrı bir karakter kazanmıştır. İlk olarak Hattat Mümtaz Efendi (1810-1872) rikayı belli kurallara bağlayarak üsluplaştırmıştır. Bundan sonra rika yazısına Mümtaz Efendi rikası denmiştir. İkinci olarak Hattat İzzet Efendi (1841-1903), kendinden önceki en güzel rika yazıları üzerinde yaptığı inceleme ve değerlendirmenin ardından rika yazıda yeni bir üslup ortaya koymuştur. Bu üslupta harf bünyeleri klasik, kesin oran ve ölçülerini bulmuştur. Kelimeler geometrik düzen içinde daha açık yazılarak en güzel ahenk sağlanmış ve rika yazısı sanat seviyesine yükselmiştir. Zamanla Mümtaz Efendi rikası bırakılmış ve hattatlar bu İzzet Efendi rikasını beğenerek yazmaya başlamışlardır.[43]

Rika yazısı Babıali hükûmet dairelerinde devlet memurları tarafından işlek olarak kullanılmıştır. Osmanlı edipleri ve şairleri el yazması kitaplarını rikayla yazmışlardır. Dergilerde, gazetelerde, mektuplarda, günlük işler için yazılan yazılarda hep rika tercih edilmiş ve XIX. yüzyılda Osmanlı Türkçesinin "el yazısı" olmuştur (Görsel 3.21).

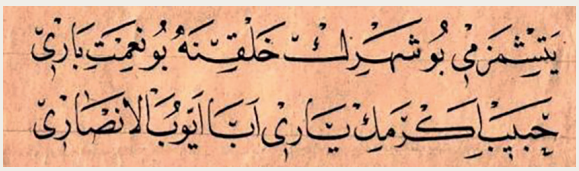
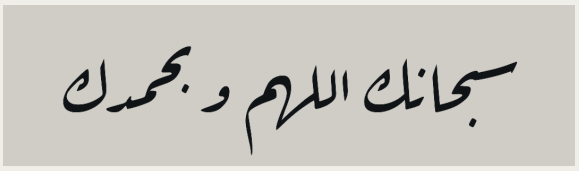
Görsel 3.21
Rika hattıyla yazılmış bir beyit

Türkçe metinleri yazmak için rika yazısının tercih edilmesinin sebebi en başta bu yazının pratik yazma ihtiyacını karşılamak üzere Türkler tarafından geliştirilmiş olmasıdır. Yazıdaki teferruatlar çıkarılıp harflerin bünyesi en küçük ve en basit hâle getirilmiştir. Bu sayede çok kolay yazılabilmesi sağlanmıştır. Yazılacak alandan tasarruf imkânı vermektedir. Bu yazı çeşidinde harflerin birbirleriyle daha çok bitiştirilebilmesinden dolayı seri yazılabilme ve zamandan tasarruf imkânı vermektedir. Sesli harfler yerine ilk başlarda yazılan harekelerin yazıdan kaldırılmış olması da yazmada büyük kolaylık getirmiştir. Eğitimde kolaydan zora doğru gitme ilkesine uygun olarak hüsnühat meşkine genellikle rikayla başlanmaktadır. Bu yazıyla hat levhaları da yazılmaktadır.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki tabloda farklı yazı çeşitleriyle yazılmış örnekler yer almaktadır. Adımları takip ederek tabloyu tamamlayınız.

1. Eserlerin hangi yazı çeşidiyle yazıldığını karşılarına not ediniz.
2. Eserlerde yer alan yazıları öğretmeniniz rehberliğinde okuyunuz.

ÖRNEK ESER	YAZI ÇEŞİDİ
	.....
	.....
	.....
	.....

3.3. Bazı Meşhur Hattatlar

Konuya Başlarken

Hat sanatı, harflerin şekillerinde saklı bir sanattır; her bir çizgi, farklı uğraşlara açılan bir kapıdır. Kalem kâğıda değdiğinde çıkan sesle duygular yankılanır, düşünceler hayat bulur. Her harf; ölçüyle terbiye edilir, dengeyle yazılır, sabırla yoğrulur. Gösterişten uzak olan bu sanat, derin bir tevazunun aksidir; görünen şekillerin ardında bir mana derinliği vardır. Hat, bir yazı sanatı olmakla birlikte, hattatın yazıyla hemhâl olma işidir. Hattatın kalbindeki niyet, mürekkebin akışına yön verir. Kendini bu sanata adayan hattat Kur'an harfleriyle harika eserler üreterek İslam medeniyetinin geçmişten geleceğe taşınmasında tarihî bir rol üstlenir.

1. Hat sanatını günümüze taşıyan hattatlardan bildiklerinizi paylaşınız.
2. Sizce bu hattatlarda hangi özelliklerin bulunması gerekmektedir?

Etkinlik-3

30 dk

Adı	Hat Sanatına Yön Verenler
Amaç	Meşhur hattatlardan bazıları hakkında bilgi toplayabilme

Ön hazırlık (1 hafta)

Öğretmen rehberliğinde

1. Beş gruba ayrılınız.
2. Aşağıdaki hattatlarla ve hat sanatına katkılarıyla ilgili bilgi toplayacağınız kaynakları belirleyiniz.
   - Hafız Osman Efendi
   - Mehmed Şevki Efendi
   - Hasan Çelebi
   - Kazasker Mustafa İzzet Efendi
   - Sami Efendi
3. Belirlediğiniz kaynakları kullanarak konuyla ilgili bilgi toplayınız. Bu aşamada bir hattatla görüşme de yapabilirsiniz.
4. Ulaştığınız bilgileri not ediniz.

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Belirlediğiniz bir grup sözcüsü aracılığıyla topladığınız bilgileri sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız ve öğretmeninizin rehberliğinde doğruluğunu değerlendiriniz.
2. Doğruladığınız bilgileri kullanarak aşağıdaki kimlik kartını doldurunuz.

Değerlendirme

Meşhur hattatlar ve alana katkılarıyla ilgili		
önceden bildiklerim	bu etkinlik sonunda öğrendiklerim	daha fazla araştırmak istediklerim

3.3.1. Şeyh Hamdullah Efendi (1426-1520)

1426 yılında Amasya'da doğmuştur. Hat sanatını Amasya'da Hayreddin Mar'âşî'den meşk ederek icazet almıştır. Amasya valiliği sırasında dostluğunu kazandığı II. Bayezid tahta çıkınca onun daveti üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a gitmiş, saraya hat hocası olarak görevlendirilmiştir. Şeyh Hamdullah aklamısitteyi kemale erdirmiştir. Yâkut'un yazılarını dikkatlice inceleyip geliştirerek hat sanatında "Şeyh üslûbu" denilen yeni bir tarz ortaya koymuştur. Artık Yâkut'un üslûbu bırakılarak Şeyh Hamdullah üslûbu örnek alınmaya başlanmıştır.[44]

Görsel 3.22
Şeyh Hamdullah'ın kabrinin fotoğrafı

Şeyh Hamdullah ile birlikte hat sanatında liderlik Türk hattatlarına geçmiş, hüsnühattın merkezi İstanbul olmuştur. 47 adet Kur'an-ı Kerim, sayısız Enâmişerîf ve Kur'an cüzü yazmış, talebeler yetiştirmiştir. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'ndadır (Görsel 3.22). Onun defnedildiği yer zamanla "Hattatlar Sofası" olmuştur.[45] Hüsnühatta yeni başlayan talebelerin kamış kalemleriyle birlikte Şeyh Hamdullah'ın kabrini ziyaret edip orada dua etmeleri geleneği devam etmektedir.

3.3.2. Hafız Osman Efendi (1642–1698)

1642 yılında İstanbul'da doğmuştur. Suyolcuzâde Mustafa Eyyûbî'den 18 yaşında icazet almıştır. Nefeszâde Seyyid İsmail Efendi'den aklamısitteyi yeniden meşk ederek Şeyh Hamdullah üslubunun bütün inceliklerini öğrenmiştir. Sanatta Şeyh Hamdullah'ın seviyesine eriştikten ve onu geçtikten sonra kendi üslûbunu geliştirmiştir. O, hüsnühatta "şeyh-i sânî"(ikinci şeyh) kabul edilmiştir. Şöhreti artmış ve hattatlar artık Şeyh Hamdullah yolunu bırakıp Hâfız Osman'ın ekolüne uymaya başlamışlardır. Sultan II. Mustafa'ya hat hocalığı yapmıştır. Bugün bildiğimiz meşhur hilye kompozisyonunu ilk defa yapan Hâfız Osman'dır (Görsel 3.23). 25 adet Mushafışerif yazmıştır. Bunlardan birisi 1881 yılında Matbaa-i Âmire'de aharlı kâğıda basılmış, bir diğeri de İstanbul'da 1967 yılında basılmıştır. Bugün müze ve kütüphanelerde çok sayıda eseri bulunmaktadır. Yetiştirdiği talebelerden en meşhurları Yedikuleli Seyyid Abdullah, Rodosîzâde Abdullah Efendi, İkinci Derviş Ali, Hasan Üsküdârî ve İsmail Hakkı Bursevî'dir. Hafız Osman Efendi, 1698'de vefat etmiştir. Kabri Kocamustafapaşa'da Sünbül Efendi Dergahı Mezarlığı'ndadır.[46]

Görsel 3.23
Hafız Osman hilyesi

3.3.3. Mustafa Râkım Efendi (1758–1826)

Görsel 3.24
Mustafa Râkım'ın yazdığı Sultan II. Mahmud tuğrası

1758 yılında Ordu/ Ünye'de doğan Mustafa Râkım genç yaşta İstanbul'a gelmiştir. Ağabeyi Hattat İsmail Zühdî Efendi'den sülüs ve nesih yazılarını meşk ederek 12 yaşında icazet almıştır. Ayrıca III. Derviş Ali'den hat sanatını öğrenerek mezun olmuş ve "Râkım" mahlâsını almıştır. Aynı zamanda ressamdır. Sikke-i Hümâyun ressamlığına ve tuğrakeşliğe tayin edilmiştir. Nesih, sülüs ve bilhassa celi sülüste estetik ölçüleri, nispetleri ve istifindeki ahengi sağlayarak yeni bir ekolün sahibi olmuştur. Padişah tuğralarını ıslah ederek son şeklini vermiştir (Görsel 3.24). Celi sülüs ve tuğra, Râkım'ın yaptığı bu büyük inkılâb sebebiyle "Râkım öncesi–Râkım sonrası" şeklinde bir ayrıma tâbi tutulmuştur. Râkım yeni ortaya koyduğu bu celi üslûbunu, saygısından dolayı, ancak ağabeyi ve hocası İsmail Zühdî'nin vefatından sonra ortaya çıkarmıştır. Pek çok hat eseri yazmış, Sultan II. Mahmud'a şehzadeliğinde hat hocalığı yapmıştır. Mehmed Hâşim Efendi ve Mehmed Şâkir Recâî önde gelen talebelerindendir. 25 Mart 1826 tarihinde vefat eden Râkım Efendi, Karagümrük'te eşi Emine Hanım tarafından yaptırılan türbesine defnedilmiştir.[47]

3.3.4. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi (1776 - 1849)

1776 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mehmed Esad Yesârî'nin oğlu olması sebebiyle Yesârîzâde denilmiştir. Yesârîzâde Mustafa İzzet dönemin en büyük hattatı olan babasından meşk ederek 12 yaşında icazet almıştır. Sadece talik yazıda uzmanlaşmıştır. 1820'den sonra babasının talikteki tavrını geliştirerek talik hattına kesin nispet ve kaideler koymuştur. Bu başarısıyla o, Türk talik ekolünün kurucusu sayılmıştır. Celi talik yazısının da mimarı odur (Görsel 3.25). Matbaada talik hatla basılan ilk kitap Yesârîzâde'nin yazdığı harflerle basılmıştır (1842). İnşa veya tamir edilen binaların kitabelerini yazmıştır. Nusretiye Camii sebili kitabesi, İstanbul valilik binasının kapılarının kitabeleri celi yazılara örnektir. Vefat ettiğinde terekesinden 65.000 satır celi talik yazı kalıbı çıktığı nakledilir. Kıbrısîzâde İsmail Hakkı, Ali Haydar, Abdülfettah Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi yetiştirdiği meşhur hattatlardandır. Yesârîzâde 23 Haziran 1849 tarihinde vefat etmiş ve Fatih/Gelenbevî'de bir kabristana defnedilmiştir. Sonradan bir yol genişletme esnasında kabri Fatih Camii haziresine nakledilmiştir.[48]

Görsel 3.25
Yesarizade Mustafa İzzet'in celi talik levhası

3.3.5. Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876)

1801 yılında Kastamonu/Tosya'da doğan Mustafa İzzet, genç yaşta ilim tahsili için İstanbul'a gelmiştir. Çeşitli medreselerde ve Enderûn'da çok iyi yetişmiş, bir süre Mekke'de ve Mısır'da kalarak da ilim tahsil etmiştir. Kazaskerliğe kadar yükselmiştir. Aynı zamanda musikişinastır. Sülüs ve nesihi Mustafa Vâsıf Efendi'den, taliki Yesârîzâde'den öğrenerek icazet almıştır. Ayasofya Cami'ndeki 7,5 m çapındaki celi sülüs çeharıyar levhaları onun en meşhur eserlerindendir. Bunun yanında İstanbul Hırka-ı Şerîf Cami'nde, Bursa Ulu Cami'nde ve daha bir çok yerde yazıları vardır. 11 adet Mushafışerif, 200'den fazla hilyeişerif ve çok sayıda eser yazmıştır. Harf inkılabından önce matbaalarda kullanılan harfler onun eseridir. Sarayda şehzadelere hat hocalığı yapmıştır.[49]

Vahdetî, Şefik Bey, Muhsinzâde Abdullah, Abdullah Zühdî, Hasan Rızâ Efendi, Kayışzâde Hafız Osman, İlmî Efendi, Hilmi Efendi, Fâtıma Mevhibe Hanım, Zâhide Selma Hanım yetiştirdiği meşhur talebeleridir. 1876'da vefat eden Kazasker, İstanbul Tophane'de Kadirîhâne Kabristanı'na defnedilmiştir (Görsel 3.26).[50]

Görsel 3.26
Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Mezar Taşı Kitabesi

3.3.6. Abdullah Zühdî Efendi (? -1879)

Şam'dan Kütahya'ya, oradan da İstanbul'a gelmiştir. Önce Râşid Efendi'den, sonra Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den sülüs ve nesih meşk ederek icazet almıştır. Sülüs-nesih, bilhassa celi sülüs kompozisyonlarındaki başarısıyla kısa zamanda meşhur olmuştur (Görsel 3.27). Nuruosmaniye Cami Meşkhânesi'nde ders vermiş, Mühendishâne-i Berr-i Hümâyun'da resim ve hat hocalığı yapmıştır. Sultan Abdülmecid tarafından hattatlar arasında yapılan seçim sonucu Mescid-i Nebevî yazılarını yazmak üzere görevlendirilmiştir (1857). Medine'de yedi yıl kalmıştır. Peygamberimiz'e (sav) minberin yapılmasını ilk teklif eden Temîm ed-Dârî'nin asırlar sonra gelen torunu olarak Mescid-i Nebevî'ye toplamda 2.000 metreden fazla celi hat yazmak ona nasib olmuştur. Medine'de vazifesini tamamlayınca Mısır'a yerleşmiştir. Medresetü'l-Hidiviyye'ye hat hocası olarak tayin edilmiş, pek çok talebe yetiştirerek Mısır'da hüsnühattın canlanmasını sağlamış, "Mısır Hattatı" ünvanını almıştır. Bir Mushafışerif ve çok sayıda eser bırakmıştır. 1879 yılında Kâhire'de vefat eden Abdullah Zühdî Efendi, İmam Şâfiî türbesi yakınındaki kabristana defnedilmiştir.[51]

Görsel 3.27
Abdullah Zühdî Efendi'nin celi sülüs istifi

3.3.7. Mehmed Şevkî Efendi (1829-1887)

1829 yılında Kastamonu Seydiler'de doğan Mehmed Şevkî, babasının ölümü üzerine üç yaşlarında İstanbul'a getirilmiştir. Dayısı Hattat Hulusî Efendi'den (?-1874) sülüs ve nesih hattını meşk ederek 12 yaşında icazet almıştır. Mehmed Şevkî Efendi sülüs ve nesih yazılarında ilerleyerek 1860'lı yıllardan sonra kendi ekolünün sahibi olmuştur (Görsel 3.28). Zamanının meşhur hattatlarının takdirini kazanmış, üslubunun güzelliği sebebiyle günümüze kadar üstad kabul edilmiştir. Günümüzde de onun sülüs ve nesih meşk murakkası hüsnühat meşkinde talebeler tarafından örnek olarak kullanılmaktadır. Hayatı boyunca hiçbir vakit namazını kazaya bırakmayan Mehmed Şevkî Efendi her sabah namazından sonra bir hilyeişerif yazmış, Mushafışerif ve başka pek çok değerli eser bırakmış, Askerî Mektepte ve Yıldız Sarayı'nda hüsnühat hocalığı yapmıştır. Filibeli Bakkal Ârif Efendi ve Fehmi Efendi en meşhur talebeleridir. 7 Mayıs 1887'de vefat etmiş ve İstanbul'da Merkezefendi Kabristanı'na defnedilmiştir.[52]

Görsel 3.28 ▶
Şevki Efendi'nin sülüs-nesih kıtası

3.3.8. Sâmi Efendi (1838–1912)

▲
Görsel 3.29
Sami Efendi

13 Mart 1838 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Sülüs ve nesih yazılarını Boşnak Osman Efendi'den, celi sülüsü Recâî Efendi'den, taliki önce Kıbrısîzâde İsmail Hakkı, sonra Ali Haydar Bey'den, divaniyi Nâsih Efendi'den, rikayı Mümtaz Efendi'den meşk etmiştir. Bir çok yazı çeşidinde zirve noktasına ulaşmış, asrının büyük üstadı kabul edilmiştir. Sami Efendi (Görsel 3.29) bilhassa celi yazılarda çok başarılı eserler ortaya koymuştur. Celi sülüste Mustafa Râkım'ın, celi talikte Yesârîzâde'nin tavrını geliştirerek güzelleştirmiş ve bütün hattatlara rehber olmuştur. Mürekkeple yazdığı yazı fazla değildir, Genellikle siyah kâğıt üzerine sarı zırnık ile yazmıştır. Bilhassa Altunîzâde ve Cihangir Camii yazıları, Kapalı Çarşı kapı yazıları, Yeni Camii sebili kitâbesi meşhur celi eserlerindendir. Nazif Bey, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Ferid Bey, Mehmed Hulusi, Hasan Rıza, Kâmil Akdik, Aziz Efendi, Ömer Vasfi, Emin Dede, Necmeddin Okyay yetiştirdiği meşhur talebeleridir. 2 Temmuz 1912'de vefat eden Sâmi Efendi Fatih Camii haziresine defnedilmiştir.[53]

3.3.9. Kayışzade Hâfız Osman Efendi (?-1894)

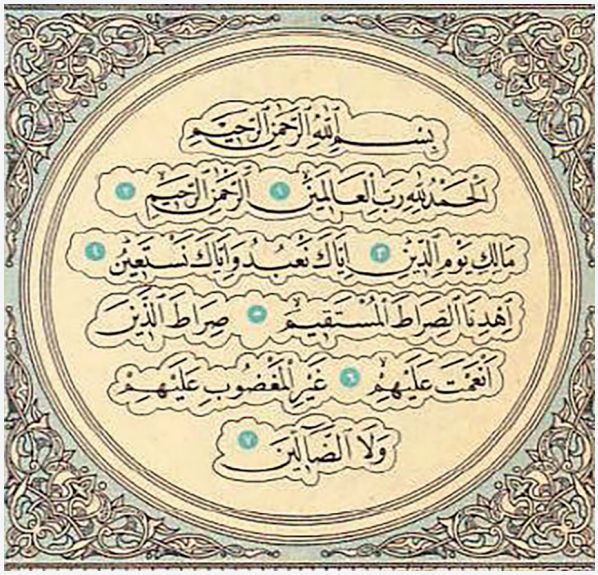
Burdur'da doğmuş, gençliğinde ilim tahsili için İstanbul'a gelmiştir. Önceki Hâfız Osman ile karıştırılmaması için Kayışzâde lakabıyla tanınmıştır. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den sülüs ve nesih meşk ederek icazet almış, Kazasker vefat edince de Muhsinzâde Abdullah Bey'in derslerine devam ederek zamanının büyük hattatları arasına girmiştir. Kayışzâde Hâfız Osman, Kur'an yazma sanatında ve nesih yazısının güzelleşmesinde büyük hüner göstermiştir. Bilhassa günümüze kadar çok defa basılarak İslam dünyasına yayılan ayet berkenar tertibi ile yazdığı Mushaflar sebebiyle büyük bir şöhrete ulaşmıştır (Görsel 3.30). Hayatını Mushaf yazmakla geçirmiş, 106 tane Mushaf yazmış, 107'nci Mushafı yazarken, 11 Mart 1894'te vefat etmiştir. İstanbul'da Merkezefendi Kabristanı'na defnedilmiştir.[54]

Görsel 3.30
Kayışzade Hafız Osman Mushafı'ndan Fatiha suresi

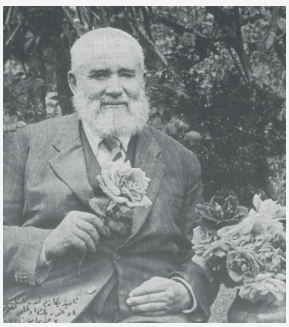
3.3.10. Hasan Rızâ Efendi (1849-1920)

1849 yılında İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Yahya Hilmi Efendi'den, Şefik Bey'den, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ve Sâmi Efendi'den hat meşk etmiştir. Şöhreti sülüs ve nesih sahasındadır. Hâfız Osman'dan sonra bilhassa Mushaf kitabetinde meşhur hattatlardandır. Yazdığı 19 adet Mushafışerif eserlerinin başında gelir (Görsel 3.31). Mushafları defalarca basılmıştır. Basılmak üzere yazdığı Mushaflarının açık, okunaklı, ayet berkenar olması, yazısının güzelliği yanında harekelerinin de yerli yerinde konmuş olması Hasan Rızâ hattının diğer Mushaflara tercihine sebep olmuştur. 1 Mart 1920'de vefat eden Hasan Rıza Efendi'nin kabri Rumelihisarı Mezarlığı'ndadır.[55]

Görsel 3.31
Hasan Rıza Mushaf'ından Fatiha suresi

3.3.11. Necmeddin Okyay (1883-1976)

Görsel 3.32
Necmeddin Okyay

İlk meşkine orta mektepte başlamış, Hasan Talat Bey'den rika, divani ve celi divani yazılarını öğrenerek icazet almıştır. Sâmi Efendi'den talik icazeti (1905), Bakkal Arif Efendi'den sülüs ve nesih icazeti almıştır(1906). Medresetü'l-Hattâtîn'de Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'den tuğra çekmeyi, Özbekler Tekkesi Şeyhi Edhem Efendi'den ebru sanatını, Vehbi Efendi'den eski mürekkepçiliği, Bahâ Efendi'den klasik Osmanlı ciltçiliğini, okçubaşı Seyfeddin Bey'den okçuluğu öğrenmiştir. Okçuluğu çok sevdiği için "Okyay" soyadını almıştır. Hâfız olan Necmeddin Efendi kıraat ve ilmiye icazeti de almıştır. Gül yetiştirmede uzmanlaşarak evinin bahçesinde 400 çeşit gül yetiştirmiştir (Görsel 3.32). Bu kadar çeşitli ilim ve sanatı kendinde toplayan Necmeddin Efendi'ye "hezarfen" (bin ustalık sahibi) ünvanı verilmiştir. Babasının vefatından sonra Üsküdar Yeni Camii imam ve hatipliğine tayin edilmiş (1907) ve 40 yıl bu görevi ifa etmiştir.[56]

Necmeddin Efendi, hocası Sâmi Efendi'nin tavsiyesiyle talik yazıya ağırlık vermiştir. Tüm yazıların tarihine, üslup, tavır ve şivesine vâkıf olarak imzasız yazıların bile hangi hattata ait olduğunu kesin bilir hâle gelmiştir. 1916 yılında Medresetü'l-Hattatîn'de ahar ve ebru hocalığı yapmaya başlamış, bu okulda 32 yıl çalışmış, cilt ve yazı hocalığı yapmıştır. Milli sanatlarımızın canlı tutulmasında, gelişmesinde ve yeni nesillere tanıtılmasında önemli rol oynamıştır. Pek çok kıymetli eser bırakmıştır. Ali Alparslan, M. Uğur Derman, ressam Şefik Bey, Numan Batur, Sadi Berger, Bekir Pekten yetiştirdiği talebelerindendir. 5 Ocak 1976'da Üsküdar'da vefat etmiştir, kabri Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.[57]

Görsel 3.33
Halim Efendi'nin kubbe yazısı kalıbı

3.3.12. Mustafa Halim Özyazıcı (1898–1964)

14 Ocak 1898'de İstanbul Haseki semtinde doğmuştur. İlk meşkini orta mektepte hat hocası olan Hamid Aytaç'tan almıştır. Yeni açılan Medresetü'l-Hattâtîn'e kaydolup burada Hasan Rıza ve Kâmil Akdik'ten sülüs ve nesih yazılarını, Hulusî Efendi'den taliki, Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'den sülüs ve tuğrayı, Ferîd Bey'den divaniyi, Said Bey'den rika yazıyı meşk ederek mezun olmuştur(1918). Divan-ı Hümayun'da ve Askerî Matbaada hattat olarak çalışmıştır. 1924'de Cağaloğlu'nda yazıhane açarak sanat çalışmasını sürdürmüş ancak, 1928'de harf inkılâbı olunca hattatlığa ara vererek başka işler yapmak zorunda kalmıştır.[58]

1946'da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin Türk Tezyini Sanatlar Bölümüne hat hocası olarak tayin edilmiştir. Burada 17 yıl görev yapmış, hüsnühattın yeni nesillere sevdirilmesine ve öğretilmesine çok gayret etmiştir. Halim Efendi son kuşak hattatlar içinde hattın her çeşidini klasik formda ve kaideleri içinde büyük bir ustalıkla yazabilen hattatlardandır. Camilerde müzelerde, koleksiyonlarda çok sayıda eseri vardır (Görsel 3.33). Günümüzde rika meşkinde en çok Mustafa Halim Efendi'nin Rika Meşk Murakkaı kullanılmaktadır.

Bekir Pekten, Ali Alparslan, Aydın Yüksel yetiştirdiği tanınmış hattatlardandır. Mustafa Halim Efendi 30 Eylül 1964 tarihinde vefat etmiş, Silivrikapı Kozlu Mezarlığı'na defnedilmiştir.[59]

BİR ANEKDOT:

HATTAT HALİM SOKAĞI

Hattat Mustafa Halim Efendi anlatıyor:

-Yeni yazı çıkmadan evvel ben Medresetü'l Hattâtîn'de öğretmendim. Burası kapanınca beni bir ilk mektebe verdiler. Bu defa da bu ilkokulda yeni yazı öğretiyordum. Bir ara hocaların tahsil durumları soruldu, benim diplomam yoktu. Beni bu okuldan çıkardılar. Aç kalmamak için Topkapı dışında bir tarla kiraladım. Sebze yetiştirmeye başladım. Toprak belledim, odun yardım, her türlü çetin işler gördüm.

Bir gün Cerrahpaşa'da doğduğum evin önünden geçerken baktım sokağın bir köşesinde "Hattat Halim Sokağı" diye bir levha var. Şaşırdım. Adımı yüceltmişler… Şu garip cilveye bakın, bir taraftan beni ilkokuldan çıkarıyorlar, diğer taraftan da namımı tebcil ediyorlar, mükâfatlandırıyorlar. Birkaç sanatsever zat durumu dönemin Milli Eğitim Bakanına bildiriyorlar. Çok geçmeden o zamanlar yeni açılan Tezyini Sanatlar Yüksek Okulu'na tayin ediliyorum. Tekrar hat hocalığı yapmaya başlıyorum…

(Selim Türkoğlu, *Rûhî Hendese*, 140)

3.3.13. Hamid Aytaç (1893-1982)

1893 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Asıl adı Musa Azmî'dir. 1909 yılında daha iyi bir sanat eğitimi almak için özlemini çektiği İstanbul'a gelmiş, Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ne girmiştir. Aynı zamanda Gülşen-i Maârif Orta Mektebi'nde hat hocalığına başlamıştır. Burada henüz talebesi olan Mustafa Halim'e hocalık yapmış, yazı meşk ettirmiş, onu geleceğin hattatı olarak hazırlamıştır. Bir müddet sonra iş hayatına atıldığı için Sanâyî-i Nefîse Mektebi'ndeki tahsilinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Önce Mekteb-i Harbiye Matbaası hattatlığına, sonra da Erkân-ı Harbiye Matbaası hattatlığına atanmıştır. Aynı zamanda Cağaloğlu'nda "Hattat Hamid Yazı Evi"ni açmıştır. Hamid Aytaç, İstanbul'un meşhur hattatlarıyla görüşerek her türlü yazıda kendisini ilerletmiş, daha çok celi sülüs alanında temâyüz etmiştir. Yazı inkılâbından sonra çeşitli maddi manevi sıkıntılar çekmesine rağmen hat çalışmalarını bırakmamış, Cumhuriyet döneminde hat sanatının yeni kuşaklara aktarılmasında tarihi bir rol üstlenmiştir[60] (Görsel 3.34).

Görsel 3.34
Hamid Aytaç

Eyüp Sultan Camii, Şişli Camii, Söğütlüçeşme Camii ve Ankara Kocatepe Camii'nden başka onlarca camide yazıları vardır. İki adet Mushafışerif, Cevşenülkebîr, Kırk Hadis ve sayısız hat levhaları yazmıştır. Yetiştirdiği talebeler arasında M. Halim Özyazıcı önde gelir. Hasan Çelebi, Hüseyin Gündüz, Hüseyin Kutlu, Hüseyin Öksüz, Savaş Çevik, Hüsrev Subaşı, Fuat Başar, Turan Sevgili; yurtdışında Hâşim Bağdâdî, Yusuf Zennûn Hamid Hoca'nın icazet verdiği talebelerindendir. 18 Mayıs 1982'de vefat etmiştir. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda "Hattatlar Sofası" denilen yerde, Şeyh Hamdullah'ın kabrinin baş ucundadır.[61]

3.3.14. Hasan Çelebi (1937-2025)

Görsel 3.35
Hasan Çelebi

1937 yılında Erzurum'un Oltu ilçesinde doğmuştur. 17 yaşında dini ilimler tahsili için İstanbul'a gelmiş, eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'da çeşitli camilerde müezzinlik ve imamlık vazifesi yapmıştır. Öğrenmeyi çok istediği hüsnühat meşkine 1964'te Halim Özyazıcı'dan başlamış, kısa süre sonra hocasının vefatı üzerine Hamid Aytaç ile devam etmiştir. Hamid Aytaç'tan sülüs ve nesih icazeti (1970), Kemal Batanay'dan rika ve talik icazeti (1981) almıştır. Diğer yazı çeşitlerini de kendi çabasıyla öğrenmiştir.[62]

Bir adet Mushafışerif yazan Hattat Hasan Çelebi, başta Mescid-i Nebevî ve Çamlıca Camii olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında pek çok caminin, dini ve sivil yapının hüsnühat yazılarını yazmıştır. Geçmiş üstatların izinde sülüs, nesih, talik, muhakkak, divani, celi divani yazı çeşitleriyle çok sayıda eser vermiştir (Görsel 3.35, Görsel 3.36). Yurt içinde ve yurt dışında sergiler açmış, karma sergilerde yer almıştır. Davetli olarak programlara katılmış, bu sanatın geniş kitleler tarafından tanınmasına öncülük etmiştir. 1984 yılında başlayan uluslararası hüsnühat yarışmalarında ülkemizi temsilen jüri üyelikleri yapmıştır. Hasan Çelebi, ecdadımızdan miras olan hüsnühattı isteklilerine öğretmeyi sanatının zekatı sayarak kendisine bir görev kabul etmiştir. Haftanın bir veya iki gününü talebe yetiştirmeye ayırarak geleneksel meşk usulüyle hat derslerine ömrü boyunca titizlikle devam etmiştir. Uzaktan gelen talebelerine, bir müddet yüz yüze meşkten sonra mektuplaşma yoluyla da dersler vermiştir. Ders almak isteyen herkesin talebini karşılamaya çalışmıştır. Hasan Çelebi Hoca, İslami ve insani vasıflarıyla, sanatçı kişiliğiyle, nezaketi, şefkatli ve babacan tavırlarıyla çok sevilmiş, yurdun dört bir yanından ve Amerika'dan Japonya'ya, Rusya'dan Güney Afrika'ya kadar farklı ülkelerden gelen birçok talebesi olmuştur. Bunlardan 38'i Türk, 31'i çeşitli ülkelerden olmak üzere toplam 69 talebesine bizzat icazet verip mezun etmiştir. Bu nedenle hat sanatına dünya çapında hizmet etmiş ve tanınmıştır. 2008 yılında "Kültür Bakanlığı Sanata Hizmet Ödülü", 2009 yılında UNESCO "Yaşayan İnsan Hazineleri Ödülü", 2011 yılında "Cumhurbaşkanlığı Kültür Sanat Büyük Ödülü", 2024 yılında "Necip Fazıl Saygı Ödülü"nü almıştır.[63]

24 Şubat 2025'te vefat eden Hasan Çelebi Karacaahmet Mezarlığı'nda Hattatlar Sofası'na Şeyh Hamdullah ve hocası Hamid Aytaç'ın yanına defnedilmiştir.

Görsel 3.36
Hasan Çelebi'nin celi sülüs istifi, Tevbe suresi 51. ayet

3.3.15. Hattat Osmanlı Padişahları

Osmanlı Devleti'nde tüm şehzadelere hüsnühat dersi verilmiştir. Şehzadelerden bazıları ise hüsnühat meşklerinde daha derinleşip dönemlerinin üstadı olan hocalarından icazet alarak bu sanatın da sultanları olmuşlardır. II. Bayezid sülüs ve celi sülüs; III. Murat nesih ve talik; IV. Murat talik; II. Süleyman sülüs ve nesih; II. Mustafa sülüs, celi sülüs, talik; III. Ahmet sülüs, nesih, talik, tuğra; III. Mustafa talik; III. Selim talik; II. Mahmut sülüs, nesih, celi sülüs; I. Abdülmecid celi sülüs; Abdülaziz celi sülüs; Reşâd nesih yazılarını meşk ederek hattat olan ve hat sanatı tarihine geçen padişahlardır.

Görsel 3.37
Sultan II. Mahmud'un Ayasofya Camii'ndeki celi sülüs yazısı

Sultan III. Ahmet sülüsle dört adet Mushafışerif yazmış, bunların ikisini Hz. Peygamberimiz'in (sav) Ravza-ı Mutahhara'sına konmak üzere Medine'ye göndermiştir. Tuğra biçiminde kompoze ettiği "Muhammedün seyyidü'l-kevneyni ve'ssekaleyn", hicretin 1400. yıldönümü kutlamaları için T.C. Kültür Bakanlığınca logo olarak seçilmiş ve kullanılmıştır. Sultan II. Mahmut şehzadeliğinde iki adet Mushafışerif yazmış, sonradan da hilyeişerif dahil 70 tane eser yazmıştır (Görsel 3.37). Hattat padişahların kıymetli eserlerine müzelerin dışında, padişah ve aileleri tarafından yaptırılan camilerde, Medine, Kahire ve Kudüs'te rastlanabilmektedir.[64]

3.3.16. Hanım Hattatlar

Tarihte, hat sanatının en çok erkek hattatlar tarafından icra edildiği görülmekle birlikte bazı hanım hattatlar da yetişmiştir.

Osmanlı Devleti'nde bilinen en önemli hanım hattatlar şunlardır:

Gelibolulu Ümmî Hatun (16. yy) bir Muhammediyye Kitabı yazmıştır. Fâtıma Sultan (1531-?) 13 yaşında iken Mushafışerif yazmıştır. Mahmud Celâleddin'in talebesi ve eşi olan Esmâ İbret Hanım (1780-?), çok başarılı bir hattat olup bir Mushaf ve çok güzel hat levhaları yazmıştır. Fâtıma Mevhibe Hanım (?-1856)ve Zâhide Selma Hanım (?-1891), Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den icazet aldıktan sonra çok güzel hilyeişerifler ve levhalar yazmışlardır. Kastamonulu Ferîde Hanım (?-1903), icazet aldıktan sonra 8 adet Mushaf ve bir Muhammediyye Kitabı yazmış bir hattattır.

Görsel 3.38
Fatma Naciye Hanım'a ait icazet

Günümüzde ise pek çok hanım hattat vardır ve kıymetli eserler ortaya koymaktadır.[65]

SIRA SİZDE

Görsel 3.39
Hüsnühat levha örneği

Yönerge

Görselde verilen eseri dikkatlice inceleyiniz. Aşağıdaki soruları öğretmen rehberliğinde cevaplayınız ve boş bırakılan alanlara yazınız.

Okunuşu : .....

.....

Anlamı : .....

.....

Yazı çeşidi : .....

Hattatı : .....

Yazılış tarihi : .....

3.4. Türklerin Hat Sanatına Hizmetleri

Konuya Başlarken

Son ilahi kitap Arapça olarak indirildiği için Kur'an alfabesi Müslüman olan bütün milletlerin ortak yazısı hâline gelmiştir. Her millet İslam yazısına çok önem vermiş, onunla şaheserlerini ortaya koymuştur. Ancak, Türk hattatların hat sanatı tarihine damga vuran büyük gelişmeleri kaydettikleri görülmektedir. Mevcut hat yazılarını geliştirmenin yanında yeni yazı çeşitleri de icat etmişler, yeni ekoller ortaya koymuşlar, en güzel eserleri yazarak hat sanatını zirveye taşımışlar, İstanbul'u bu sanatın dünyadaki merkezi hâline getirmişlerdir.

(Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 189-202)

Hat sanatına üstün hizmetlerini düşündüğünüzde Türkleri buna teşvik eden sebeplerin neler olduğunu söyleyebilirsiniz?

Türk milleti Müslüman olmasıyla birlikte Göktürk ve Uygur alfabelerini bırakarak Kur'an harflerini milli alfabe olarak almıştır. Sadece kullanmakla kalmamış, Kur'an yazısının bugünkü sanat seviyesine yükselmesine çok hizmet etmiş ve büyük hattatlar yetiştirmiştir.[66]

Görsel 3.40
İstanbul Üniversitesi taç kapısı üzerindeki hat yazısı (Hattat: Şefik Bey)

İlk Müslüman Türk devletleri Karahanlılar ve Gazneliler bilhassa mimari yapılarda kûfi hattını çok kullanmışlar ve geliştirmişlerdir. Mısır'da hüküm süren Türk devletleri Tolunoğulları ve Memlükler döneminde Kahire'de büyük hattatlar yetişmiştir. Timurluların Hattat Veziri Baysungur, hattatları ve diğer bütün seçkin sanatkarları kütüphanesinde çalıştırarak Herat'ta hat sanatlarında ve diğer İslam sanatlarında yeni bir üslubun doğmasında öncülük etmiştir. Türkler hüküm sürdükleri tüm coğrafyalarda gerek kitaplarda gerek mimaride kıymetli hüsnühat eserleri ortaya koymuşlardır.[67]

Selçuklular; kitap sanatlarına, özellikle hüsnühata önem vermişler, mimaride hüsnühatı çok kullanmışlardır. Irak Selçukluları Sultanı II.Tuğrul (?-1194) hat sanatını öğrenmiş ve otuz cüz hâlinde bir Mushaf yazmıştır. Anadolu Selçukluları, mimaride celi sülüsü ve tezyini kûfiyi dekoratif amaçlı kullanmışlar ve geliştirmişlerdir. Sultanların sanatçılara yüksek rağbeti hattatların ve diğer sanatçıların Anadolu'ya yönelmelerini sağlamıştır.[68]

Hattat Şeyh Hamdullah'la (1426-1520) birlikte hat sanatında öncülük Türk hattatlarına geçmiştir. Ondan sonra bugüne kadar ekol sahibi hat üstadlarının İstanbul'da yetiştiği ve en güzel Mushafişeriflerin İstanbul'da yazıldığı görülmektedir.[69]

Türkler, aklamısitteyi geliştirdikleri gibi, İranlılardan aldıkları talik hattını da geliştirerek İstanbul'da Hattat Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi (1776-1849) ile birlikte Türk talik ekolünü oluşturmuşlardır. Türk hattatları, hat sanatındaki yazı çeşitlerine divani, celi divani ve rika adlarındaki üç çeşit yeni yazıyı daha kazandırmıştır.[70] Tarihi Oğuz hanlarının üç tuğlu nişanlarına kadar dayanan tuğra da Türk hattatlarının elinde doğmuş ve bugünkü güzelliğine ulaşmıştır.[71]

Görsel 3.41
Medresetü'l-Hattatîn binasının bugünkü görünüşü

Osmanlı Türklerinin elinde hüsnühat sanatı sürekli bir yükselme seyri göstererek diğer Türk İslam sanatları arasında merkeze yerleşmesiyle birlikte artık "Osmanlı hat sanatı" veya "Türk hat sanatı" diye adlandırılmaya başlamıştır (Görsel 3.40). 1915'te resmî olarak "Medresetü'l-Hattatîn" isminde hattatlar okulu açılmış ve buraya devrin en büyük hattatları hoca olarak tayin edilmiştir (Görsel 3.41). Türkler arasında hüsnühattın bu derece yayılmasında ve ilerlemesinde bizzat devlet adamlarının hat sanatına ve hattatlara yüksek ilgi ve itibar göstermiş olmalarının etkisi büyüktür.[72]

BİR ANEKDOT

Osmanlı padişahları hocalarına karşı sultan gibi değil, daima hürmetkâr bir talebe gibi davranmışlardır. Sultan II.Mustafa hocası Hafız Osman Efendi yazarken hokkasını tutarmış. Yine bir gün kendisi yazı yazarken elinde hokka tutarak yazısını izleyen padişahın "Hocam, sizden sonra bir Hafız Osman daha yetişir mi diye hayıflanıyorum…" demesi üzerine Hafız Osman, "Merak buyurmayın hünkârım, hattatı yazarken hokkasını tutacak derecede iltifat eden ve kadir bilen padişahlar bulundukça daha çok Hafız Osmanlar yetişir." cevabını vermiştir.

(Hüsrev Subaşı, "Hattat Osmanlı Padişahları", 609)

Türk hattatları diğer İslam ülkelerinde hat sanatını öğretmek için aranan üstadlar olmuşlardır. Hattat Aziz Efendi İstanbul'dan Mısır'a hat öğretmek üzere davet edilmiştir. Aziz Efendi hem Mısırlılara hem de din eğitimi için dünyanın her yerinden Mısır'a gelen talebelere hat öğreterek Türk üslûbunu dünyaya yaymıştır. Hattat Macid Ayral da Bağdat Güzel Sanatlar Akademisinde hat dersleri vermek üzere Irak'a davet edilmiş, 1956-1959 yılları arasında orada dört yıl hat dersi vermiştir.[73]

Türk milleti manevi saiklerle Kur'an harflerini özel hayatında kullanmaya devam etmiştir. Hat sanatına büyük teveccüh göstermiş, atalarının sanat mirasını devralmış ve yine büyük hattatlar yetiştirmiştir. Günümüzde de dünyanın her yerinden ileri seviyede hüsnühat eğitimi almak isteyen talebeler yine İstanbul'a ve Türk hat üstatlarına gelmektedir.

SANATTAN HAYATA

Farklı hattatların, çeşitli yazı türlerinde eserleriyle birlikte yer aldığı tanıtıcı posterler oluşturarak sanat panonuzda sergileyiniz.

3.4.1. Hüsnühat Mirasımızı Korumanın ve Yaşatmanın Önemi

Hüsnühat, çağlar boyunca kendi geleneklerine, klasik usüllerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Kendi disiplinleri çerçevesinde bünyesini yenileyebilmiştir. Diğer sanatların aksine yabancı kültürlerden tesir alacak bir yönü de bulunmamaktadır. Bunlar sayesinde sürekli ilerleyerek ve yükselerek günümüze kadar gelmiştir. Bu seviyeyi koruyabilmek ve aynı ihtişamıyla geleceğe taşıyabilmek için hat sanatında yenilik arayışları geleneklerinden kopmadan, klasik usul ve ölçülerine bağlı kalarak yapılmalıdır.[74]

Kur'an'ı Kerim'in, hattatlar tarafından yazılmış Mushaflardan basılarak yayınlanmasına önem verilmelidir. Böylece Müslümanlar Kur'an'ı hüsnühatla yazılmış Mushaflardan okuma imkân, ve zevkine ulaşacaklardır.[75] Camilere ve diğer yapılara sanat değeri taşımayan yazılar yazılmamalı, yazılacak hatlar klasik ölçü ve kaidelere uygun, güzel yazılar olmalıdır. Hattatların kâğıda güzelce yazıp verdikleri yazı kalıpları yazılacak yerlere ehil eller tarafından uygulanmalıdır.

Tarihî cami ve yapılarda, müzelerde, yazma eserler kütüphanelerindeki hat eserleri ziyaret edilerek incelenmelidir (Görsel 3.42, Görsel 3.43). Hüsnühat ve diğer Türk İslam sanatlarıyla ilgili sergi, seminer, panel, konferans, sohbet gibi etkinliklere katılmalı, bu sanatlara dair bilgi, kültür ve görgü artırılmalıdır. Bu tür sanat faaliyetlerinde aktif görevler alarak çalışmak manevi bir sorumluluk kabul edilmelidir.

Kişi hattat olmasa bile ayetlerden ve hadislerden notlar yazarken yazısının güzel olmasına gayret etmelidir. Hüsnühatla yazılan levhaları, Osmanlı Türkçesi kitapları, belgeleri, tapuları, kitabeleri, mezar taşlarını vb. okumayı da öğrenmeli kendi kültür ve sanat köklerinden kopmamalıdır. Dinî ve millî kültür mirasımızı devralıp gelecek nesillere taşımayı önemli bir görev bilmelidir.

Görsel 3.42
Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi (Beyazıt/İstanbul)

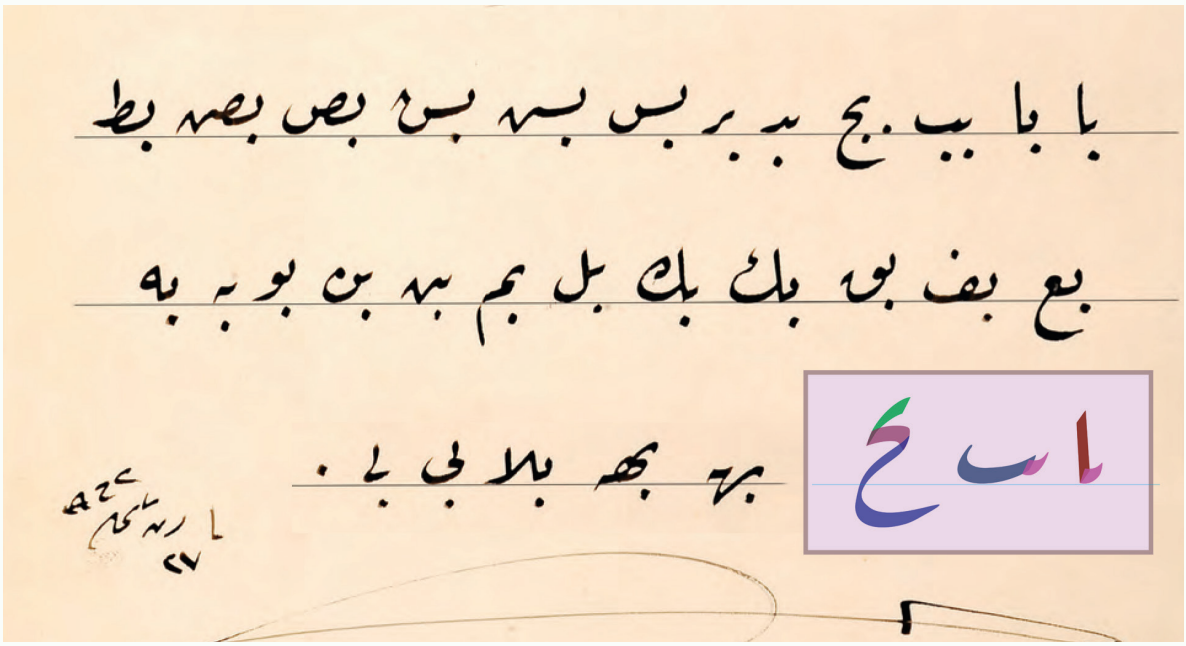

Görsel 3.43
Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi (İstanbul)

3.5. Rika Meşk Öğretimi

Konuya Başlarken

1. Sizce rika harflerinin birleşimlerini yazmaya başlamadan önce hangi yeterliliğe ulaşmış olmak gerekir?
2. Rika harflerinin birleşimlerini yazarken dikkat edilmesi gereken hususlar neler olabilir?

Görsel 3.44: Rika be birleşimleri

Etkinlik-4

40 dk

Adı	Meşk
Amaç	Rika harflerinin birleşimleriyle meşk murakkasındaki örneklere uygun şekilde sanat eseri oluşturabilme

Yönerge

1. Hattat Halim Efendi'nin rika harf birleşimlerinin yer aldığı meşk murakkasını (Görsel 3.44, Görsel 3.45, Görsel 3.46, Görsel 3.47, Görsel 3.48, Görsel 3.49) harflerin boyutu, satırdaki yerleşimi, kalın ve ince kısımları gibi tüm ölçüleri açısından inceleyiniz.
2. İncelemeleriniz doğrultusunda harfleri örneğe uygun şekilde birleştirerek yazınız.
3. Dersin ardından bireysel olarak bolca meşk ederek estetik bakış açısıyla çalışma örnekleri oluşturunuz.
4. Çalışma örneklerinizi meşk dosyanızda muhafaza ediniz. Süreç içerisinde edindiğiniz deneyimlerinizi yansıtan notlar alarak dosyanıza ekleyiniz.

Değerlendirme

Oluşturduğunuz örnekleri öğretmeniniz rehberliğinde aşağıdaki ölçütler doğrultusunda değerlendiriniz. Öğretmeninizin geri bildirimini bundan sonraki çalışmalarınıza yansıtmak üzere not alınız.

	Uygun	Geliştirilmeli
Harflerin boyutu		
Harflerin satırdaki yerleşimi		
Harflerin kalın ve ince kısımları		
Harflerin birleşimleri		
Kalemi tutma açısı ve eğimi		
Öğretmen geri bildirimi		

BİR ANEKDOT

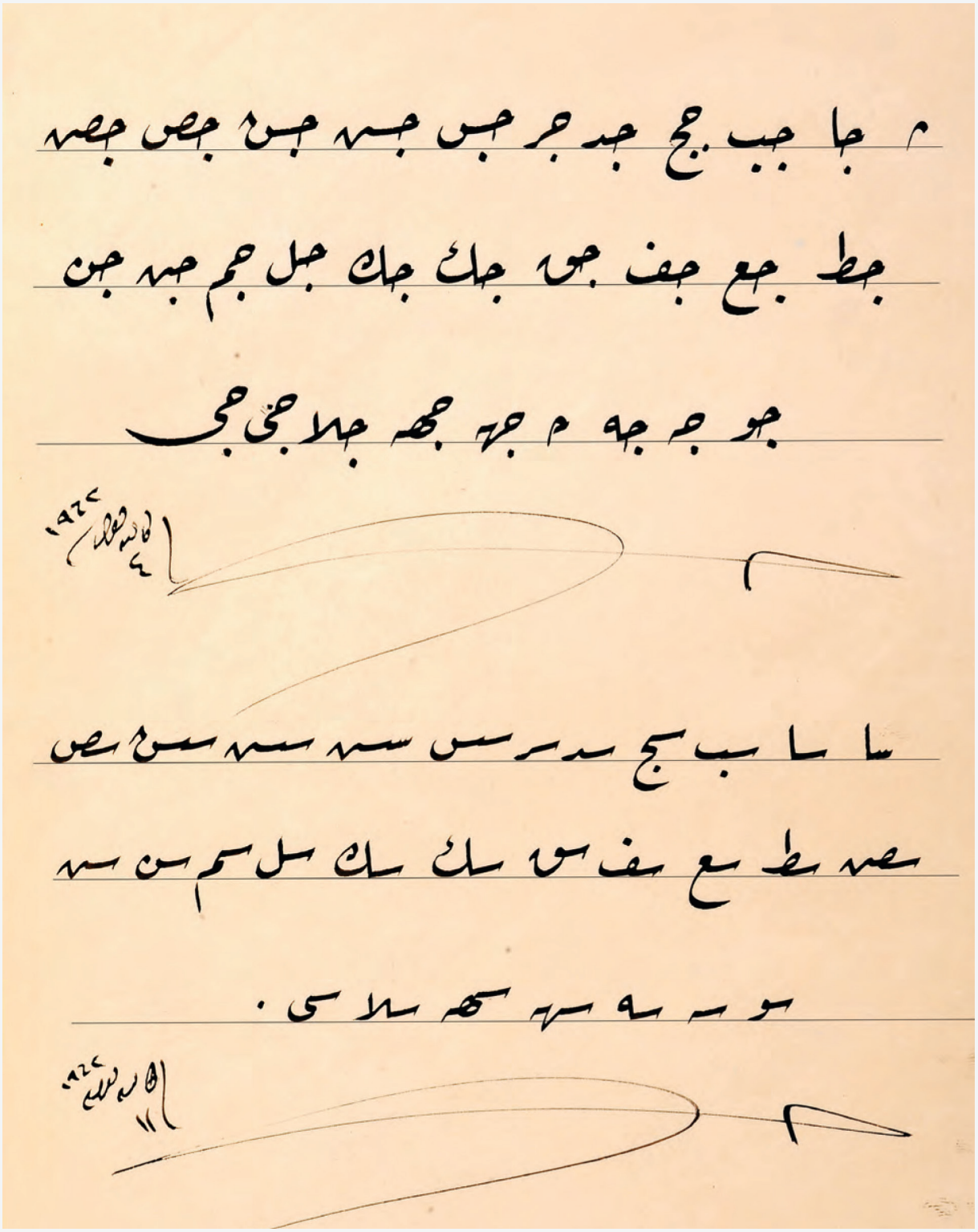
Hattat Ahmet Karahisarî (1468-1556) dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman Hân'a hat dersi verirdi. Bir seferinde padişah, hocasına dert yanar ve "Devamlı olarak sizin meşklerinize bakıyor, onları taklit etmeye çalışıyorum fakat bir türlü istenilen seviyede yazamıyorum. Bana yapacağınız başka bir tavsiye var mıdır?" diye sorar. Bunun üzerine Karahisarî padişahı kendi evine davet eder.

Sultan, hocası Karahisarî'nin hanesine vardığında bazı odaların hat yazılmış ve yazılmak üzere hazırlanmış kâğıtlar, birbirinden değerli kamış kalemler ve bir bölümün de kamış kalemlerden yontulmuş yongalarla dolu olduğunu görür. Bütün bunlar üstadın ne kadar çok çalıştığını göstermektedir.

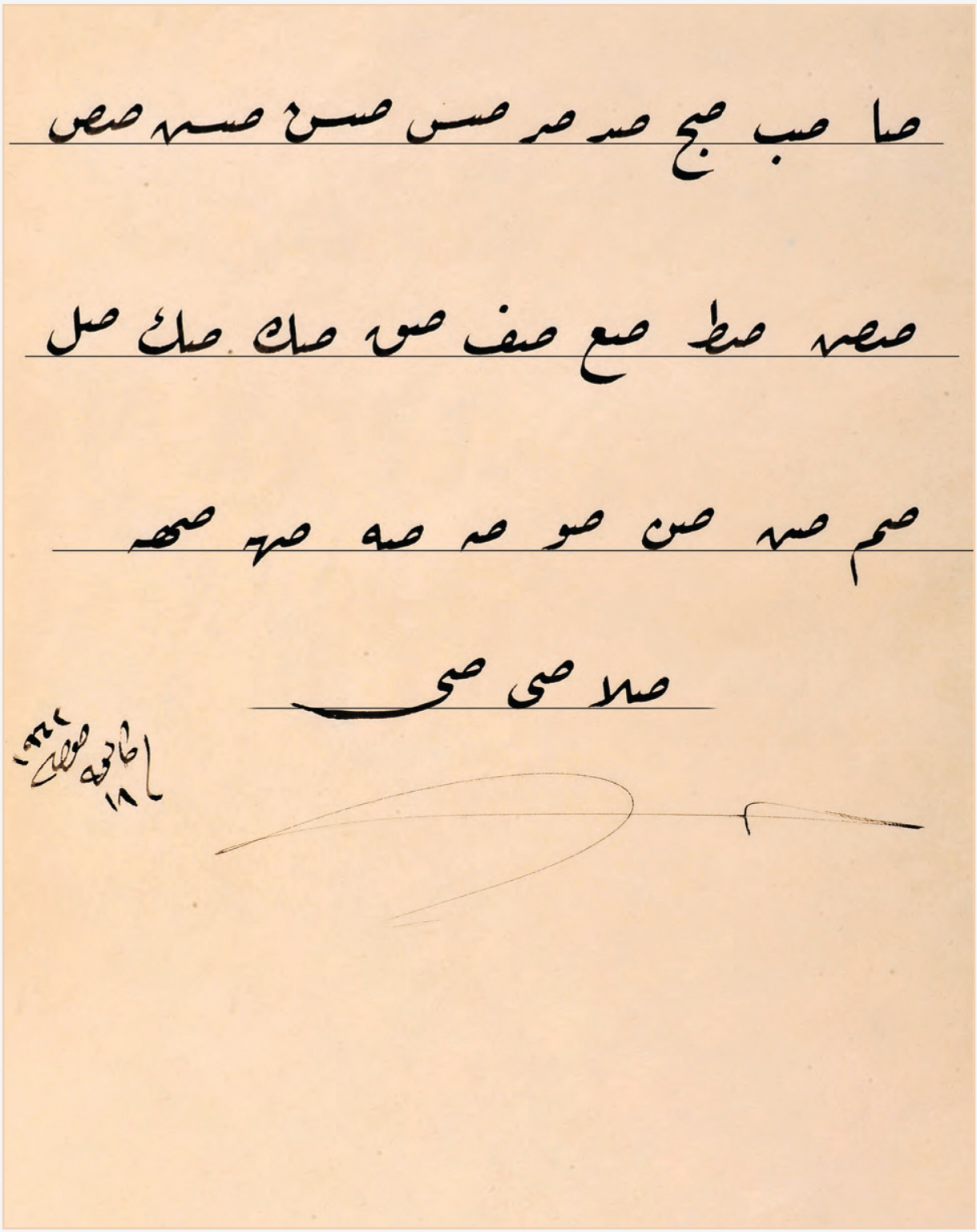
Nitekim, biraz sonra Karahisarî; "Sultanım, siz de benim kadar çalışırsanız güzel yazabilirsiniz. Lâkin bizim bu işe ayırdığımız zaman kadar sizin zaman ayırmanız zordur. Zira devletimizin bütün yükü omuzlarınızdadır. Allah ömrünüzü uzun, zaferlerinizi daim etsin." der.

(Ahmet Efe, *Güzeli Bulmak-Hattatların Hâli*, 23)

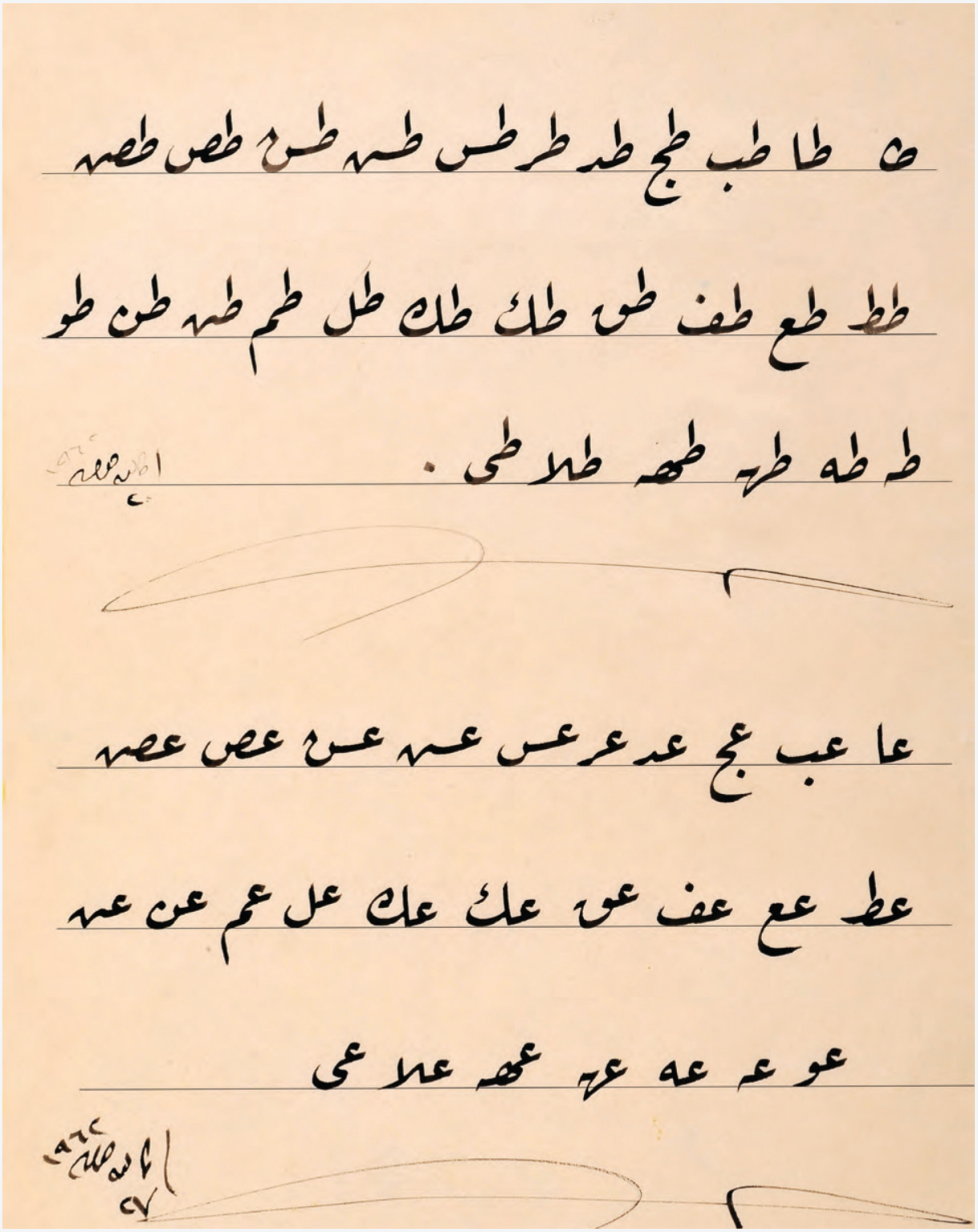

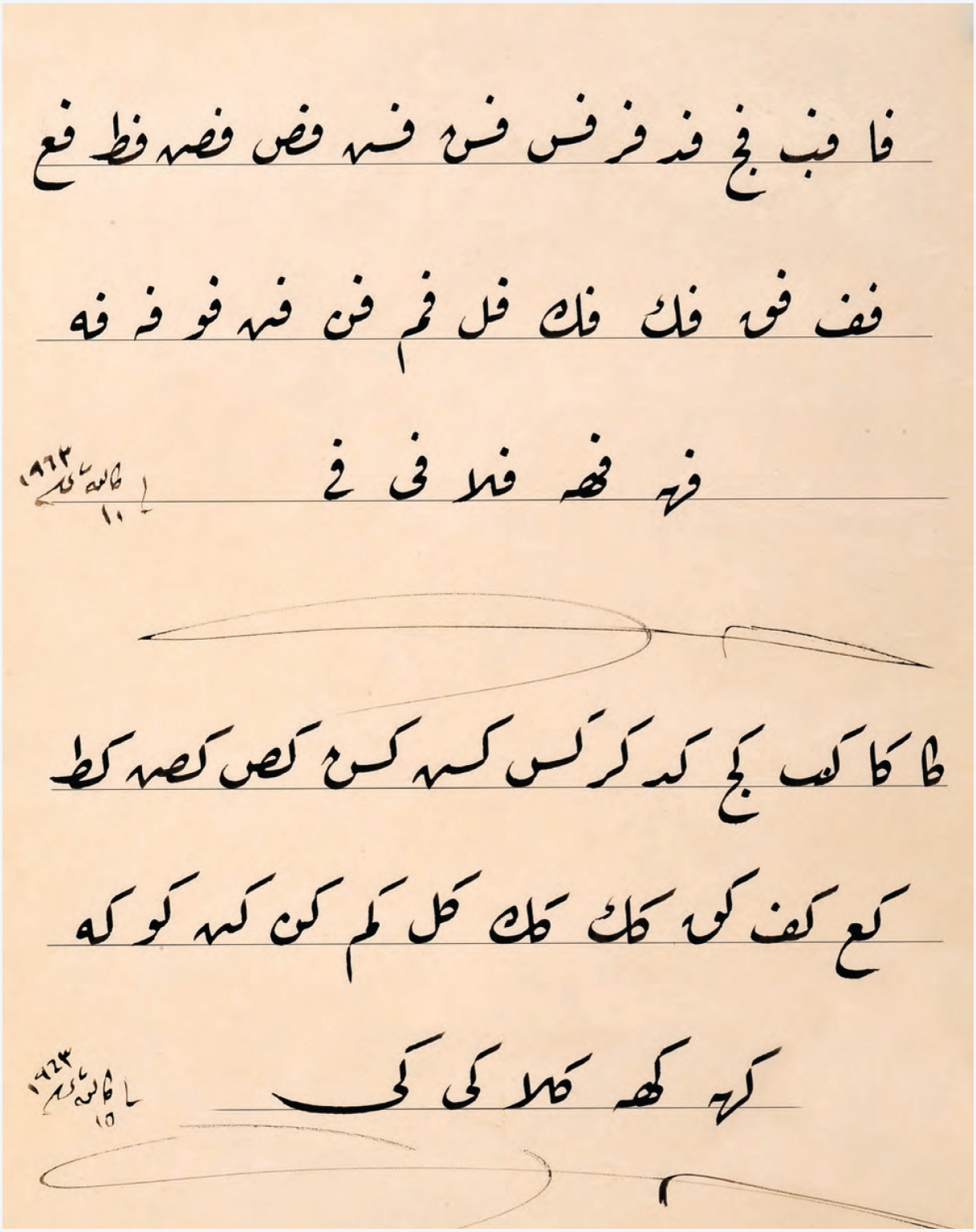
Görsel 3.45
Rika cim ve sin birleşimleri

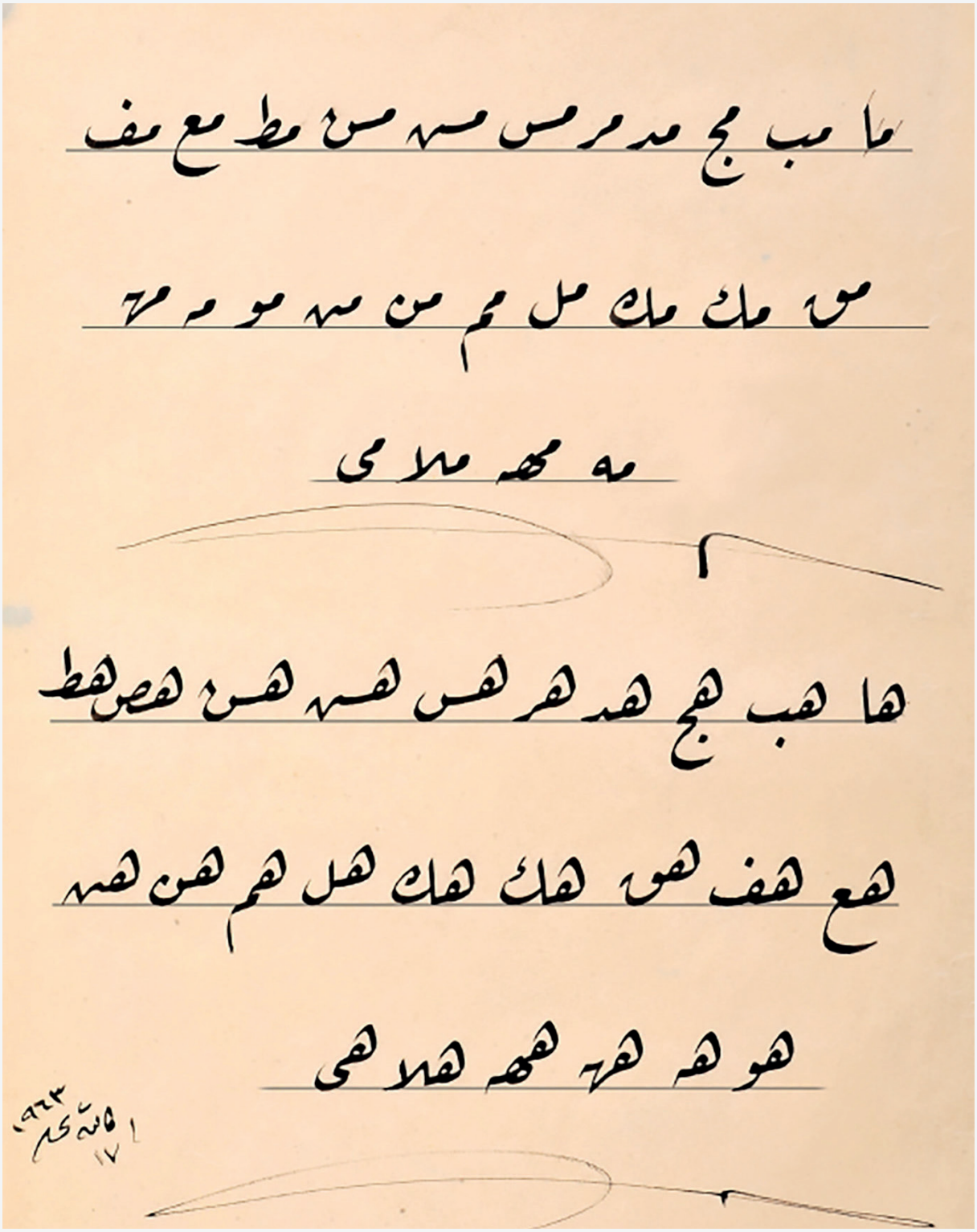
Görsel 3.46
Rika sad birleşimleri

Görsel 3.47
Rika tı ve ayın birleşimleri

Görsel 3.48
Rika fe ve kef birleşimleri

Görsel 3.49
Rika mim ve he harflerinin diğer harfler ile birleşimleri

Farklı Kaydet

Bu ünitede öğrendiğiniz bilgileri bu alana not edebilirsiniz.

PERFORMANS GÖREVİ

Amaç

- Hüsnühatta kullanılan yazı çeşitleri hakkında bilgi toplayabilme
- Meşhur hattatlardan bazıları ve Türklerin hat sanatına hizmetleri hakkında bilgi toplayabilme

Görev

Bu çalışmada göreviniz, seçtiğiniz meşhur hattatlardan birinin hayatına ve eserlerine dair bilgilendirici bir poster hazırlamaktır.

Beceriler

- Bilgi toplama
- Bilgi okuryazarlığı
- Görsel okuryazarlığı
- Sanat okuryazarlığı

Süre

Hazırlık iki hafta
Sınıf içi performans 40 dakika

Ürün

Poster

Puanlama Yöntemi

Dereceli puanlama anahtarı

Yönerge

Sevgili öğrenciler, bu performans görevine başlamadan önce lütfen aşağıdaki "Hazırlık Aşaması" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları iki hafta içinde tamamlayarak sınıfa eksiksiz şekilde gelmeniz önemlidir. Görevi gerçekleştirirken "Sınıf İçi Performans Aşaması" bölümündeki uyarıları göz önünde bulundurarak ürününüzü oluşturunuz.

Hazırlık Aşaması (İki hafta)

1. Hazırlayacağınız posterin puanlamasında kullanılacak dereceli puanlama anahtarını inceleyiniz.
2. Hakkında bilgi toplayacağınız meşhur bir hattat seçiniz ve seçtiğiniz hattatın hayatını doğru ve güvenilir kaynaklardan araştırınız.
3. Seçtiğiniz hattatın hayatıyla ilgili önemli noktaları belirleyerek aşağıdaki bilgileri not alınız.
   - Doğduğu tarih ve şehir
   - Hüsnühat eğitimini aldığı hocası veya hocaları
   - Hat sanatına katkıları
   - Hangi yazı çeşidinde eserler verdiği
   - Yetiştirdiği talebeleri
   - Vefat tarihi ve kabrinin bulunduğu yer
4. Seçtiğiniz hattatın farklı türlerde yazdığı yazılardan en az beş tane örnek bulunuz ve bulduğunuz örneklerin birer kopyasını posterinizde kullanmak üzere hazırlayınız. Eğer mümkünse seçtiğiniz hattatın resmini de çıktı alarak posterinizde kullanmak üzere hazırlayınız.
5. Hazırlayacağınız poster için farklı tasarım örnekleri inceleyiniz ve kendi posterinizde nasıl bir tasarım yapacağınızı belirleyip gerekli malzemeleri hazırlayınız.

Sınıf İçi Performans Aşaması (40 dk.)

1. Topladığınız bilgiler ve eserlerin görsellerini kullanarak bir poster hazırlayınız.
2. Poster hazırlarken aşağıdaki hususlara yer veriniz.
   - Hüsnühatta kullanılan yazı çeşitleriyle ilgili bilgiler
   - Seçtiğiniz hattatın kısaca hayatı, hocası veya hocaları, talebeleri, hat sanatına hizmetleri
   - Seçtiğiniz hattata ait farklı türlerde en az beş yazı örneği ile bu yazı örneklerinin türü ve özelliklerine dair açıklamalar
   - Ulaştığınız bilgilerin kaynakları

Ölçütler ve Değerlendirme

Hazırladığınız ürün "içerik, tasarım" ölçütlerine göre değerlendirilecektir.

Ürünü tamamladıktan sonra karekodda verilen öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Dereceli puanlama anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Öz değerlendirme formuna karekoddan ulaşabilirsiniz.

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki 1-5. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. **Hat sanatının gelişmesine katkıda bulunan üç hattatın ismini yazınız ve onların kazandırdığı yenilikleri kısaca açıklayınız.**

2. **İslam yazısının sanat olarak gelişimini sağlayan başlıca hususiyetleri nelerdir? Maddeler hâlinde yazınız.**

3. **Osmanlı Dönemi'nde 19. yüzyılda hat sanatının zirveye ulaşmasını sağlayan temel unsurlar nelerdir? Yorumlayınız.**

4. **Mehmed Şevkî Efendi'nin hat sanatına katkıları nelerdir? Açıklayınız.**

5. **"Kur'an Hicaz'da nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı." sözünü Türklerin hat sanatına katkıları açısından yorumlayınız.**

Aşağıdaki 6-12. sorulardaki cümlelerde boş bırakılan yerleri, verilen sözcükler veya sayılardan doğru olanlarla tamamlayınız. Gerektiğinde bir sözcük ya da sayıyı birden fazla kez kullanabilirsiniz.

12	müsenna	makılı	Hasan Rıza Efendi
30	rika	Mekke	Sami Efendi
69	sülüs	Bağdat	Kayışzade Hafız Osman Efendi
18	nesih	İstanbul	Hamid Aytaç
tuğra	talik	Yesarizade Mustafa İzzet Efendi	

6. İslam tarihi boyunca hat sanatının en ileri olduğu merkezler sırasıyla Kufe, Şam, …….. ve Kahire olmuştur. Son 500 senedir de …….. hüsnühattın merkezidir.

7. Hattat Hafız Osman …….. yaşında, Mustafa Râkım …….. yaşında icazet almıştır.

8. Hüsnühatta divani, celi divani ve …….. olmak üzere üç tane yazı çeşidi ve padişah imzası olarak yazılan …….. Türk hattatlar tarafından icat edilmiştir.

9. Hattat …….. talik yazıyı estetik kurallara bağlayıp geliştirerek Türk talik ekolünün kurucusu olmuştur.

10. Hattat …….. 19 adet, Hattat …….. 106 adet Mushafişerif yazmıştır. Her iki hattatın yazdığı Mushafişerifler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılmış ve Müslümanlar tarafından sevilerek okunmuştur.

11. Hattat Hasan Çelebi yurt içinden ve yurt dışından toplam …….. talebesine icazet vermiştir.

12. Günümüzde İslam dünyasında …….. , …….. ve …….. en yaygın kullanılan yazı çeşitleridir.

Aşağıdaki 13-16. sorulardaki önermeleri okuyunuz. Önermeler doğru ise Doğru ( ), yanlış ise Yanlış ( ) kutucuğunu işaretleyiniz ve cevabınızın gerekçesini yazınız.

13. Hat sanatında harflerin oranları ve geometrik ölçüleri sanatçının tercihine göre şekillenebilir.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü.....
.....

14. Sülüs ve nesih yazıları yalnızca mimaride kullanılır.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü.....
.....

15. Osmanlı padişahları hattatların yetişmesine katkı sağlamışlardır.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü.....
.....

16. Hat sanatında kalem ucunu eğimli kesmenin yazının güzelliğine bir katkısı yoktur.

Doğru ( ) Yanlış ( )

Çünkü.....
.....

Aşağıdaki 17-25. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

17. Aşağıdaki hattatlardan hangisi hat sanatında geometrik ölçüleri belirleyen kişi olarak kabul edilir?

A) Ebû'l-Heyyâc
B) Hafız Osman
C) İbni Mukle
D) Mustafa Râkım
E) Şeyh Hamdullah

18. Aşağıdakilerden hangisi hem Osmanlı hem Cumhuriyet döneminde yaşamış ve hat sanatının günümüze ulaşmasında köprü vazifesi görmüş önemli hattatlarımızdandır?

A) Hamid Aytaç
B) İbn Bevvâb
C) Kutbe el-Muharrir
D) Şeyh Hamdullah
E) Yakut el-Musta'sımî

19. Altı temel yazı çeşidine verilen isim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Aklamısitte
B) Celi Divani
C) Hatt-ı İslami
D) Sülüs
E) Makilî

20. Nesih yazısı en çok hangi alanda kullanılmıştır?

A) Mimari süslemelerde
B) Mezar taşı kitabelerinde
C) Padişah tuğralarında
D) Resmî devlet belgelerinde
E) El yazması kitaplarda ve basılı eserlerde

21. Celi divani yazısı Osmanlı'da hangi alanlarda kullanılmıştır?

A) Mimari süslemelerde
B) Günlük yazışmalarda
C) Padişah fermanlarında
D) El yazması kitaplarda
E) Şiir levhalarında

22. Rika yazısının Osmanlı Dönemi'nde yaygın kullanılma nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Mimari süslemelerde yer alması
B) Estetik süslemelere uygun olması
C) Sadece levhalarda kullanılması
D) Sadeleştirilmiş yapıya sahip olması ve çok hızlı yazılabilmesi
E) Harf inkılabından sonra geliştirilmiş olması

23. Şeyh Hamdullah'ın hat sanatında gerçekleştirdiği en önemli yenilik aşağıdakilerden hangisidir?

A) Talik yazısını icat etmesi
B) Osmanlı padişahlarına hat dersi vermesi
C) Yakut'un yazılarından yeni bir üslup geliştirmesi
D) Divani yazısını geliştirmesi
E) Hat sanatını Avrupa'ya tanıtması

24. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Ayasofya'daki büyük çehâr-ı yâr levhalarında kullandığı yazı çeşidi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Celi Sülüs
B) Nesih
C) Rika
D) Talik
E) Tevki

25. Hat sanatının günümüze kadar bozulmadan gelebilmesinin en önemli sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yazı çeşitlerinin zamanla azalmış olması
B) Hat sanatının zamanla değişerek modernleşmesi
C) Klasik usullere bağlı kalması ve yabancı kültürlerden etkilenmemesi
D) Yalnızca cami süslemelerinde kullanılması
E) Osmanlı döneminde çok sayıda hattatın yetişmesi

SONNOTLAR

1 bk. Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", 16-17; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/32, 89, 91, 93.
2 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/86-89, 93.
3 bk. Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", 16; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/32, 93-96.
4 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/102-113.
5 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/118; Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 80.
6 bk. Çetin, *Hat Sanatı*, 23-25; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/120.
7 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/129-138.
8 Derman, "Hat", 16/427.
9 Serin: *Hat Sanatı Tarihi*, 1/32.)
10 bk. Ayğan, "Memlük Kur'ân Sanatına Problematik Bir Yaklaşım" 16-27.
11 bk. Berk, *Hat Sanatı*, 17-18.
12 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/1193-222, 293-300, 377-382, 391-401, 421-425, 429-432, 453-462, 477-483. 2/719-729.
13 Derman, "Hattat", 16/497.
14 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/489-510, 515-521, 528-563. 2/741-784.
15 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/93, 163.
16 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/102-103, 105, 110.
17 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/118-131,168-178.
18 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/569-570.
19 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/198, 293-299, 326-353, 373-378, 391-396, 421-432, 570-571.
20 Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/92; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/163; Berk, *Hat Sanatı*, 69.
21 Zennûn - Serin, "Kûfî", 26/342.
22 bk. Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/93-106; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/163-168
23 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/168
24 bk. Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/93-115; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/168-170.
25 Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/115; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/170-171.
26 Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 136.
27 Berk, *Hat Sanatı*, 72.
28 bk. Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/112-114; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/171.
29 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/171-175.
30 Derman, "Hat", 16/428.
31 Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 21
32 bk. Yazır, *Kalem Güzeli*, 1/110-112; Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/175.
33 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/177.
34 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/607.
35 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/607-612, 707-729.
36 bk. Alparslan, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, 189-202.
37 bk. Alparslan, "Divanî", 9/445-446.
38 Alparslan, "Celî", 7/267.
39 bk. Alparslan, "Celî", 7/265-267.
40 Derman - Küçükaşçı, *Mustafa İzzet Efendi*, 21.
41 Alparslan, "Müsennâ", 32/87.
42 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/792.
43 Serin, "Rik'a", 35/108.; bk. Demirci, *Başlangıcından Günümüze Rik'a Hattı*, 4-20, 50-51, 56-62, 140-149.
44 Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 185-187.
45 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/193-222.
46 bk. Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 301-304; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/293-299.
47 İnal, *Son Hattatlar*, 269; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/377-381.
48 İnal, *Son Hattatlar*, 562; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/719-729; bk. Derman, "Mustafa İzzet, Yesârîzâde", 31/307-309.
49 İnal, *Son Hattatlar*, 154; bk. Bektaşoğlu, *Kastamonulu Hattatlar*, 150-168.
50 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/391-401.
51 İnal, *Son Hattatlar*, 15; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/404-409; bk. Özkafa, *Hat Sanatı*, 109-110.
52 İnal, *Son Hattatlar*, 397; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/420-425; bk. Bektaşoğlu, *Kastamonulu Hattatlar*, 178-193.
53 İnal, *Son Hattatlar*, 355; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/453-461.
54 İnal, *Son Hattatlar*, 248; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/429-432.
55 İnal, *Son Hattatlar*, 332; bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/477-483.
56 İnal, *Son Hattatlar*, 597.
57 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/753-762; bk. Özkafa, *Hat Sanatı*, 161-165.
58 İnal, *Son Hattatlar*, 104.
59 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/539-551.
60 İnal, *Son Hattatlar*, 119.
61 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/553-563.
62 bk. Kazan, *Hasan Çelebi*, 26-40.
63 bk. Kazan, *Hasan Çelebi*, 26-91.
64 bk. Subaşı, "Hattat Osmanlı Padişahları", 603-609.
65 bk. Kazan, *Hanım Hattatlar,* 30, 34, 47, 76, 80, 93.
66 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/198, 293-299, 326-353, 373-378, 391-396, 421-432, 570-571.
67 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/187; bk. Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 35-36.
68 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/188; bk. Özkeçeci, *Hat Sanatını Tanımak*, 37-45.
69 bk. Berk, *İstanbul'un 100 Hattatı.*
70 bk. Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 189-202.
71 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/719, 785-796.
72 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2/801-804.
73 bk. Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/489-501, 535.
74 Derman, "Hat", 16/436.
75 Derman, *Hat Sanatı*, 43.

4.
ÜNİTE

HÜSNÜHAT ESERLERİ

Ünite Özet Sunusu

4.1. Kullanım Alanlarına Göre Hüsnühat Eserleri
4.2. Rika Meşk Öğretimi

Ünite PDF Dosyası

▶Bu ünitede öğrenilecek anahtar kavramlar

- cami yazıları
- kıta
- Mushaf

▶ Bu ünitede sizlerden

- kullanım alanlarına göre hüsnühat eserleriyle ilgili bilgi toplayabilmeniz,
- rika kelime ve cümleleriyle meşk murakkasındaki örneklere uygun şekilde sanat eseri oluşturabilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

"Bir mesajı zihinlere yerleştirip kitlelere mâl etmede tekrar ve süreklilik esastır. Bu sebeple de, Kur'an'ın ana mesaj ve öğütlerini konu alan güzel yazılar camide, okulda, kışlada, hastanede, dergâhta, çeşmede, devlet dairesinde, sancakta, miğferde, kılıçta… hasılı mümkün olan her tezyinat ortamında dikkatlere sunulmuştur. Sanat eserlerine tatbik edilen bu hatlarla İslam akidesi taşa, mermere kazınmış, zihinlere nakşedilmiştir. Sanat eserlerine perçinlenen Kur'an ayetleri sayesinde eserler tezyin edilmekle kalmamış, adeta canlandırılıp konuşturulmuş; dini ibareler insanların ulaştığı medeniyet ve tekniğin simgesi olan bu yapılara dinî bir kimlik kazandırmış; gayrımüslimlerden alınan abidevî yapılar İslamlaştırılmıştır." (Murat Sülün, *Kur'an'dan Sanata*, 1/10)

1.Hat sanatıyla nerelerde karşılaşıyorsunuz?

2.Öğretmeninizin rehberliğinde iki kişilik gruplar oluşturarak "Hüsnühat eserlerinin kullanım alanları neler olabilir?" sorusuna ilişkin fikirlerinizi grup arkadaşlarınızla paylaşınız ve ulaştığınız ortak fikirleri not alınız.

3."Hüsnühat eserlerinin kullanım alanları neler olabilir?" sorusuna ilişkin grup notlarınızı sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız ve öğretmeninizin rehberliğinde değerlendiriniz.

4.1. Kullanım Alanlarına Göre Hüsnühat Eserleri

Konuya Başlarken

Görsel 4.1: Hüsnühat levhası (Hattat: Fatih Özkafa)

Görsel 4.2: Cami giriş yazısı

1. Hüsnühat görsellerine benzer eserlerle hangi yapılarda karşılaştınız? Sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Hüsnühat görsellerinin kullanım alanlarıyla ilgili gözlemlediğiniz benzerlikler veya farklılıklar için neler söyleyebilirsiniz? Sizde nasıl bir etki oluşturdu? Düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Etkinlik-1

20 dk

Adı	Video Günlüğüm
Amaç	Kullanım alanlarına göre hüsnühat eserleriyle ilgili bilgi toplayabilme

Ön hazırlık (1 hafta)

1. Kullanım alanlarına göre hüsnühat eserleriyle ilgili bilgi toplayacağınız kaynakları öğretmeniniz rehberliğinde belirleyiniz. Bu aşamada gözlem yapabileceğiniz cami, çeşme, yazma eserler kütüphanesi gibi alanlara ziyaretler planlamanız ya da dijital müzeleri ziyaret etmeniz önerilmektedir.
2. Hüsnühat eserlerinin kullanım alanlarıyla ilgili bilgi toplayınız. Ziyaretlerinize ilişkin gözlem notları tutunuz. Hüsnühat eserlerinin fotoğrafını çekiniz.

GÖZLEM FORMU	
Gözlemin amacı: Hüsnühat eserlerinin kullanım alanlarıyla ilgili bilgi toplayabilme	
Gözlemi yapan kişi/kişiler	
Gözlem tarihi	
Gözlem yapılan alanlar	
Gözlem yapılan hüsnühat eseri türleri ve bu eserlerin gözlemlendiği yapılar	
Gözlem sırasında dikkat çeken hususlar	

Bilgiler

Gözlem Notları

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Ulaştığınız bilgileri, gözlem notlarınızı ve görselleri sınıf arkadaşlarınızla paylaşarak kullanım alanlarına göre hüsnühat eserleriyle ilgili bilgileri öğretmeniniz rehberliğinde doğrulayınız.
2. Doğruladığınız bilgileri ve görselleri kullanarak aileniz ve öğretmeninizle paylaşmak üzere video günlüğü oluşturunuz.

Değerlendirme

Aşağıda verilen ayet ya da hadislerin genelde caminin hangi bölümlerinde yer aldığını karşılarına yazınız.

	Ayet/Hadis	Camilerde Yer Aldığı Bölüm
1.	كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ **Ali İmran suresi, 37. ayet**	
2.	اَ للَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ **(Nur suresi 35. ayet)**	
3.	الدِّينُ النَّصِيحَةُ **(Müslim, "İman", 95)**	
4.	اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ **(Hicr suresi 46. ayet)**	

4.1.1. Yazılı Eserler

İslam'ın ilme ve kitaba verdiği önemin sonucu olarak hat sanatının ilk güzel örnekleri kitap sanatları sahasında görülmüştür. Başta İslam'ın temel kitabı Kur'an-ı Kerim olmak üzere enam ve cüzler, hadis kitapları ve mecmuaları, yazı albümleri, levhalar, ilmi ve edebi eserler hattatlar tarafından büyük bir sabır, emek ve titizlikle en güzel şekilde yazılmıştır. Bu eserler tezhip ve cilt sanatlarının farklı üslupları da kullanılarak İslam medeniyetinin şaheserleri hâline getirilmiştir.[1]

Mushafışerifler

Sözlükte Mushaf kelimesi "bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar" anlamına gelir. Hz. Ebubekir döneminden beri Kur'an sayfalarının kitap hâline getirilmiş şekline "**Mushaf**" denilmektedir.[2] Peygamberimiz (sav) zamanında kâtipler yazı malzemesi olarak inceltilmiş deri, tahtadan yapılmış tabletler, develerin kürek kemikleri, hurma ağacı yapraklarının orta damarı, ince beyaz taş veya kırık seramik parçaları kullanıyordu. Vahiy kâtiplerince itinalı bir şekilde yazılmaya çalışılan Kur'an ayetleri Peygamber Efendimiz'in (sav) vefatından sonra, Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde iki kapak arasına toplanarak Mushaf hâline getirilmiştir. Hz. Osman Dönemi'nde sureler nüzul sırasına göre değil Fatiha suresi ile başlayıp Nas suresi ile bitecek şekilde tertip edilmiş ve çoğaltılmıştır. İlk yazılan Musahfışeriflerde temel gaye estetik kriterlerden önce Kur'an-ı Kerim'in bozulmadan tespiti, muhafazası ve yayılmasıdır.[3]

Mushaf

Mushaf kelimesi sözlükte "bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar" anlamına gelir. Hz. Ebubekir döneminden beri Kur'an sayfalarının kitap hâline getirilmiş şekline "Mushaf" denilmektedir.

(Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/242)

Mushaf kitâbetinde görülen önemli bir gelişme de Emeviler Dönemi'nde Kur'an yazısına harekelerin ve noktaların konmasıdır. Bunlar, Mushaf metninde i'rab hatalarını önlemek, rahat ve doğru okumayı sağlamak amacıyla yazıda yapılan ilk ıslah çalışmalarıdır.[4]

Emeviler Dönemi'nde ilim ve sanat hayatının canlanmasıyla bağlantılı olarak Mushaf yazanlar da yazılarının güzelleşmesi için büyük gayret göstermişlerdir. Ancak, yazı henüz sanat seviyesine çıkamamıştır. Sanat seviyesinde bir hüsnühatla Mushafışerif, ilk defa hicri ikinci yüzyılın başlarında Halid bin Ebülheyyac tarafından yazılmıştır.[5] Hüsnühattın doğuşu, gelişmesi ve yaygınlaşması Mushafışeriflerin güzel yazılma gayesiyle yakından ilişkilidir.

Yazılan Mushafları, kullanılan yazı türlerine göre şu dönemlere ayırabiliriz.

a) Mushafların Kûfi Hattıyla Yazıldığı Dönem

Kur'an indiği dönemde Mekki ve Medeni denilen köşeli karakterli yazılarla yazılıyordu. Bu yazı sonra Basri, daha sonra da kûfi adını aldı ve bu adla meşhur oldu. Mushaflar hicri ilk asır içerisinde hep kûfi ile yazıldı. İlk defa sanat seviyesinde bir hatla Mushafışerif yazan hattat kabul edilen Hâlid bin Ebülheyyac da Mushafı'nı kûfi ile yazmıştır. Kûfi hatla Mushaf yazma geleneği hicri dördüncü asra kadar devam etmiştir.[6]

b) Mushafların Neshi Hattıyla Yazıldığı Dönem

Hicri üçüncü yüzyılın başlarında özellikle Beytülhikme'nin kurulmasıyla İslam dünyasında kitapların yazılması ve çoğaltılması hız kazanmıştır. Bu dönemde kâtipler kitap yazımı için neshi veya verraki denen bir yazıyı geliştirip kullanmışlardır.[7] Neshi, aklamısitte oluşmadan önce yuvarlak karakterli yazıdan

geliştirilen bir geçiş dönemi yazısıdır. Hicri dördüncü yüzyılda ise kûfi yazı artık tamamen bırakılmış, diğer kitaplarda kullanıldığı gibi Mushafların yazımında da neshî yazı kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum muhakkak ve reyhaninin gelişmesine kadar devam etmiştir.[8]

c) Mushafların Muhakkak ve Reyhani Hattıyla Yazıldığı Dönem

Hicri dördüncü yüzyılda Muhammed İbni Mukle'nin (886-940) aklamısitteyi geliştirmesiyle artık bu yazılar yayılmıştır. İbni Mukle'den sonra Mushaf yazımında, sure başlarında muhakkak, ayet metinlerinde de reyhani yazıları kullanılmaya başlanmıştır (Görsel 4.3). Büyük boyutlu Mushaflarda muhakkak, küçük boyutlu Mushaflarda reyhani tercih edilmiştir. Mushafların muhakkak ve reyhaniyle yazılması geleneği hicri onuncu yüzyıla kadar devam etmiştir. Sonraları muhakkak ve reyhaninin yanında sülüs ve nesih yazılarının da kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Görsel 4.4).[9]

Görsel 4.3
Muhakkak-reyhani hattıyla yazılmış Mushafışerif sayfası (Hattat: Yâkût el-Musta'sımî)

Görsel 4.4
Sülüs-muhakkak-nesih hattıyla yazılmış Mushafışerif sayfası (Hattat: Ahmed Karahisarî)

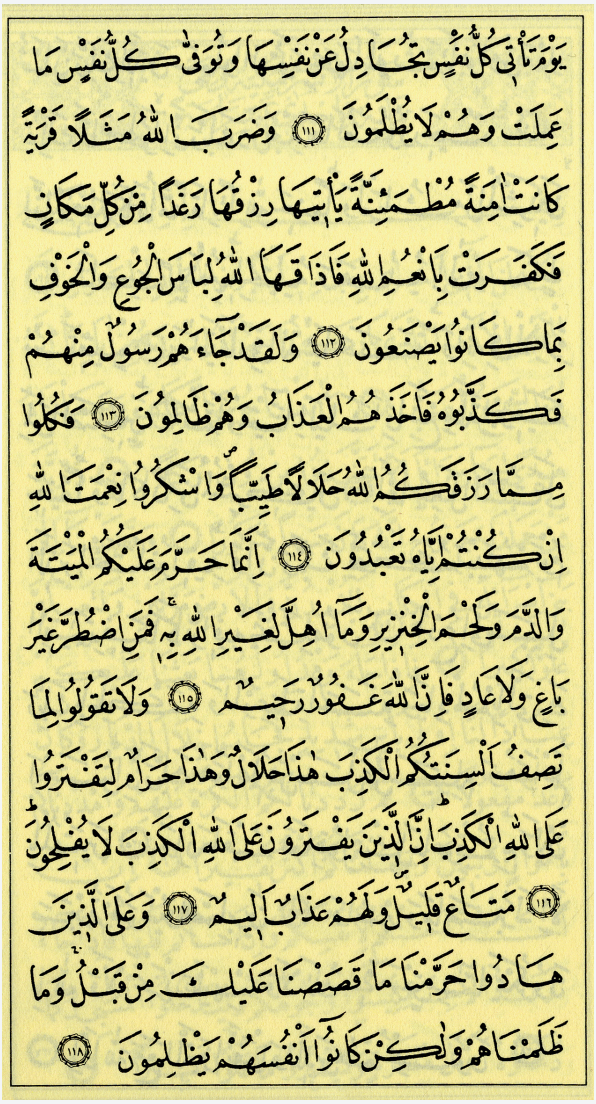
d) Mushafların Nesih Hattıyla Yazıldığı Dönem

Hattat Şeyh Hamdullah (1426-1520), aklamısittenin son iki yazısı sülüs ve nesihi geliştirmiştir. Açık, okunaklı ve metin yazısı olmaya elverişli olduğu için Mushaf kitabetinde, ayetlerin metninde sadece nesihi kullanmaya başlamıştır (Görsel 4.5). Sure adlarını sülüsle yazmıştır. Hafız Osman (1642-1698) ve ondan sonra gelen tüm hattatlar Mushaf kitabetinde artık tamamen nesih hattını kullanmışlardır.[10] Günümüzde İslam âleminde, Fas bölgesindeki Mağribi hattı hariç, Mushaflar nesih hattıyla yazılmaktadır.

Mushaflarda, ayetler üzerine Muhammed es-Secavendi'nin (?-1165) belirlediği durak işaretleri konulmaya başlanmış, son yüzyılda sayfa biçimlerinde şekilsel bir standart oluşturulmuştur. Kur'an sayfalarının hepsi on beş satır hâlinde yazılır, sayfa sonlarında ayetin bir kısmı bölünmeden ayet sonu ile bitirilir. Buna "ayet berkenar" denir. Bütün nüshalarda aynı numaralı sayfa aynı kelimeyle başlayıp aynı kelimeyle biter. Sayfalardaki bu şekil birliği özellikle hafızlık yaparken büyük kolaylık sağlar.

Görsel 4.5
Nesih hattıyla yazılmış Mushafışerif sayfası (Hattat: Şeyh Hamdullah)

Görsel 4.6
Nesih hattıyla yazılmış ayet berkenar Mushafışerif (Hattat: Kayışzade Hafız Osman)

Tarihte yüzlerce Mushaf yazmış hattatlar vardır. Matbaanın icadıyla birlikte Mushaflar artık çok daha kolay basılır ve çoğaltılır olmuştur. Matbaalarda, Mushafların hattatlar tarafından yüzlerce yılda geliştirilen sanatlı yazılarına müdahale edilmemiştir. Büyük hattatların yazdıkları Mushafışerifler matbaa teknolojisi kullanılarak basılıp çoğaltılmış ve Müslümanların istifadesine sunulmuştur. Hattat Hafız

Osman'ın (1642-1698) Mushafı 1871 yılında, Hattat Şekerzade Mehmed Efendi'nin (?-1753) Mushafı 1874 yılında İstanbul'da matbaada basılmıştır. Hattat Kayışzâde Osman Efendi'nin (?-1894) ve Hattat Hasan Rıza Efendi'nin (1849-1920) yazdıkları Mushaflar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından defalarca basılmıştır.[11] Böylece Müslümanlar hüsnühatla yazılmış Mushafı-şeriflerden Kur'an-ı Kerim'i kıraat eyleme imkânı bulmuşlardır (Görsel 4.6).

Son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle birlikte Mushafışerif yazımında bilgisayar fontu kullanılmaya başlanmıştır. Bilgisayar önceleri dizgi ve baskıda kaliteyi artırmaya yardımcı bir destek aracı iken sonraları yazıyı da yazan asli unsur hâline gelmiş ve "bilgisayar hatlı" diye tabir edilen Mushaflar ortaya çıkmıştır. Okuma kolaylığı sağladığı gerekçesiyle bu Mushaflar çok basılmış ve yayılmıştır. Adeta hattatların yazdığı Mushaflar terk edilerek bilgisayar fontuyla Mushaf yazma dönemi gelmiştir. Bilgisayar fontuyla yazılan yazılar mekanik, sanatsız ve estetikten mahrum yazılardır. Halbuki, on dört asır boyunca sürekli bir gelişim gösteren hat estetiği, ilâhi vahyin bereketiyle ve binlerce hattatın göz terazisinden geçerek bugünkü harikulade zarafete kavuşmuştur.[12] Çağlar boyunca bu sanat zarafetiyle nice harika Mushaflar yazılmıştır. İyi bir hattatın elinden çıkan hat ile bilgisayar fontuyla dizilen yazının estetiği arasında kıyas edilemeyecek kadar büyük farklar vardır. Biri Sultan Ahmet Camii gibi insicamlı ve ahenkli iken, diğeri betondan yapılmış bir bina altı mescidi gibi özgünlük ve estetikten mahrumdur.[13] Hüsnühat mirasımızdan haberdar ve göz zevki gelişmiş olanlar Kur'an'ı okurken bu farkı açık şekilde görecektir. Bu sebeple günümüzde yine hattatlar tarafından yazılan harika Mushafların basılarak Müslümanların istifadesine sunulması önemli bir ihtiyaç ve Kur'an-ı Kerim'e karşı bir borcumuzdur. Talebelerin de Kur'an'ı özellikle hüsnühatla yazılmış Mushaflardan okumaları sanat zevklerinin gelişmesi açısından çok önemlidir.

SIRA SİZDE

Yönerge

Devamlı okuduğunuz kendi Mushafınızı aşağıda belirtilen hususlar açısından inceleyiniz ve incelemenize göre formu doldurunuz.

Mushafın sonunda kontrol mührü var mı?	
Mushafın yazı çeşidi	
Mushafın hattatı	
Mushafın yazılış ve basılış tarihi	
Bu Mushafı tercih sebebim	
Bu incelemede öğrendiklerim	

Görsel 4.7
Nesih hattıyla yazılmış Sahih-i Buhari sayfası
(Hattat: Hasan Rıza Efendi)

Hadis Kitapları

Hat sanatında Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok işlenen konu Hz. Muhammed'in (sav) adı, örnek şahsiyeti ve sözleri etrafında oluşmuştur. Hadis kitapları arasında öğretim ve tespit maksadıyla sadece okunaklı olmasına dikkat edilmiş olanları olduğu gibi güzel hatlara bürünmüş, sanat değeri taşıyan pek çok kitap ve mecmua da bulunmaktadır.

Peygamber'in (sav) kırk hadisini ezberleyenlerin kıyamet gününde ödüllendirileceğini belirten sözleri hicri ikinci asrın sonlarından başlayarak kırk hadis mecmualarının tertip edilmesine vesile olmuştur. Bu mecmuaların Arapça, Farsça ve Türkçe tercüme ve şerhlerinin meşhur hattatlar tarafından farklı yazı çeşitleriyle yazılmış güzel örnekleri müze ve kütüphanelerde korunmaktadır.[14] Sultan Reşad'ın Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet dairesinde okunmak üzere Hasan Rıza Efendi'ye yazdırdığı Sahih-i Buhari hat, tezhip ve cildiyle bir şaheserdir (Görsel 4.7).

Diğer Kitaplar

Kur'an-ı Kerim ve hadis kitaplarından sonra hüsnühatla en çok yazılan kitaplar enamışerifler, delailülhayratlar ve dua mecmualarıdır.

a) Enamışerif: İçerisinde En'am suresiyle beraber Fatiha, Yasin, Mülk, Nebe, Fetih gibi sık okunan Kur'an surelerinin bulunduğu kitapçık demektir[15] (Görsel 4.8).

b) Delailülhayrat: Peygamberimize getirilen meşhur salavatların bir araya toplanmasıyla oluşturulan dua risalelerine denir. Delailü'l-Hayrat'ı belli zamanlarda düzenli bir şekilde okuyanların çok sevap kazanacakları, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olacakları, günahlarının affedileceği, kötü huyları terk edip iyi huylar edinecekleri belirtilmiştir.[16] Müslümanlar arasında bu kitapçıklar günlük evrad olarak okunduğu için hattatlar tarafından çok yazılmıştır.

Görsel 4.8
Enamışerif sayfası
(Hattat: Mehmed Şevki Efendi)

c) **Dua mecmuaları:** İçerisinde günlük hayatta sık yapılan dua ve virdlerin yer aldığı mecmualardır. En çok yazılan hüsnühat eserleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

d) **İlmî ve edebî eserler:** Bu eserler de hüsnühatla yazılabilmektedir. Ancak bu kitapların büyük çoğunluğu müstensihler tarafından hızlıca ve alelade bir hatla yazıldığı için sanat değeri taşıdığı söylenemez.[17] Az sayıdaki ilmî ve edebî eserin baştan sona hattatlar tarafından yazılanları bulunmaktadır (Görsel 4.9).

SIRA SİZDE

Yönerge

Aşağıdaki görseli, açıklanan kriterler doğrultusunda dikkatlice inceleyiniz. İncelemenizi kişisel yorumlarla destekleyerek tabloyu doldurunuz.

Görsel 4.9
Hüsnühatla yazılmış bir kitap sayfası

Okunuşu : .....

.....

Anlamı : .....

.....

Yazı çeşidi : .....

Hattatı : .....

Yazılış tarihi : .....

Bu eserin kullanılabileceği yerler:

.....

.....

.....

4.1.2. Levhalar

Hat levhaları, kâğıdın bir yüzüne yazılarak hazırlanan ve çerçevelenip asılan eserlerdir. Bunlara resim sanatındaki gibi tablo değil "levha" veya "hüsnühat levhası" denir. Hüsnühat eserlerinin uygulandığı en önemli yerlerden biri de özellikle XIX. yüzyıldan beri levhalar olarak karşımıza çıkmaktadır. En yaygın levha biçimleri şunlardır:

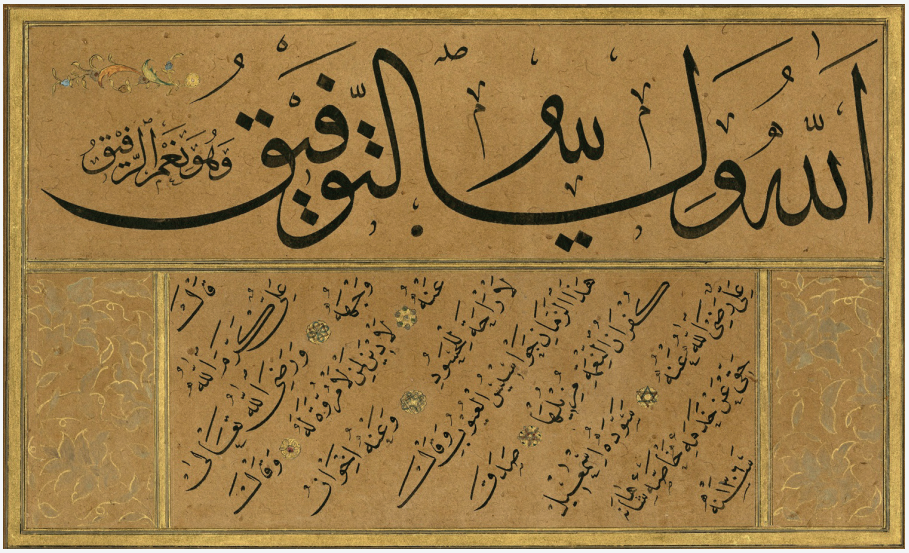
Kıta

Hat sanatında belirli ölçülerdeki dikdörtgen kâğıtlara sülüs-nesih, muhakkak-reyhani, talik, tevki, rikaa hatlarıyla yazılmış yazılara kıta denir. Kıtaları ikiye ayırmak mümkündür:

a) **Sülüs-Nesih Kıta:** Kıtalar arasında en yaygını sülüs-nesih hatla yazılmış olanıdır. Üstte sülüsle yazılmış bir satır ve onun altında nesihle yazılmış üç beş satır bulunur. Nesih satırlar sülüse nisbetle daha kısa tutulur. Nesih satırların sağında ve solunda tezhip için bırakılmış boşluklara "koltuk" adı verilir.[18] Aynı formda muhakkak-reyhani, tevki-rikaa kıtalar nadir de olsa yazılmıştır. Sadece celi sülüs ve sülüs yazılarla hazırlanmış kıtalara da rastlanmaktadır (Görse 4.10,Görsel 4.11).

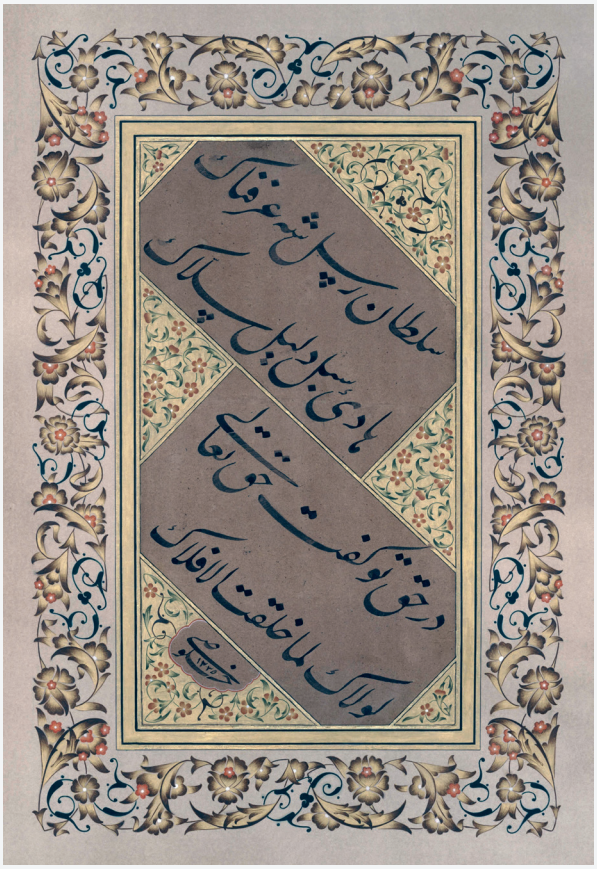
Görsel 4.10 ▶
Sülüs-nesih kıta
(Hattat: İsmail Zühdi Efendi)

Görsel 4.11 ▶
Sülüs-nesih mail kıta
(Hattat: İsmail Hakkı Altunbezer)

b) Talik Kıta: Talik hattı ile yazılan kıtalara denir. Eğer satırları düz olarak yazılmışsa düz talik kıta, meyilli olarak yazılmışsa mail talik kıta denir (Görsel 4.12). Talik kıtalarda genellikle beyitler hâlinde şiirler yazılmıştır.[19]

Kıta geleneği Araplarda başlamış, İranlı hattatlar tarafından şekil ve ölçü bakımından geliştirilmiş, Türk hattatları tarafından da ölçüleri kaideli ve uygun hâle getirilmiş ve beğenilerek kullanılmıştır.[20]

Görsel 4.12 ▶
Talik mail kıta
(Hattat: Hulusi Efendi)

BİLGİ KUTUSU

Murakka, güzel yazı albümü, hattatlar tarafından kaleme alınan güzel yazı örneklerinin bir araya getirilmesiyle elde edilen mecmua demektir. (Kubbealtı Lügati, "murakka"*)*

En eski örneklerine XV. yüzyıl sonlarında rastlanan murakkalar önceleri kitap şeklinde hazırlanmıştır. Murakkalar, bazen minyatür ve tezhip albümü olarak yapılmışsa da en fazla hüsnühat için kullanılmıştır. Böylece, genellikle kıt'a formunda hazırlanmış güzel yazıların bir araya getirilerek uzun zaman yıpranmadan korunması sağlanmıştır (Görsel 4.13).

(Uğur Derman, "Murakka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31/204-205)

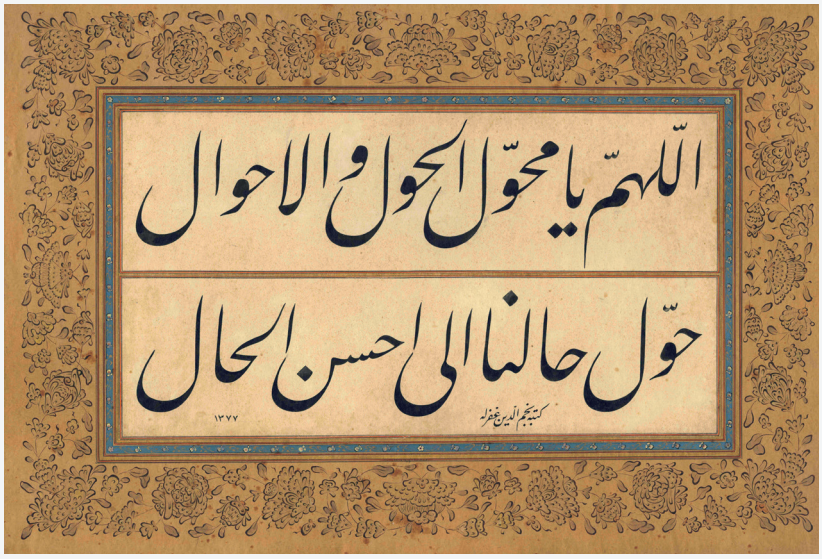
▲
Görsel 4.13
İçinde kıtalar bulunan murakka (Hattat: Kebecizade Mehmed Vasıf)

Düz Satırlı Levhalar

Bütün yazı çeşitleri normal olarak düz satır nizamında yazılır. İnce kalemle yazılan nesih, rika, muhakkak, reyhani ve tevki yazıları ise sadece düz satır olarak yazılıp istif yapılamayan yazı türleridir. Düz satır nizamındaki yazılar, harflerinin ve kelimelerinin birbirinin peşi sıra uyum içinde, aşağı yukarı kaydırmaksızın düzgün bir satır üzerine yazılan yazılardır. Hattatlar tarafından yazılmış çok sayıda düz satırlı levha örnekleri bulunmaktadır (Görsel 4.14, Görsel 4.15, Görsel 4.16).

▲ **Görsel 4.14**
Düz satırlı sülüs-nesih
İsra suresi 23-24. ayetler
(Hattat: Hakan Arslan)

Görsel 4.15 ▶
Düz satır şeklinde talik levha
(Hattat: Necmeddin Okyay)

Görsel 4.16 ▶
Düz satırlı celi divani-divani hatla İstiklal Marşı
(Hattat: Savaş Çevik)

İstifli Levhalar

Hat sanatında harf ve kelimelerin üst üste getirilerek ahenkli ve göze hoş gelecek bir şekilde yerleştirilmesine istif denir.[21] Sülüs ve celi sülüs yazılar, yapıları itibariyle istifli yazılmaya en müsait yazılardır (Görsel 4.17, Görsel 4.18, Görsel 4.19, Görsel 4.20).

Görsel 4.17 ▶
Daire şeklinde istifli sülüs Necm suresi 39. ayet (Hattat: İsmail Hakkı Altunbezer)

▲
Görsel 4.18
Satır istifli sülüs Bakara suresi 154. ayet (Hattat: Tevfik Kalp)

▲
Görsel 4.19
Dairevi istifli sülüs Kalem suresi 4. ayet (Hattat: Neyzen Emin Yazıcı)

▲
Görsel 4.20
Talik istifli Kalem suresi 4. ayet (Hattat: Necmeddin Okyay)

Hat yazılarında istif yapılmasının amaçları

- yazılan metni harfleriyle ve kelimeleriyle ahenkli olarak tek parça bir görünüme getirebilmek,
- metni estetik şekle getirerek içeriğindeki mesajın asırlar boyunca gözlere ve gönüllere hitap etmesini sağlayabilmek,
- özellikle mimaride, yazılacak metni, sınırları belirli alana sığdırabilmek şeklinde sıralanabilir.

Levhalar daha çok yatay dikdörtgen, dikey dikdörtgen, kare, daire, beyzi (oval) şekilde yazılmakla birlikte, başka geometrik şekillerde, lale, hilal, yıldız, damla, armut, kuş gibi pek çok biçimde planlanıp yazılabilmektedir (Görsel 4.21,Görsel 4.22, Görsel 4.23, Görsel 4.24). Levhanın dış formu nasıl olursa olsun, harfleri hüsnühattın ölçülerine ve kurallarına göre yazmak bu sanatta esastır.

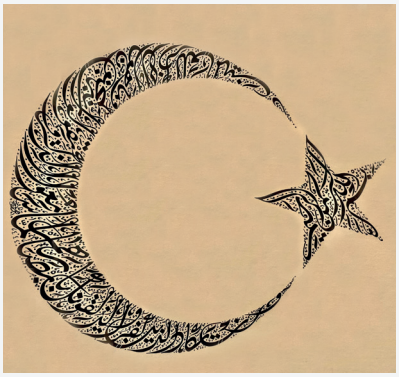
Görsel 4.21
Lale şeklinde istif yapılmış sülüs levha(Hattat: Osman Özçay)

Görsel 4.22
Armudi istif yapılmış sülüs levha (Hattat: Çarşambalı Arif Bey)

Görsel 4.23
Kuş şeklinde istif yapılmış sülüs levha (Hattat: Nuri Korman)

Görsel 4.24
Ay ve yıldız şeklinde istif yapılmış celi divani levha (Hattat: Ahmet Kutluhan)

Görsel 4.25
Kalp şeklinde istif yapılmış sülüs levha
(Hattat: Cemali Gündoğdu)

Görsel 4.26
Kubbetüssahra Mescidi şeklinde istif yapılmış sülüs levha (Hattat: Mehmet Arif Vural)

İstifli bir kompozisyon yazmak hat eğitiminin son merhalesidir, uzun zaman ve geniş ister. Hattatın önce düz satırlı levhaları başarıyla yazabiliyor olması gerekir. İstifli bir kompozisyon oluşturma sürecinde harflerin ölçülerinden ve hüsnühattın uzun yıllar içerisinde oluşmuş kaidelerinden taviz verilmemesi kritik öneme sahiptir.

Sülüs veya celi sülüsle istif hazırlanırken, temelden yukarıya yükselen bir bina gibi harflerin de alttan üste istiflenerek tertiplenmesine dikkat edilir. Nadiren üstten veya ortadan başlayan istifler de vardır. Harf ve harf grupları sağdan sola doğru sıralanır. Sahası dolunca bir kat daha üstünden yine aynı istikamette yazmaya devam edilir[22] (Görsel 4.27).

İstifli levhalardaki ibareleri kolayca çözümleyebilmek için okumaya öncelikle sağ alttan başlamalıdır. İçinde görülen, daha önceden bilinen bazı kelimelerinden yola çıkarak bu ibarenin nasıl devam edeceği çözülüp kolayca okunabilir. Çok fazla istifli levha okuyarak tecrübe kazanmak faydalı olacaktır.

Görsel 4.27
Üç katlı, üçü de farklı renklendirilmiş sülüs levha örneği (Hattat: İsmail Hakkı Altunbezer)

İstifli bir levha ilk bakıştaki birkaç dakikada okunamıyorsa o istif kötü veya başarısız diye eleştirilemez. Çünkü istifli levhalarda görüntü güzelliği ve ahengi okunurluktan önce gelir. Bu levhalar okunmaktan daha öte, sanatın güzelliğinin hissedilmesi, fark edilmesi için yazılmıştır. İçeriğindeki mesajı abideleştirerek gelecek yüzyıllara da hitap eder[23] (Görsel 4.28).

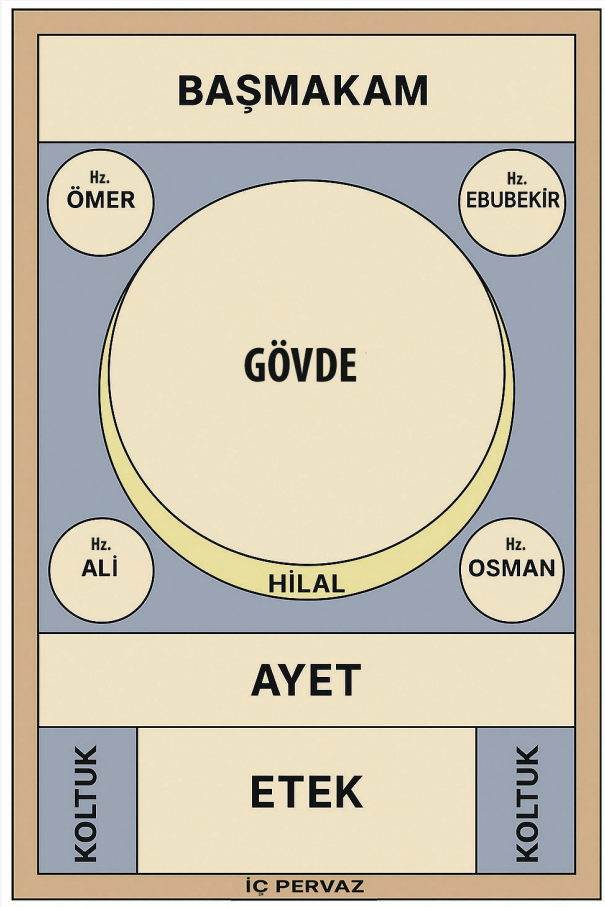
Görsel 4.28
Girift istifli sülüs bir levha (Hattat: Menaf Nam)

Hilyeişerif, Hilyeisaadet

Hz. Muhammed'i (sav) tarif ve tasvir eden güzel yazıların belli bir düzene göre levha hâline getirilmiş ve tezhiplenmiş şekline hilye, hilyeişerif, hilyeisaadet adı verilir.[24]

İslam inancı putperestlikle mücadele etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamberin resmedilmesini uygun bulmamıştır. Hıristiyan aleminde Hz. İsa (as) için uygulandığı şekilde hayali bir resim çizmektense görenlerin doğru tariflerinden faydalanarak İslam Peygamberi'ni (sav) hilyesinden tanıyıp anlatma yolu tercih edilmiştir. Hilyeisaadet levhalarına bilhassa Türk kültüründe Peygamber sevgisinin bir göstergesi olarak büyük önem verilmiştir. Hilye metnini ezberleyenin hem dünyada hem ahirette mükafata nail olacağına inanılmıştır. Hilyeisaadeti evinde, iş yerinde veya yanında bulunduranların afetlerden korunacağı, bolluk ve berekete vesile olacağı kabul edilmiştir.[25]

Hilyeisaadet metinleri önceleri nesir ve manzum olarak yazılıp kullanılıyordu. İlk defa Hattat Hafız Osman (1642-1698) tarafından günümüzde en çok bilinen şekliyle tertip edilmiş ve levha olarak yazılmıştır. Hilye yazımında en çok sülüs-nesih yazı çeşidi kullanılmakla birlikte, muhakkak-sülüs-nesih ve talik ile yazılan hilyeler de bulunmaktadır.[26] Hilye levhaları genellikle şu bölümlerden oluşur (Görsel 4.29).

Görsel 4.29 ▶
Hilyenin bölümleri

Hilyeişerif Bölümleri

a) Başmakam: Dikey dikdörtgen ebatlı hilyelerde en üstte ayrılan kısımdır. Bu kısma besmele veya euzübesmele yazılır.

b) Gövde: Besmelenin hemen altındaki alandır. Genelde daire formunda olup güneşe benzetilir. Bazen beyzi (oval), dörtgen ve çokgen şeklinde de yazılabilen bu bölüme göbek de denilir.[27] Hilye metninin büyük bölümü buraya yazılır.

c) Hilal: Gövde kısmının genişliği aşırı olmayan bir hilalle çevrelenmesi sık rastlanan bir uygulamadır. Peygamberimiz (sav) bu âlemi nuruyla aydınlattığı için Güneş ve Ay'a benzetildiğinden hilyenin gövde kısmında Güneş, bunu çepeçevre saran bölümde ise hilal şekli tasarlanmıştır.

SIRRI VE ANLAMI

Hz. Peygamberimiz'in getirdiği ilâhî öğretide ay yılı esaslı takvim benimsenmiştir. Hattatlar levhalarının altına hicri olarak tarih atarlar. Hilâl İslam inancının, kültür ve medeniyetinin ve dolayısıyla bu medeniyeti insanlığa sunan yüce Peygamber'in sembolü olmuştur. Hilâl, ebced hesabı ile 66 rakamına tekabül eder. "Allah" kelimesinin ebcedi toplamı da 66'dır. Türk Bayrağı da dahil olmak üzere birçok İslam ülkesinin bayrağındaki hilâl, Allah kelimesini, Hz. Peygamberimiz'i ve İslam'ı sembolize etmektedir. "Lâle" kelimesi de "Allah" ve "Hilâl" kelimesindeki aynı harflerden oluşur ve ebced değeri 66'dır. Dolayısıyla çiçek kültüründe lâle, Allah kelimesini sembolize etmektedir. Gül de Hz. Peygamberimizi sembolize etmektedir.

(Mustafa İsmet Uzun, "Ebced"., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/68)

ç) Çeharyâr (Hulefayıraşidin İsimleri): Gövdenin köşelerinde yer alan bu yuvarlak yahut beyzî dört makama sırasıyla Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'den meydana gelen ilk dört halifenin isimleri yerleştirilir. Ancak bazı kompozisyonlarda Resulullah'ın Ahmed, Mahmud, Hâmid, Hamid şeklindeki dört isminin bunların yerine yazıldığı görülür. Dört halifeye diğer altı ismin eklenmesiyle cennetle müjdelenmiş on sahabenin (aşereimübeşşere) adlarının yazılmış olduğu hilyeler de mevcuttur. Gövdedeki güneş ve ay motifinden sonra bu on isimle, "Ashabımın her biri yıldız gibidir; hangisine uysanız doğru yolu bulursunuz." mealindeki hadise telmihte bulunulduğu kabul edilmektedir.

d) Ayet: Gövde kısmının altındaki dikdörtgen şeklindeki alandır. Buraya doğrudan doğruya Hz. Peygamber'le ilgili bir ayet yerleştirilir. En çok görüleni, **"وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ" "Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik."**[28] mealindeki ayettir. Bu kısma, " وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ " **"Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."**[29] ve, **"هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيداً" "Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter."**[30] mealindeki ayetlerden biri konulduğu gibi kelimeitevhidin yazıldığı da görülmektedir.

e) Etek: Ayetin altında yer alan kısımdır. Hilye metninin devamı ve dua burada yer alır. Eğer metnin tamamı gövdeye sığdırılmışsa levhada bu bölüm olmayabilir. Buranın en sonuna hilyeyi yazan hattat imzasını atar ve levhayı yazdığı hicri tarihi yazar.

f) Koltuk: Etek kısmının iki tarafında kalan, tezyinî motiflerin yer aldığı boşluklardır. Bazı örneklerde hilyeisaadeti yazan hattatın künyesi de burada yer alır (Görsel 4.30, Görsel 4.31).

Görsel 4.30 ▶
Sülüs-nesih Hilyeişerif (Hattat: Kazasker Mustafa İzzet Efendi)

RAHMAN VE RAHİM OLAN ALLAH'IN ADIYLA

ÖMER (Allah ondan razı olsun)

EBUBEKİR (Allah ondan razı olsun)

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun), Hazret-i Peygamber'i (Allah'ın salat ve selamı onun üzerinde olsun) vasfettiği zaman şöyle buyurdu: Hazret-i Peygamberin boyu ne çok kısa ne de çok uzundu, orta boyluydu. Ne kıvırcık kısa, ne de düz uzun saçlıydı; saçı, kıvırcıkla, düz arasında idi. Değirmi yüzlü, duru beyaz tenli, iri ve siyah gözlü, uzun kirpikliydi. İri kemikli ve geniş omuzluydu. Göğsü, ortadan karnına kadar kılsızdı. İki avucu ve tabanları dolgundu. Yürüdüğü zaman, sanki yokuş aşağı iner gibi rahatlıkla ilerlerdi. Sağına ve soluna baktığında, bütün vücuduyla dönerdi.

ALİ (Allah ondan razı olsun)

OSMAN (Allah ondan razı olsun)

SENİ ANCAK ALEMLERE RAHMET OLSUN DİYE GÖNDERDİK

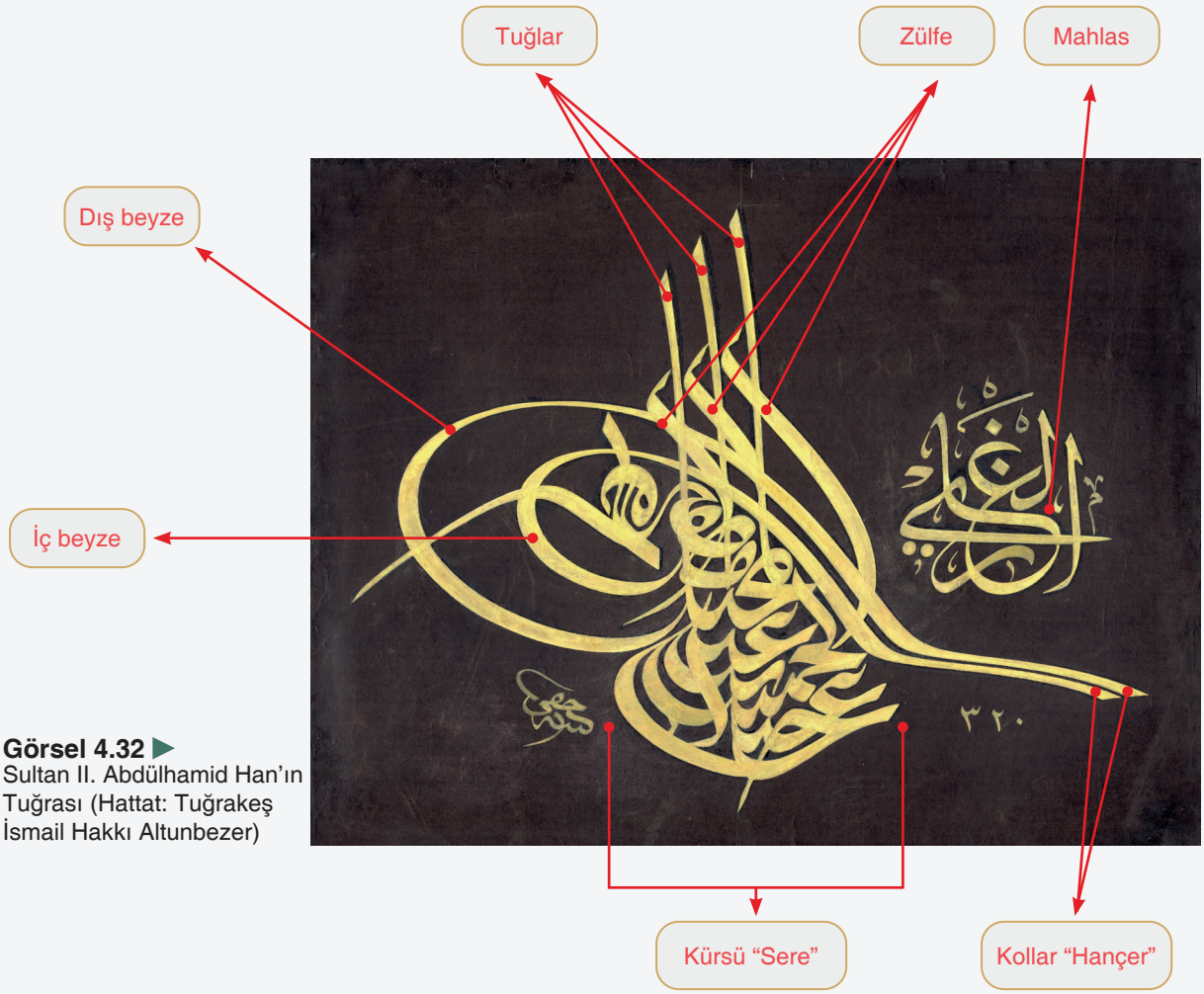
Enbiya Suresi 107. Ayet

İki omuzu arasında "nübüvvet mührü' vardı. Bu, onun sonuncu peygamber oluşunun nişanesi idi. O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak huylusu ve en arkadaş canlısı idi. Kendilerini ansızın görenler, onun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler, fakat üstün vasıflarını bilerek sohbetinde bulunanlar ise, onu her şeyden çok severlerdi. Onun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: "Ben, gerek ondan önce ve gerekse ondan sonra, Resûlullah gibi birisini görmedim..." demek suretiyle onu tanıtmak hususundaki aczini ve yetersizliğini itiraf ederdi. Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun. *(Hattatın imzası ve yazıldığı tarih)*

▲ **Görsel 4.31:** Hilyeişerifte Arapça olarak yazanların Türkçe tercümesi

Tuğra: Oğuz hakanlarından Osmanlı padişahlarına kadar Türk hükümdarlarını temsilen kullanılan yazılı alamet ve işaretler, tuğra adıyla anılır.[31]

Osmanlıların ilk dönemlerinde tuğralar basit çizgilerden oluşurdu. Tuğralarda padişah adı, baba adıyla birlikte Arapça yazılırdı. Osmanlıda ilk tuğra Orhan Gazi ile başlar. Bu tuğrada sadece "Orhan bin Osman" ifadesi yer alır. Zaman içinde buna "şah" ve "han" sıfatları, ayrıca "el-muzaffer daima" duası eklenmiştir. Bu unsurları taşıyan ve harflerin noktasız olarak kullanıldığı bir tuğranın bölümleri aşağıdaki görselde (Görsel 4.32) verilmiştir.[32]

Görsel 4.32 ▶
Sultan II. Abdülhamid Han'ın Tuğrası (Hattat: Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer)

a) Sere (Kürsü): Padişahın ve babasının isimleriyle "el-muzaffer daima" duasının yer aldığı bölümdür.

b) Beyze: Sereden sola doğru iç içe iki oval kavis çizerek giden bölümdür.

c) Hançer: Beyzelerin sağa ve aşağıya doğru uzantısı olan kollarıdır.

ç) Tuğ: Sereden yukarıya doğru tuğ gibi yükselen üç eliften meydana gelir. Tuğra metninde geçen eliflerin az veya çok sayıda oluşu bu üç adedini değiştirmez.

d) Zülfe: Tuğların tepesinden aşağıya doğru zülüf gibi kıvrılarak inen üç çizgiye denir.

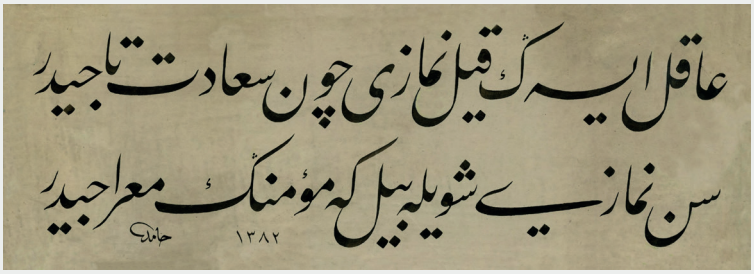
Hattat Mustafa Râkım; tuğranın hattında, istifinde ve şeklinde köklü ve büyük değişim yapmış, kendinden sonra gelenler onun koyduğu estetik ölçülere bağlı kalmıştır. Hattat Sâmi Efendi de tuğrada kürsüyü esas alarak yirmi dokuz yerde ölçü birliğini sağlamış ve padişah tuğralarını estetiğin zirvesine ulaştırmıştır.

Görsel 4.33
İçinde besmele yazan bir tuğra (Hattat: Hamid Aytaç)

Osmanlı Devleti'nde padişahın tuğrasını çekmekle vazifeli yüksek dereceli memura "nişancı" adı verilir. Tuğra çekmenin öğrenilmesine "meşkituğra" denilir. Mustafa Râkım Efendi'den sonra sanat niteliği ağır basan tuğraların meşki Divanıhümayun'da sürdürülürdü. Nişancılık kaldırıldıktan sonra tuğra çekenlere "tuğrakeş" denilmesi âdet olmuş, bu durum 1922 yılına kadar gelmiştir.[33] Osmanlı Devleti'nden sonra da tuğra formu aynen korunmuştur. Ancak içlerine padişah isimleri değil, din ve tarikat büyüklerinin adları, besmele, kelimei-tevhid, ayetikerimeler ve hadisişerifler yazılmaktadır (Görsel 4.33).

SIRA SİZDE

Görsel 4.34
Hüsnühat levhası

Yönerge

Aşağıdaki görseli, açıklanan kriterler doğrultusunda dikkatlice inceleyiniz. İncelemenizi kişisel yorumlarla destekleyerek tabloyu doldurunuz.

Okunuşu : .....

.....

Anlamı : .....

.....

Yazı çeşidi : .....

Levha formu : .....

Hattatı : .....

Yazılış tarihi : .....

Bu eserin kullanılabileceği yerler :

.....

.....

4.1.3. Mimari Eserlerde Hüsnühat

Camiler

Müslümanların namaz ibadetini ifa edebilmek için toplandıkları mabetlere cami denir. Bu mabetler, sadece ibadetin ifası için kullanılmamıştır. İslam kültüründe Mescid-i Nebevi'den beri hayatın merkezi konumunda olmuş, toplum hayatı, Kabe-i Muazzama'nın şubeleri kabul edilen camilerin etrafında teşekkül etmiştir. Bu sebeple gerek mimarisi, gerek tezyinatı için özen gösterilmiştir. Cami tezyinatının en önemli unsurunu hüsnühat teşkil etmektedir. Camiler, hüsnühattın en güzel örneklerini görülebileceği mimari yapıların başında gelir. Giriş kapısından itibaren her mekânın konumuna uygun mesajlar içeren ayet ve hadisler yazılmıştır. Camilerde hat yazılarının bulunduğu başlıca yerler şunlardır:

a) Taçkapı: Kapı, Türk-İslam mimarisinde önemli bir unsurdur. Klasik Osmanlı camilerinde taçkapı üzerine besmele, fetih ayeti, namazın önemine ilişkin ayetler, selam ayetleri vb. yazılmıştır (Görsel 4.35).

Görsel 4.35
Bayezid Câmii tac kapısı üzerindeki hat yazısı (Hattat: Şeyh Hamdullah)

b) Mihrap, Minber, Kürsü Yazıları: Mihrap yazılarına genelde içinde mihrap kelimesi geçtiği için Al-i İmran suresi 37. ayette yer alan

"...كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ..."

(Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde...) yazılmıştır. Ya da namaz kılarken yönümüzü Mescid-i Haram'a dönmemizi belirten Bakara suresi 144. ayet

"...فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ..."

"...Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir..." yazılıdır. Ayrıca mihrap etrafını donatacak şekilde Ayetelkürsi de yazılmaktadır (Görsel 4.36).

Görsel 4.36
Altunizade Camii mihrap yazısı (Hattat: Sami Efendi)

Minber kapısının üzerinde ise genellikle besmele, kelimeitevhit veya minbere uygun başka yazılar yazılmaktadır (Görsel 4.37).

Vaaz kürsülerinin arka tarafında nadiren de olsa yazılara rastlanmaktadır. Bu bölümlerde "...إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَٰٓؤُا..." **"...Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar..."**[34] ya da "اظْعَاوَ تومَلَابِ نفْكَ" "Vaiz olarak ölüm yeterlidir."[35], "الدِّينُ النَّصِيحَةُ" "Din nasihattir."[36] gibi hadisişeriflere rastlanmaktadır (Görsel 4.38).

▲ **Görsel 4.38** Vaaz kürsüsü yazısı

▲ **Görsel 4.37**
Altunizade Camii minber yazısı
(Hattat: Sami Efendi)

c) Kubbe Yazıları: Cami mimarisinin en önemli unsurlarından biri de kubbelerdir. Kubbelerde genel olarak dairevi formda istiflenmiş ayetlere, kısa surelere yer verilmiştir. Kubbeler semayı andırdığı için "...اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ" **"Allah, göklerin ve yerin nûrudur..."**[37] ayeti de kubbelerde çokça yazılmıştır (Görsel 4.39).

◀ **Görsel 4.39**
Taksim Camii kubbe yazısı
(Hattat: Davut Bektaş)

ç) Kuşak Yazıları: Camilerin iç duvarlarında, kubbe kasnakları, kubbe etekleri gibi bölümlerinde yer alan şerit şeklindeki yazılardır. Kuşak yazılarında genelde Ayetelkürsi, Fetih suresi, Mülk suresi, Nebe suresi gibi sureler ve esmayıhüsna yazılmıştır (Görsel 4.40). Kuşak yazılarının dış duvarda yazılmış örnekleri de vardır. Kudüs'teki Kubbetüssahra mescidinin dış duvarına Şefik Bey hattıyla çini üzerine işlenen Yasin suresi güzelliğiyle Kur'an'ın estetik bir tebliğidir[38] (Görsel 4.41).

Görsel 4.40 ▶
Nusretiye Camii iç kuşak yazısı (Hattat: Mustafa Râkım Efendi)

Görsel 4.41 ▶
Kubbetü's-Sahra Mescidi dış kuşak yazısı
(Hattat: Şefik Bey)

d) Aslan Göğsü Yazıları: Camilerde, kubbeyi taşıyan kemerlerle kubbe kaidesinin arasını kapatan ve kare plandan kubbenin dairevi kaidesine geçmeyi sağlayan küre parçası biçimindeki üçgen köşeliklere aslan göğsü ya da mimari terimiyle pandantif denir.[39] Buralarda daha çok çeharyâr dediğimiz Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'nin isimleri yer alır. Bazen bunlara ilaveten Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin efendilerimizin isimlerine de yer verilir (Görsel 4.42). Aslan göğsü bölümlerinin olmadığı camilerde mihrabın sağından başlayarak köşelere ya da duvarlara Lafzatullah, isminebi ve çehâryâr-ı güzîn isimleri yazılmıştır (Görsel 4.43). Duvar üzerine yazılmasının mümkün olmadığı camilerde bu isimler kâğıda yazılıp çerçevelenerek asılmaktadır. Bu kısımlara başka yazıların yazıldığı da görülmektedir (Görsel 4.44).

Görsel 4.42
Şişli Camii aslan göğsü üzerine çeharyâr yazıları (Hattat: Hamid Aytaç)

Görsel 4.43
Taksim Camii Allah (cc), Muhammed (sav) ve çeharyâr yazıları (Hattat: Davut Bektaş)

Görsel 4.44
Çamlıca Camii aslan göğsü yazısı (Hattat: Hasan Çelebi)

Görsel 4.45
Çamlıca Camii pencere alınlığı yazıları
(Hattat: Hasan Çelebi)

e) Pencere Alınlığı Yazıları: Osmanlı camilerinde yazıya en çok rastlanan yerlerden biri de pencere alınlıkları dediğimiz pencere üzerine yazılan yazılardır. Bu yazılar bazılarında çini, bazılarında mermer üzerinde bazılarında ise kalemişi şeklindedir.[40] Buralara genelde esmayıhüsna, namazla ilgili ayetler ve hadisler yazılmıştır (Görsel 4.45).

Cami yazıları en çok celi sülüsle yazılmıştır. Bu yazıların uzaktan bakıldığında okunabilecek boyutta olması önemlidir.

Hattatlar; cami duvarlarına, kubbelerine, mihrab ve minberlerine yazılacak yazıları önce çalışma masalarında yazılabilecek büyüklükte kâğıt üzerine yazarlar. Bu yazılar uygulanacağı yerin ölçülerine göre genellikle fotokopiyle büyütülür. Nakkaşlar bu yazıyı alıp duvarın üzerine kopyalayıp çizerler. Sonra da çizgilerin içini titizlikle boyarlar. Yazılar bu şekilde camilerin duvarlarına aktarılmış olur. Son zamanlarda yapılan camilerde yazıları duvara aktarmak için teknolojik gelişmelerden yararlanılarak farklı teknikler de kullanılmaktadır.

Görsel 4.46
Talik hatla Ra'd suresi 28. ayet
(Hattat: Hulusi Efendi)

Diğer Yapılarda Hüsnühat

Müslümanlar cami dışındaki mekânlarda da Allah'ın (cc) ayetlerini, peygamberlerinin hadislerini, medeniyetlerinden süzülüp gelen özlü sözleri estetik bir şekilde karşılarında görmek istemişlerdir. Bundan dolayı tekkelerde, saraylarda, çarşılarda, hastanelerde, okullarda, apartmanlarda, evlerde hüsnühat eserleriyle karşılaşmak mümkündür.

Tekkelerde, türbelerde, zikirhanelerde genellikle Allah'ın (cc) rahmeti, bağışlaması, zikir, tesbih, takva, edeb ile ilgili ayetler-hadisler (Görsel 4.46) ve tarikat büyüklerinin isimlerini yazan levhalar bulunmaktadır (Görsel 4.47). Saraylarda ve yönetim binalarında genellikle adalet ve yönetimle ilgili hat yazıları bulunmaktadır (Görsel 4.48). Çarşılarda genellikle helalinden, elinin emeğiyle çalışıp kazanmayı ve dürüstlüğü konu alan hat yazıları kullanılmaktadır (Görsel 4.49). Hastanelerde, şifahanelerde sağlığı koruma, tedavi olma ve şifa ile ilgili hat yazıları bulunmaktadır (Görsel 4.50). Evlerin, apartmanların dış taraflarında Allah'ın (cc) mülkün asıl sahibi ve Hafiz olduğunu yazan levhalar bulunur (Görsel 4.51, Görsel 4.52).

Görsel 4.47
Sülüs hatla bir tekke levhası
(Hattat: Aziz Efendi)

Müslümanların evlerinin içlerinde ise başta Mushafışerifler, besmele, kelimeitevhid, esmayıhüsna, hilyeişerif, edeb ya Hû levhaları olmak üzere gönül ve göz zevklerine göre çok çeşitli hüsnühat eserleri bulunmaktadır.

Görsel 4.48
Topkapı Sarayı kapısındaki hat yazısı (Hattat: Abdülfettah Efendi)

Görsel 4.49
İstanbul Kapalıçarşı kapısı üstündeki hat yazısı (Hattat: Sami Efendi)

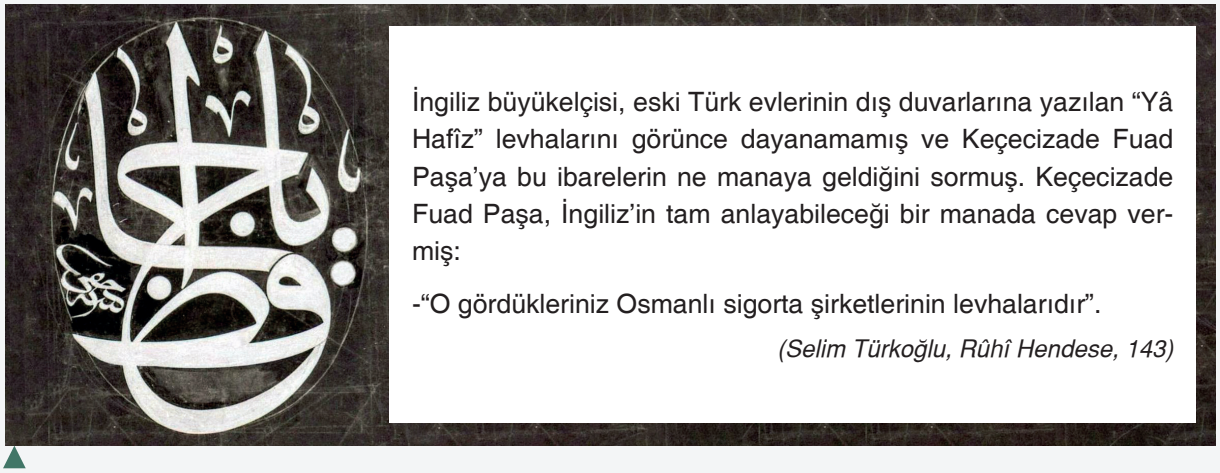

Görsel 4.50
Yâ Şâfî
(Hattat: Macid Ayral)

Görsel 4.51
"Yâ Malikel Mülk" levhası (Hattat: Ali Alparslan)

BİR ANEKDOT:

İngiliz büyükelçisi, eski Türk evlerinin dış duvarlarına yazılan "Yâ Hafîz" levhalarını görünce dayanamamış ve Keçecizade Fuad Paşa'ya bu ibarelerin ne manaya geldiğini sormuş. Keçecizade Fuad Paşa, İngiliz'in tam anlayabileceği bir manada cevap vermiş:

-"O gördükleriniz Osmanlı sigorta şirketlerinin levhalarıdır".

(Selim Türkoğlu, Rûhî Hendese, 143)

Görsel 4.52
Yâ Hâfız (cc) (Hattat: İsmail Hakkı Altunbezer)

SIRA SİZDE

Görsel 4.53
Bir hüsnühat örneği

Yönerge

Yukarıdaki görseli, açıklanan kriterler doğrultusunda dikkatlice inceleyiniz. İncelemenizi kişisel yorumlarla destekleyerek tabloyu doldurunuz.

Okunuşu : .....

.....

Anlamı : .....

.....

Yazı çeşidi : .....

Levha formu : .....

Hattatı : .....

Yazılış tarihi : .....

Bu eserin kullanılabileceği yerler : .....

.....

.....

Çeşmeler ve Su Yapıları

Çeşmeler, Türk-İslam mimarisinin önemli yapılarından biridir (Görsel 4.54). Peygamberimizin (sav) suyun insan hayatındaki önemine işaret eden işaret eden hadisleri[41] insanları âdeta birbiriyle yarışırcasına çeşme ve sebil yaptırmaya teşvik etmiştir. Bu yüzden şehirlerin her mahallesinde en az bir tane çeşme mutlaka bulunur.

"Çeşmelere genel olarak

"وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ"

(...Her canlı şeyi sudan yarattık...)[42] ayeti yazılmıştır. Bunun yanında "عَيْناً فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلاً" **(Orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir.)**[43], "وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً" **(... Rableri onlara tertemiz bir içecek verir.)**[44] ayetleri de yazılmıştır. Bazı çeşmelerde o çeşmeyi yaptıran kişinin adı, çeşmenin yapım tarihi de bulunmaktadır. Çeşmelerde, tarih düşürme şeklinde mensur kitabelere de rastlanmaktadır.[45]

Görsel 4.54 ▶
Üzerinde ayet yazılı bir çeşme

SIRA SİZDE

Yönerge

Aşağıdaki görseli, ilgili tabloda verilen kriterler doğrultusunda dikkatlice inceleyiniz. İncelemenizi kişisel yorumlarla destekleyerek tabloyu doldurunuz.

▲
Görsel 4.55

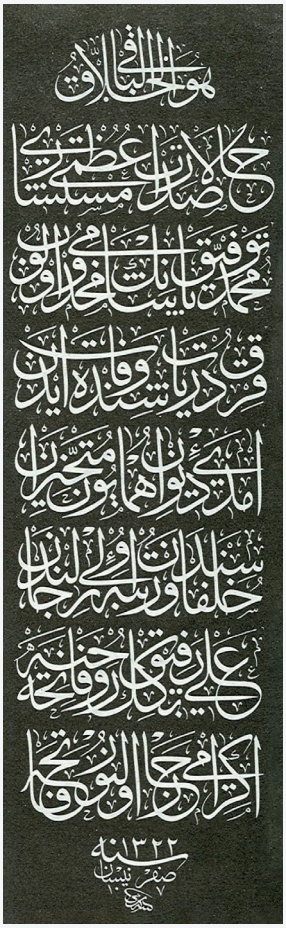
Okunuşu	: .....
	.....
Anlamı	: .....
	.....
Yazı çeşidi	: .....
Levha formu	: .....
Hattatı	: .....
Yazılış tarihi	: .....
Bu eserin kullanılabileceği yerler	: .....
	.....
	.....
	.....

4.1.4. Mezar Taşı Kitabeleri

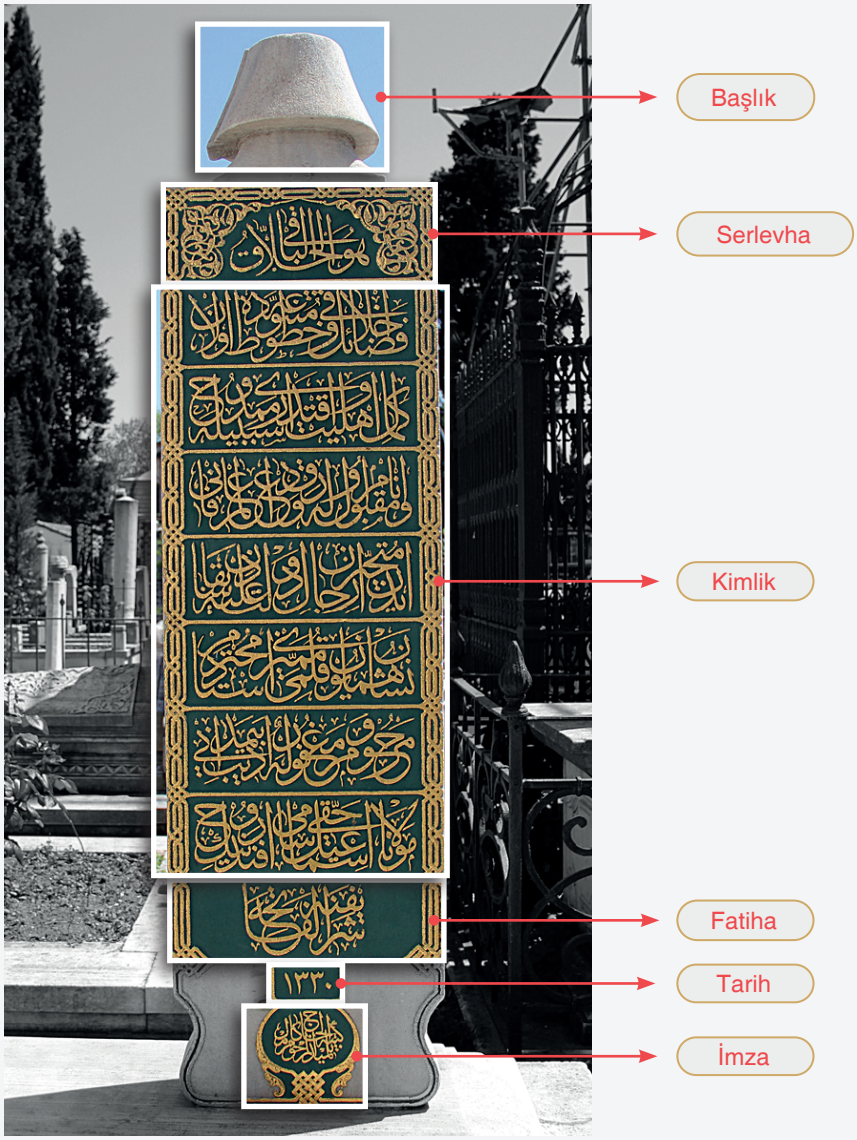
Hüsnühat mezar taşı kitabelerinde kullanılmaktadır. Özellikle Osmanlı Dönemi mezar taşlarında hat sanatının eşsiz güzellikteki örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Mezar taşlarının dili Osmanlı Türkçesidir. Arapça yazılı taşlar nadirdir.[46]

Mezar taşı kitabeleri genellikle celi sülüs, celi talik ya da rika yazı çeşidiyle yazılmıştır. Bir mezar taşında "başlık, serlevha, kimlik, isim, dua, Fâtiha ve tarih" şeklinde bölümler bulunur.[47] Serlevha, kitabede en üstte ayrı bir bölüm hâlinde yer alır. Buraya genellikle "Hüvelbaki (O ebedîdir.)", "Hüvelhayyulbaki (O ölümsüz ve hep diri kalandır.)", "Hüvelhallakulbaki (O yaratan ve ölümsüz olandır.)" ifadeleri yazılır. Serlevhadan sonra vefat etmiş kişinin mesleğinin, adının, hangi aileden geldiğinin belirtildiği bölüm yer alır. Vefat eden kişi için dua ve bağışlanma dilekleri, Fatiha ve vefat tarihi bilgileriyle mezar taşı tamamlanır (Görsel 4.56), (Görsel 4.57).

Mezar taşları genelde mermer ve benzeri taşlardan olur. Bu taşlara işlenecek metinler hattatlar tarafından ölçüsüne göre kâğıda yazılır. Daha sonra taş ustaları tarafından uygun tekniklerle yerlerine aktarılır.

Görsel 4.56
Sülüs hattıyla yazılmış bir mezar taşı
(Hattat: Necmeddin OKYAY)

Görsel 4.57
Sülüs hattıyla yazılmış mezar taşı (Hattat: Kamil AKDİK)

SIRA SİZDE

◀ Görsel 4.58

Yönerge

Yukarıdaki görseli, açıklanan kriterler doğrultusunda dikkatlice inceleyiniz. İncelemenizi kişisel yorumlarla destekleyerek tabloyu doldurunuz.

Okunuşu : .....

.....

.....

Anlamı : .....

.....

.....

Yazı çeşidi : .....

Formu : .....

Hattatı : .....

Yazılış tarihi : .....

Bunların dışında günlük hayatın farklı alanlarında hat eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Günlük eşyalarda, takılarda, süs eşyalarında hat sanatının tezyinat unsuru olarak kullanıldığı görülür (Görsel 4.59, Görsel 4.60). Arap alfabesinin kullanıldığı ülkelerde dükkân adları, tabelalar hüsnühatla yazılmaktadır.

Görsel 4.59 ▶
Saat üzerine yazılmış Asr suresi (Hattat: Fatih Özkafa)

Görsel 4.60 ▶
Yüzüğe yazılmış "edeb ya hu" yazısı

Kontrol Noktası

Aşağıdaki hüsnühat eseri görsellerini dikkatlice inceleyiniz. İncelediğiniz eserlerin içeriği ve kullanılabileceği alanları karşılarına yazınız

Hüsnühat Eserleri	İçeriği ve Kullanılabileceği Yerler

Görsel 4.61
Sülüs-nesih kıta (Hattat: Sultan II. Mahmud Han)

Görsel 4.62
Celi sülüs-sülüs kıta (Hattat: Mustafa İhsan Bey)

Görsel 4.63
Celi sülüs levha (Hattat: Nazif Bey)

4.2. Rika Meşk Öğretimi

Konuya Başlarken

Görsel 4.64 Bir hüsnühat eseri (Hattat: Halim Efendi)

Görsel 4.65 Bir tezhip eseri (Müzehhibe: Hüsna Kılıç)

Görsel 4.66 Bir ebru eseri (Ebrucu: Metin Yılmaz)

"Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur." Necm suresinin 39. ayeti hayatın her alanında olduğu gibi sanatta da insanlara rehberlik etmektedir. Hattat İbni Bevvab şöyle demiştir: "Korku ve bıkkınlık göstermeden azimle ve kararlılıkla yaz. Çünkü her iş cesaretle başlar. Yazıya ilk başladığında yazım iyi ve güzel değil diye asla mahcup olma. Bu iş zordur. Fakat zamanla kolaylaşır. Çünkü her zorluğu bir kolaylık izler." (Abdülkadir Yılmaz, *İbni Bevvâb'ın Kasîde-i Râiyye Tercümesi*, 219)

1. Sizce bir sanat dalında nitelikli eser oluşturmanın zorlukları ve bu zorlukları aşma yolları neler olabilir? Düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Hüsnühatta rika kelime ve cümleleri oluşturma sürecinde izlenmesi gereken adımlar neler olabilir? Tahminlerinizi paylaşınız.

4.2.1. Rika Kelimelerin ve Cümlelerin Yazılışı

Rika ile kelimeleri yazmaya başlamadan önce harflerin ve harf birleşimlerinin yazımı iyice pekiştirilmiş olmalı, yetersiz seviyede yazılan harfler kalmamalıdır. Aksi takdirde yazılacak kelimeler de kelimelerden oluşan cümleler de hüsnühat ölçülerine göre istenilen güzellikte olmayacaktır.

Rika hattında kelimeler ve cümleler satır çizgisi üzerine yazılmalıdır. Kâğıt üzerine yazı yazarken yazının eğri olmaması için çizilen düz çizgiye satır denir. Hat sanatında harflerin baş, gövde veya uzantılarından neresinin satır çizgisine oturacağı, ne kadarının yukarıda, ne kadarının aşağıda olacağının kuralları ve ölçüleri tarihi süreçte belirlenmiştir. Harfler ve kelimeler tek başlarına ne kadar güzel yazılmış olsa da belirlenen bu satır nizamına uymadığı zaman göze güzel görünmez. Satır nizamına uyan yazılar için "yazı satıra oturmuş", uymayanlar için de "harfler satırda hora tepiyor" tabirleri kullanılmıştır. Bu nedenle harflerin hangi kısmının satır çizgisi hizasından geçeceği kaide hâlinde hat eğitimi esnasında öğretilir.[48]

Harflerin yan yana birbirleriyle yakınlık mesafesi ölçü olarak yaklaşık "bir nokta" olduğu gibi kelimeler arasında olması gereken mesafe de yaklaşık bir noktadır. Üst ve alt satırlar arasında yeterli ve uygun açıklık bırakılmalıdır. Bu konuda EK'te verilen metinlerden faydalanılabilir.

Etkinlik-2 — 40 dk

Adı	Meşk
Amaç	Rika kelime ve cümleleriyle meşk murakkasındaki örneklere uygun şekilde sanat eseri oluşturabilme
Malzemeler	kamış kalem, mat kuşe kâğıt, siyah mürekkep

Yönerge

1. Rika kelime ve cümlelerinin yer aldığı meşk örneklerini satırdaki yerleşimleri, kelimeler arasındaki yakınlık ve uzaklıkları gibi tüm ölçüleri açısından inceleyiniz.
2. İncelemeleriniz doğrultusunda kelime ve cümleleri örneğe uygun şekilde mat kuşe kâğıda yazınız.
3. Dersin ardından bireysel olarak çokça meşk ederek estetik bakış açısıyla çalışma örnekleri oluşturunuz.
4. Çalışma örneklerinizi meşk dosyanızda muhafaza ediniz. Süreç içerisinde edindiğiniz deneyimlerinizi yansıtan notlar alarak dosyanıza ekleyiniz.

الله	محمد	ابو بكر	عمر	عثمان	على
حسن	حسين	عائشة	فاطمة	فاتح	آنه
بابا	قارداشم	ارقاداشم	دوست	خواجه	اوكرتمن (معلّم)
مسلمان	نماز	حرمت	دينِ اسلام	وطن	ملت
استقلال	شفقت	صداقت	عدالت	خير	جمهوريت

١. تمت الحروف بعون الله الملك العزيز الرؤوف

٢. اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم

٣. رب يسر ولا تعسر رب تمم بالخير

٤. طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة

٥. اطلبوا العلم من المهد الى اللحد

٦. خيركم من تعلم القرآن و علمه

٧. الخط مخفي في تعليم الأستاذ وقوامه في كثرة المشق ودوامه على دين الإسلام

٨. الخط يبقى زمانا بعد كاتبه وكاتب الخط تحت الأرض مدفون

٩. أدب يا فتى

١٠. من صبر ظفر

Değerlendirme

Oluşturduğunuz örnekleri öğretmeniniz rehberliğinde aşağıdaki ölçütler doğrultusunda değerlendiriniz. Öğretmeninizin geri bildirimini bundan sonraki çalışmalarınıza yansıtmak üzere not alınız.

	Uygun	Geliştirilmeli
Harf		
Harflerin ve kelimelerin birleşimleri		
Kelimelerin ve cümlelerin satırdaki yerleşimi		
Kelimeler arasındaki yakınlık ve uzaklık		
Sayfa düzeninin uygunluğu		
Öğretmen geri bildirimi		

Etkinlik-3

40 dk

Adı	Kitap Ayracı Yapıyorum
Amaç	Rika kelime ve cümleleriyle meşk murakkasındaki örneklere uygun şekilde sanat eseri oluşturabilme
Malzemeler	ayraç yapımında kullanılabilecek renkli mat kuşe, kenarı tezhipli kuşe kâğıt ya da aharlı kâğıt, tercihe göre renkli mürekkepler, farklı kalınlıkta kamış kalemler

Ön Hazırlık (1 hafta)

1. Kitap ayracı üzerine yazacağınız metni güzel yazabilir seviyeye gelmeniz için meşk etmeniz gerekmektedir. Meşk denememeleriniz için öğretmeninizden geri bildirim ve onay alınız.
2. Kitap ayracı yapımında kullanacağınız malzemeleri hazırlayınız.

Yönerge

1. Kâğıdınızı ayraç boyutunda kesiniz.
2. Metnin yazılacağı bölümü öğretmeniniz rehberliğinde belirleyiniz.
3. Daha önceden çalıştığınız metni belirlediğiniz alana yazınız.
4. Öğretmeninizin kontrolünden sonra kitap ayraçlarınızı pvc ile kaplatınız.

Değerlendirme

Meşk dosyanızdaki ilk dersinizi ve hazırladığınız ayracı yan yana koyunuz. İki çalışmayı karşılaştırarak meşk açısından gelişiminizi kısaca açıklayınız. İki çalışma arasındaki farkların sebepleri neler olabilir? Görüşlerinizi belirtiniz.

Kendimi geliştirdiğim hususlar	Daha fazla çalışmam gereken hususlar
.....	.....
.....	.....
.....	.....

PERFORMANS GÖREVİ	
Amaç • Kullanım alanlarına göre hüsnühat eserleriyle ilgili bilgi toplayabilme	**Görev** Bu çalışmada göreviniz, kullanım alanlarına göre hüsnühat eserleriyle ilgili bir sunum hazırlamaktır.
Beceriler • Bilgi toplama • Bilgi okuryazarlığı	**Süre** Hazırlık iki hafta Sınıf içi performans 40 dakika
Ürün Sunum (Dijital, poster veya afiş)	**Puanlama Yöntemi** Dereceli puanlama anahtarı

Yönerge

Sevgili öğrenciler, bu performans görevine başlamadan önce lütfen aşağıdaki "Hazırlık Aşaması" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları iki hafta içinde tamamlayarak sınıfa eksiksiz şekilde gelmeniz önemlidir. Görevi gerçekleştirirken "Sınıf İçi Performans Aşaması" bölümündeki uyarıları göz önünde bulundurarak ürününüzü oluşturunuz ve sınıfta sununuz.

Hazırlık Aşaması (İki hafta)

1. Hazırlayacağınız sunumun puanlamasında kullanılacak dereceli puanlama anahtarını inceleyiniz.
2. Mümkünse yaşadığınız yerdeki tarihî bir camiyi, değilse en yakınınızda bulunan bir camiyi ziyaret ederek mihrap, minber, vaaz kürsüsü, kubbe, kuşak, taç kapı, aslan göğsü, pencere alınlıklarındaki yazıların fotoğraflarını çekiniz.
3. Fotoğraflarını çektiğiniz cami ve yazılarla ilgili aşağıdaki bilgileri not alınız.
   - Caminin yapılış tarihi
   - Caminin mimarı
   - Hüsnühat eserlerinin okunuşları ve anlamları
   - Hüsnühat eserlerinin hattatı, yazılış tarihleri, yazı çeşidi ve bulunduğu yerleri
4. Topladığınız bilgileri kullanarak hazırlayacağınız sunumun türüne (dijital, poster, afiş vb.) karar veriniz ve gereken malzemeleri hazırlayınız.

Sınıf İçi Performans Aşaması (40 dk.)

1. Hazırladığınız malzemeleri kullanarak ve aşağıdaki hususları dikkate alarak hüsnühattın kullanım alanlarıyla ilgili sunumunuzu hazırlayınız.

   Sunumunuzda aşağıdaki hususlara yer veriniz.
   - Caminin bölümlerinin isimleri
   - Caminin ilgili bölümlerinde yer alan hüsnühat eserlerinin bulunduğu yerle ilişkilendirilmesi
   - Kullanılan yazı çeşitleri
   - Hüsnühat eserlerinin hattatı ve hayatı hakkında bilgi
2. Hazırladığınız sunumu öğretmeniniz ve sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ölçütler ve Değerlendirme

Bu performans görevi "araştırma, bilgi toplama, içeriklerini okuma-kaydetme, doğruluk, özgünlük, içerik, sunma, dil ve anlatım" ölçütlerine göre değerlendirilecektir.

Ürünü tamamladıktan sonra karekodda verilen öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Dereceli puanlama anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki 1-7. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. **Hüsnühattın kullanım alanlarını açıklayınız.**

2. **Hüsnühat eserindeki yazının konusuyla bu eserin kullanım alanları arasında nasıl bir ilişki vardır? Açıklayınız.**

3. **Aslan göğsü (pandantif) yazılarında genellikle hangi isimler yer alır?**

4. **Osmanlı çeşmelerinde hangi ayetler yazılır? Bu ayetlerin çeşme yapımına teşvikteki rolü nedir?**

5. **Mezar taşı kitabelerinde serlevha bölümünde hangi ifadeler bulunur ve bu ifadelerin anlamı nedir?**

6. **Hüsnühat levhalarındaki kıta formu hakkında bilgi veriniz.**

7. **İstif kavramını tanımlayarak hat sanatında istif yapılmasının amaçlarını yazınız.**

Aşağıdaki 8-13. cümlelerde boş bırakılan yerleri, verilen sözcüklerden doğru olanlarla tamamlayınız.

serlevha	başmakam	Mustafa Rakım	gövde
Halid bin Ebülheyyac	delailülhayrat	nişancı	Aziz Efendi

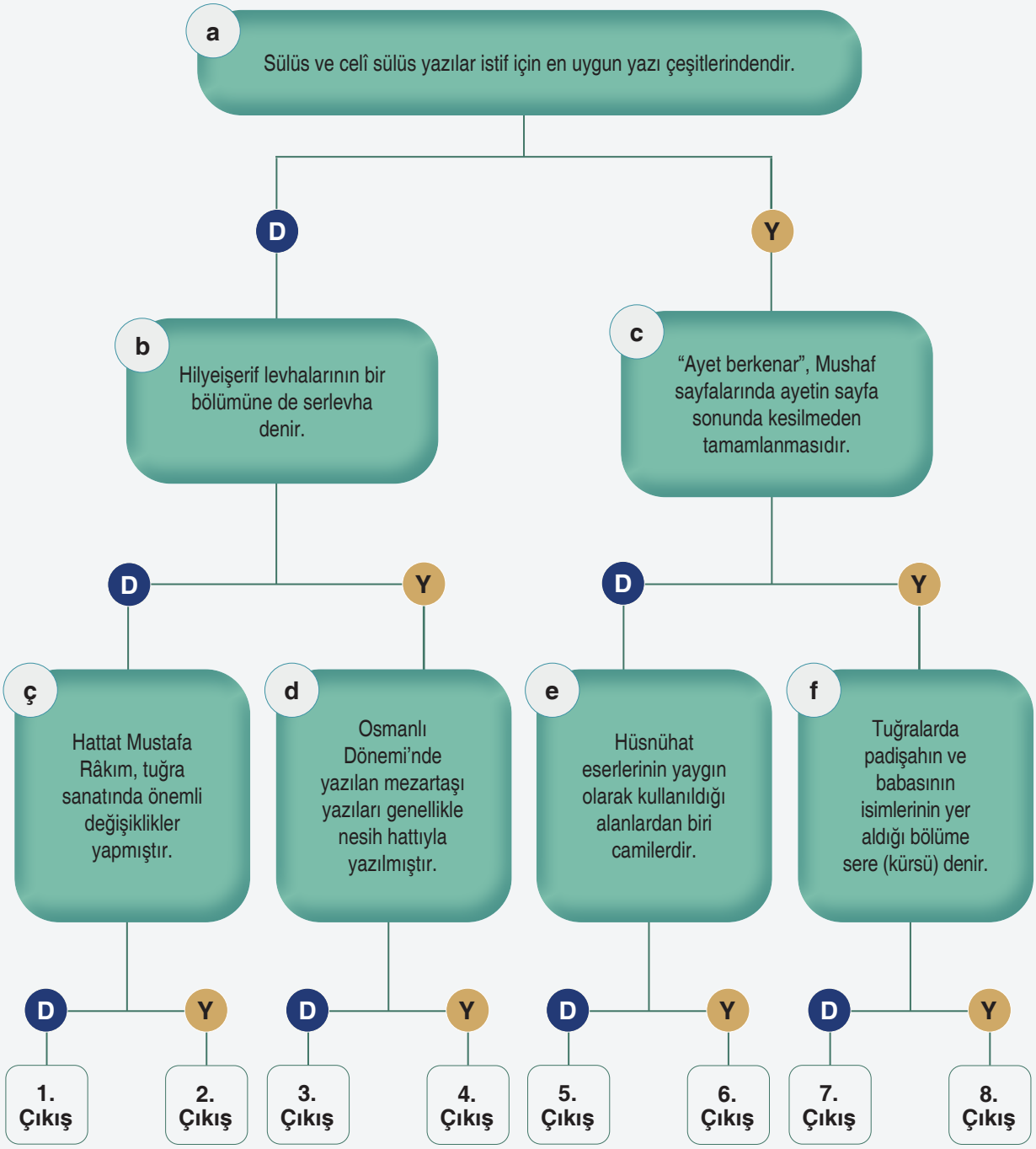
8. Mezar taşı kitabelerinde en üstte yer alan ve "Hüve'l-bâkî" gibi ifadelerin yazıldığı bölüme …….. denir.
9. Sanat seviyesinde yazıldığı kabul edilen ilk Mushaf …….. tarafından yazılmıştır.
10. Hilyeisaadet levhasının genelde en üst kısmında yer alan ve besmelenin yazıldığı bölüme …….. adı verilir.
11. Peygamberimiz için sıkça yapılan dua ve salavatların bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş olan dua risalelerine …….. denir.
12. Tuğra formunun büyük ıslahatçısı hattat …….. kabul edilmektedir.
13. Osmanlı Devleti'nde padişahın tuğrasını çekmekle görevli memura …….. adı verilir.

Aşağıdaki 14-18. cümlelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

14. ( ) Camilerde hüsnühat yazıları yalnızca dekorasyon amaçlı kullanılmıştır.
15. ( ) Aslan göğsü yazıları, kubbeyi taşıyan kemerlerle kubbe kaidesinin arasındaki bölümlerde bulunur.
16. ( ) Mezar taşı kitabelerinde serlevha kısmında genellikle "Hüve'l-Bâkî" ifadesi bulunur.
17. ( ) Rika yazısı, camilerde kullanılan en büyük ve gösterişli hat yazısıdır.
18. ( ) Günlük eşyalarda ve dükkân tabelalarında da hat yazıları kullanılır.

19. soruyu aşağıdaki tanılayıcı dallanmış ağaca göre cevaplayınız.

Aşağıdaki verilen cümlelerin doğruluğu (D) veya yanlışlığına (Y) göre yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

Aşağıdaki 20-24. soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

20. Camilerde taçkapı üzerine hangi tür yazılar yazılır?

A) Besmele, fetih ayeti, namazla ilgili ayetler
B) Hattatlara ait imzalar
C) Padişah tuğraları
D) Sadece caminin yapım tarihi
E) Şairlerin beyitleri

21. Osmanlı camilerinde pencere alınlığı yazılarında en çok hangi konular işlenir?

A) Caminin mimarının adı
B) Kıble ayetleri
C) Mimari plan çizimleri
D) Namazla ilgili ayet ve hadisler
E) Şehir tarihçeleri

22. Aşağıdakilerden hangisi mezar taşı kitabelerinde yer alan bölümlerden biri değildir?

A) Doğum yeri ve okul bilgisi
B) Dua ve Fatiha
C) İsim ve meslek bilgisi
D) Serlevha
E) Vefat tarihi

23. Hüsnühat sanatında "meşk" kavramı aşağıdakilerden hangisini ifade eder?

A) Sanatçıların eserlerini satma yöntemi
B) Yazıların sergilendiği özel galeriler
C) Murakkadaki yazıların tekrar edilerek öğrenilmesi
D) Hat sanatı ile yapılan süsleme motifi
E) Bilgisayarda yazı yazma simülasyonu

24. Rika yazısının en belirgin özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

A) Harflerin süslü ve gösterişli olması
B) Tüm yazıların yalnızca Arapça olması
C) Harflerin akıcı, uyumlu ve okunabilir olması
D) Satırların renkli mürekkeple yazılması
E) Harflerin bağımsız yazılması, bitişik olmaması

SONNOTLAR

1 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 1/57.
2 Maşalı, "Mushaf", 31/242.
3 Serin, "Mushaf", 31/249.
4 Serin, "Mushaf",, 31/249.
5 Serin, "Mushaf", 31/249.
6 Özkafa, *Hat Sanatı*, 32.
7 bk. Serin, "Mushaf", 31/249, 251.
8 Serin, "Mushaf", 31/249.
9 Serin, "Mushaf", 31/251.
10 Serin, "Mushaf", 31/251.
11 bk. Özkafa, *Hat Sanatı*, 29-48.
12 Özkafa, *Hat Sanatı*, 48.
13 Kanbaz, "Medeniyet Tasavvurumuzdaki Parçalanmanın Bir Tezahürü Olarak Bilgisayar Dizgisi Mushaflar", 140.
14 Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 58.
15 Işık, "En'am Suresi", 11/170.
16 Uludağ, "Delailü'l-Hayrat", 9/113.
17 Derman, "Hat", 16/434.
18 Alparslan, "Kıta", 25/505.
19 Alparslan, "Kıta", 25/505.
20 Alparslan, "Kıta", 25/506.
21 bk. Derman, "İstif", 23/330-333.
22 Derman, "İstif", 23/331.
23 Vural vd., *Anadolu İmam Hatip Liseleri Hüsn-i Hat*, 60.
24 Kubbealtı Lugati, "hilye".
25 Derman, "Hat Sanatımızda Hilye-i Nebevî'nin Doğuşu", 23; Özkafa, *Hat Sanatı,* 50.
26 Gündüz, "Hilye Levhalarında Kullanılan Yazı Çeşitleri", 57.
27 Derman, "Hat Sanatımızda Hilye-i Nebevî'nin Doğuşu", 24; Subaşı, "Hilye-i Şerîfe ve Bölümleri", 39.
28 Enbiya suresi 107. ayet.
29 Kalem suresi 4. ayet.
30 Fetih suresi 28. ayet.
31 Derman, "Tuğra", 41/336.
32 Derman, "Tuğra", 41/336.
33 bk. Derman, "Tuğra", 41/337-339.
34 Fatır Suresi 288. ayet.
35 Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, 6/38)
36 Sahîh-i Müslim, Îmân, 95
37 Nur suresi, 35. ayet.
38 Gedik, "Kur'an'ın Estetik Tebliği: Kubbetü's-Sahra Yazıları", 237.
39 Kubbealtı Lugati, "pandantif".
40 Özkafa, *Hat Sanatı*, 212.
41 Ebû Dâvûd, Zekât, 41, İbn Mace, Rühûn 16.
42 Enbiya suresi, 30. ayet.
43 İnsan suresi, 18. ayet.
44 İnsan suresi, 21. ayet.
45 Özkafa, *Hat Sanatı*, 271.
46 Acar, *Gelimli Gidimli Dünya,* 13.
47 Çavuş, *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları,* 33.
48 bk. Yılmaz, *Hat Sanatında Satır Sistemi,* 30-32.

5. ÜNİTE

HÜSNÜHAT LEVHASI HAZIRLAMA

Ünite Özet Sunusu

Ünite PDF Dosyası

5.1. Rika Metninin Belirlenmesi
5.2. Rika Metninin Hüsnühatla Yazılması
5.3. Rika Eserinin Bezenmesi ve Çerçeveletilmesi

Bu ünitede öğrenilecek anahtar kavram:

- murakka

Bu ünitede sizlerden

- yazılacak rika metnine karar verebilmeniz,
- rika metnini hüsnühatla yazarak sanatsal eser oluşturabilmeniz,
- rika eserinin bezenmesi ve çerçeveletilmesiyle sanatsal ürün oluşturabilmeniz

beklenmektedir.

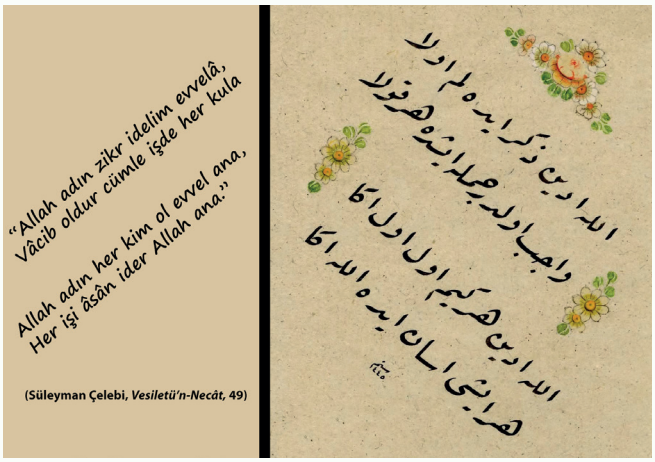
Üniteye Başlarken

Hüsnühat levhaları; camilerimizi, kütüphanelerimizi, müzelerimizi, evlerimizin salonlarını süsleyen sanat eserleridir. Bu levhaları değerli kılan sadece yazısının güzelliği değil içeriğindeki önemli mesajlardır. Ayetler, hadisler, kelamıkibar, şiir gibi anlam yönünden derinlikli kelime ve cümleler levhalara yazılır.

Bir olimpiyat sporcusunun madalya kazanabilmesi için yıllarca sabırla ve azimle çalışması gerektiği gibi, hat sanatında da başarı uzun ve meşakkatli bir sürecin sonunda elde edilir. Levha hazırlama sürecine gelinceye kadar, işe önce harflerle başlanır. Harflerin ardından kelimeler ve cümlelerin yazılışı sabırla ve defalarca meşk edilir. Hattatın alın teri ve sanatı, müzehhibin göz nuru ile birleşir; ortaya çıkan eser ise çerçevelenerek asılmaya hazır bir sanat şaheseri hâline gelir.

5.1. Rika Metninin Belirlenmesi

Konuya Başlarken

Görsel 5.1: Belirlenen metnin hüsnühatla yazılmış hâli (Hattat: Senem Demirci)

"Hazırlığın olmadan bir madene bile gitsen, bir habbe alamazsın."

Mevlana
(Şaban Karaköse, *Mevlana'dan Düşündüren Sözler*, 195)

Hüsnühat, estetik bir sanat dalı olmakla birlikte etik kuralları, geleneğe bağlılığı ve ahlaki sorumlulukları içinde barındıran köklü bir disiplin alanıdır. Bu sanatı icra eden kişinin yazıya başlamadan önce hem içerik açısından hem de teknik açıdan bilinçli bir hazırlık süreci yürütmesi gerekir. Yazılacak her içerik kültürün ve sanatın bir parçası olarak derin bir maneviyat taşır. Hattat, eserini oluştururken güzel yazmanın yanında kul hakkına ve edebe riayet eder.

Hüsnühat levhası hazırlama aşamalarından ilki olan yazılacak metne karar verme sürecinde sizce nelere dikkat edilmesi gerekir? Tartışınız.

5.1.1. Yazılacak Metnin Belirlenmesi

Bir hüsnühat levhası hazırlamadan önce yazılacak metne karar verilir. Metin; ayet, hadis, kelamıkibar veya şiir olabilir. Ayet ve hadislerde İslam'ın rahmet, merhamet ve müjde gibi evrensel mesajlarını içeren metinler tercih edilmelidir. Metinler birincil kaynaklardan bulunarak doğru imlasıyla yazılmalı ve rika yazısıyla yazılmaya elverişli olmalıdır. Ayrıca levhaya sığacak uzunlukta olması göz önünde bulundurulmalıdır. Aşağıdaki metinler levha olarak yazılabilecek yazılara örnek teşkil etmektedir.

"İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder."
(Necm suresi 39. ayet)

"Muhakkak ki Allah güzeldir, güzelliği sever."
(Müslim, "İmân", 147)

"Anladım işi, san'at Allah'ı aramakmış;
Marifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış..."
(Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, 40)

5.1.2. Metnin Önceden Yazılmış Örneklerinin Belirlenmesi

Yazılmasına karar verilen metnin daha önce hüsnühatla yazılmış örnekleri araştırılır. Hattatlar tarafından yazılmış alternatif metinler arasından uygun olanı örnek alınır. Talebe örnek alacağı yazıyı karşısına koyup ona bakarak aynı güzellikte yazmaya çalışır. Talebenin hüsnühatta gelişim göstermesi ancak üstatların örnek metinlerindeki güzelliğe erişinceye kadar bu metinleri tekrar tekrar yazmasıyla mümkün olur.

SIRA SİZDE

Görsel 5.2
Hüsnühat levhası

Yönerge

Hattatlar tarafından çokça yazılmış yukarıdaki görselde yer alan ibareyi inceleyiniz ve tabloyu bu levhaya göre öğretmen rehberliğinde doldurunuz.

Okunuşu : .....

.....

Anlamı : .....

.....

Yazı çeşidi : .....

Levha formu : .....

Kullanılan malzemeler : .....

Hattatı : .....

Bu eserin kullanılabileceği yerler : .....

.....

.....

.....

5.1.3. Emeğe Saygı ve Telif Hakkına Riayet

BİLGİ KUTUSU

Hz. Muhammed (sav) bir hadisişerifinde şöyle buyurmuştur:

"Kim bir kul hakkı yemişse derhal o kardeşi ile helâlleşsin. Çünkü kıyamet günü dirhem de geçmez, dinar da. Böyle olunca o hak yiyen kişinin sevapları alınır, o adanma yüklenir. Eğer sevapları yoksa o hakkını yediği adamın günahları buna yüklenir."

(Buhârî, "Rikâk", 48)

Hüsnühat, İslam sanatları arasında özel bir yere sahiptir. Bu sanatla meşgul olan hattatın, hayatını ve sanatını İslam'ın ve Kur'an'ın değerleriyle uyumlu bir şekilde sürdürmesi, sanatına da ayrı bir derinlik kazandıracaktır. Sanat eserlerini oluştururken diğer sanatçıların emeğine saygı göstermeli, kul hakkına ve telif haklarına riayet etmelidir. Yazdığı hat eseri kendi emeğinin ürünü olmalıdır.

Hat sanatında taklit, herhangi estetik bir yazıya baka baka onun aynı denecek kadar benzerini hiçbir hileye tevessül etmeden yazmaktır. Meşhur hattatların eserlerinden yararlanmakta, onları incelemekte, harflerini taklit ederek benzerini yazmakta bir beis yoktur. Eski üstatların meşhur bir yazısı taklit edilecekse bunun bir taklit olduğu belirtilmelidir. Kendi tasarım eseri gibi altına imza atılmamalı, "nakalehu (naklen yazdı)", "kalledehu (onu takliden yazdı)" gibi ibareler kullanılmalıdır. Artık topluma mâl olmuş ve birçok hattat tarafından yazılmış oklu besmele, lafzatullah, isminebi gibi meşhur yazılar için yaygın kullanımından dolayı bir telif hakkı söz konusu olmaz.[1]

Kopya, ışıklı hat masası vb. tekniklerle bir eserin kolay yoldan bire bir aynısını yazmaktır. Bu yönüyle taklitten farklıdır.[2] Başka bir hattatın kendi tasarımı ve telifi olan eserini izin almaksızın aynen kopya ederek yazmak caiz değildir. Çünkü, bir eserin birebir kopya edilerek yazılması o eser için uzun uğraşlar vermiş sanatkârın haklarını ihlal ve emeğine saygısızlık anlamına gelir. Bir eserin sahibinin izni olmaksızın kopya edilerek çoğaltılması aynı zamanda bir kul hakkıdır.[3] İslam dininin kul hakkına verdiği önemi de göz önünde bulundurarak öncelikle bu tarz hak ihlallerinden uzak durma bilincinde davranılmalıdır.

Telif hakları ülkemizde 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'yla korunmaktadır. Bu kanuna göre, bir sanatçının kendi emeğinin ürünü olan eseri onun izni ve bilgisi olmaksızın başkaları tarafından çoğaltılamaz, başka amaçla kullanılamaz.

Etkinlik-1

30 dk

Adı	Bir Metin Belirliyorum
Amaç	Yazılacak rika metnine karar verebilme
Malzemeler	Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, hadis kitapları, şiir ve edebiyat kitapları

Ön Hazırlık (1 hafta)

Amaç Belirleme

1. Yazacağınız rika metnini nerede ve hangi amaçla kullanacaksınız? (Kütüphane, cami, okul vb.)

.....

.....

.....

.....

Bilgi Toplama

2. Belirlediğiniz amaca uygun yazılmış rika metinlerini inceleyiniz ve bu metinlerin taşıdığı özellikleri listeleyiniz.

- .....
- .....
- .....
- .....

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek öğretmeninizin rehberliğinde tabloyu tamamlayınız.

Alternatif Belirleme

3. İncelediğiniz metinler arasından iki alternatif rika metni seçiniz. (Ayet, hadis, şiir veya özlü söz olabilir.)

- .....
- .....
- .....

Karar Verme

4. Yazacağınız metinde emeğe saygı ve telif haklarını gözetme açısından nelere dikkat etmeniz gerektiğini kısaca açıklayınız. Açıklamalarınızı göz önünde bulundurarak hüsnühatla yazacağınız rika metnine karar veriniz.

.....

.....

.....

Değerlendirme

1. Kararınızın gerekçesini kısaca açıklayınız.

.....

.....

.....

2. Kapsamlı bir karar alma sürecinin ortaya çıkacak ürüne etkileri nasıl olabilir? Düşüncelerinizi bu etkinlikteki adımları dikkate alarak açıklayınız.

.....

.....

.....

5.2. Rika Metninin Hüsnühatla Yazılması

Konuya Başlarken

"Seyir meyvesini toplayamaz kimse,
Çaba tohumunu serpmedikçe."

Sa'dî Şirazî

(Nimet Yıldırım, *Sa'dî-yi Şirazî Divanı*, 490)

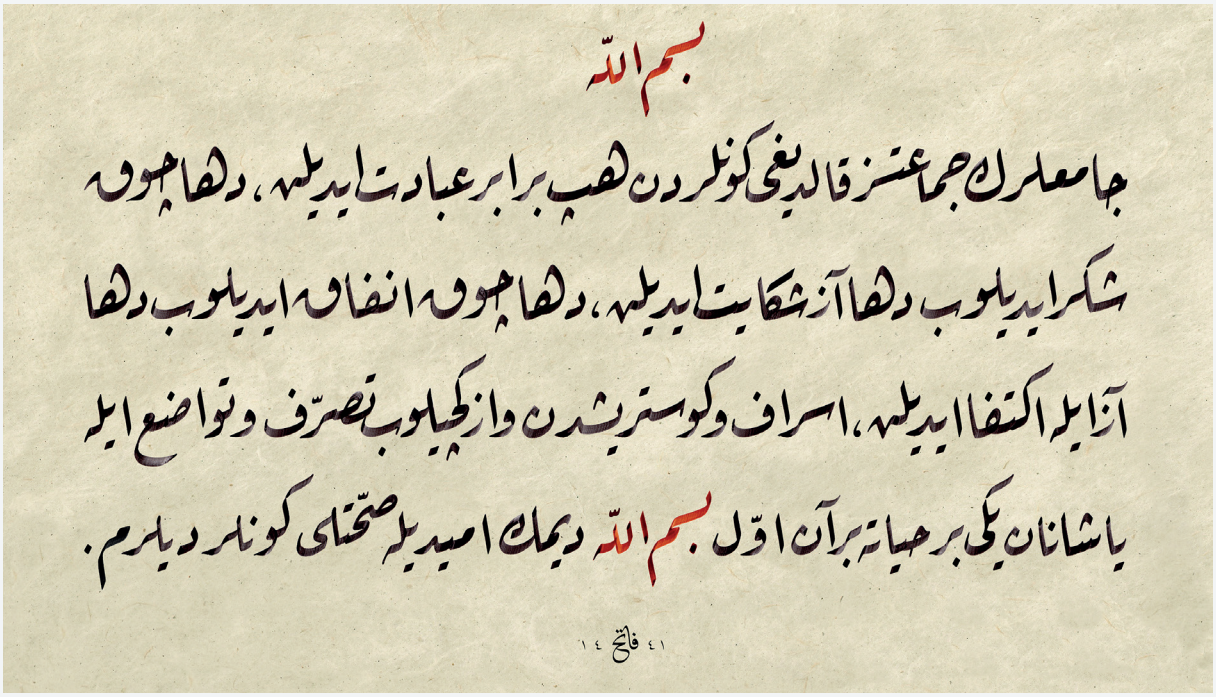
Bir hattatın ortaya koyacağı eser uzun bir hazırlık ve olgunlaşma süreciyle şekillenir. Bu süreçte metnin yazımına geçmeden önce hattatın harf bilgisi, yazı disiplini ve kompozisyon yetkinliği pekiştirilir. Yöntem, teknik ve malzemeler belirlenir. Yazının en iyi biçimde ortaya çıkması için çeşitli denemeler yapılır, biçimsel tasarımı üzerinde titizlikle durulur. Yazının aharlı kâğıda aktarımı dikkatlice planlanır. Her aşamada hem teknik hem de estetik hassasiyet gözetilir. Böylece içerik ve görsellik açısından nitelikli bir sanat eseri ortaya çıkar.

1. Levha yazarken nasıl bir yöntem ve teknik uygulanır? Hangi malzemeler kullanılır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Hüsnühat levhasının hazırlanma aşamaları neler olabilir? Tartışınız.

5.2.1. Yazma Metodunun Belirlenmesi

Yazılacak metne karar verildikten ve önceden yazılmış örnekler araştırılıp incelendikten sonra yazının hangi metot ve malzemelerle yazılacağı belirlenir. Yazının türü, ebadı, kalem kalınlığı, mürekkep rengi ve hangi kâğıda yazılacağı kararlaştırılır. Ayrıca istifli mi, düz satır mı, kıta şeklinde mi yazılacağı yapılacak hazırlıklar açısından önemlidir (Görsel 5.3, Görsel 5.4).

Görsel 5.3
Dikdörtgen şeklinde bir levha tasarımı (Hattat: Fatih Özkafa)

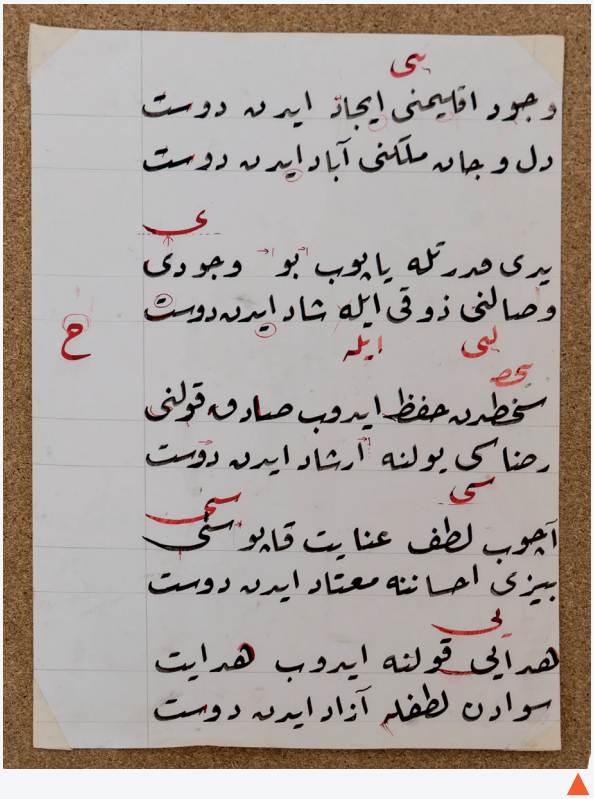

Görsel 5.4
Daire şeklinde bir levha tasarımı (Hattat: Fatih Özkafa)

5.2.2. Yazılacak Metnin Meşk Edilmesi

Yazılmasına karar verilen metindeki harflerin ve bitişmelerin yazılışları tüm incelikleriyle öğrenilmeli, yeterince meşk ederek güzelce yazabilecek yetkinlik sağlanmalıdır. Çünkü harfler yazının en küçük birimleridir, bir binanın tuğlaları gibidir. Zira tek tek her bir tuğlanın ölçüleri düzgün değilse o tuğlalarla yapılan duvarlar da düzgün olmayacaktır.

Yazılacak metin uzun ise bir satırı aşmayacak şekilde cümlelere bölünür. İlk cümleden itibaren her cümle usulüne uygun olarak meşk edilir. Bu meşklerde yazının gerektirdiği normal kalınlıktaki kamış kalem, her zamanki mürekkep ve mat kuşe kâğıtlar kullanılabilir. Bir cümlelik bölümün günlerce ve defalarca karalama çalışması yapılır. Sonunda bu cümle bir kâğıda tek satır hâlinde yazılarak meşk ödevi hazırlanır. Bu ödev hat hocasına gösterilir. Hocası tarafından incelenir, çıkartmaları yapılır (Görsel 5.5). Birinci cümle talebe tarafından ölçülerine uygun yazılabilir hâle gelince diğer cümleye geçilir. Sıradaki cümleler aynı şekilde meşk edilir. Sonra da metnin tamamı bir sayfa üzerine yazılarak meşk edilir. Böylece bu metin hat sanatının gerektirdiği güzelliğe ulaştırılır.

Görsel 5.5
Metnin meşk çalışma örneği

Etkinlik-2

30 dk

Adı	Meşk Ediyorum
Amaç	Rika metnini hüsnühat ile yazarak sanatsal eser oluşturabilme

"Allah Teâlâ, birinizin yaptığı işi en iyi şekilde yapmasından memnun kalır."

(Beyhakî, "Şüabü'l-îmân", 4/334)

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Yazacağınız metne uygun yöntem ve tekniği belirtiniz.

.....

.....

.....

2. Kullancağınız araç ve gereçleri listeleyiniz.

- .....
- .....
- .....

3. Üretim aşamalarını sıralayınız.

- .....
- .....
- .....

4. Dikkat ve sabırla eserinizi oluşturunuz.

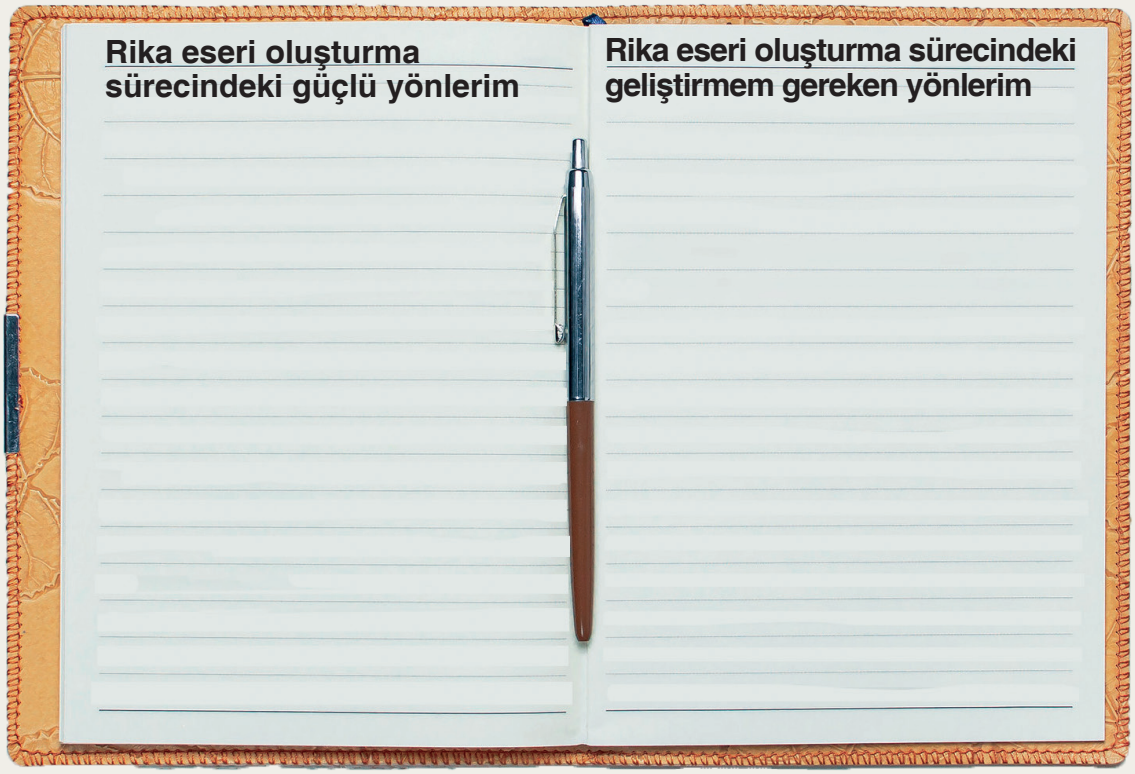
Değerlendirme

Oluşturduğunuz rika metnini öğretmeniniz rehberliğinde aşağıdaki ölçütler doğrultusunda değerlendiriniz. Öğretmeninizin geri bildirimini bundan sonraki çalışmalarınıza yansıtmak üzere not alınız.

	Evet	Hayır	Öğretmen Geri Bildirimi
1. Metin yeterince meşk edildi mi?			
2. Yazılan metin istenilen güzelliğe ulaştı mı?			
3. Yazının kalıbı hazırlandı mı?			
4. Yazının kalıptaki ölçüsüne göre kalem hazırlandı mı?			
5. Yazı, kalıba uygun olarak yeniden yazıldı mı?			
6. Yazı, kalıp üzerinden aharlı kâğıda yazıldı mı?			
7. Yazı tashih edildi mi?			
8. Yazı, estetik ve işlevsel açıdan etrafının bezenmesi için yeterli seviyede mi?			

Kontrol Noktası

Aşağıdaki öğrenme günlüğünü üzerinde belirtilen ifadeler doğrultusunda yazınız.

5.2.3. Yazının Kalıbının Hazırlanması

Meşk çalışması bitirilen yazıyı aharlı kâğıda yazmadan önce onun aharlı kâğıtta görünmesi istenilen şekliyle tasarımı yapılır. Bu tasarım önce normal kalınlıkta bir kalem ile yazılır. Sonra metot belirleme aşamasında hangi boyutta yazılacağı planlanmış ise o boyuta getirilinceye kadar fotokopi vb. yollarla büyütülür.[4] Büyütülen bu yazı yine mat kuşe, aydınger vb. kâğıtlar üzerine titiz bir çalışmayla ölçülerine ve planlanan taslağına tam uygun şekilde yazılır. Bu çalışmalar hocaya gösterilir. Bu yazma işi başarılı bir sonuç elde edinceye kadar defalarca tekrar edilir. Böylece metne, levha olarak görüneceği en son şekli verilmiş olur. Yazılan bu kâğıt, aharlı kâğıdın altına konulur, yazı kopya tekniğiyle üstteki aharlı kâğıda aktarılır. Levha yazarken aharlı kâğıdın altına konulan bu son taslağa kalıp denir. Celi yazıların kâğıttan başka zeminlere aktarılabilmesi için kenarları iğnelenerek hazırlanan kâğıtlara da kalıp denmektedir.[5] Kalıbının güzel hazırlanması güzel bir eserin temelini teşkil eder. Kalıp oluştururken telif hakkına riayet etmek, kalıbını ve eserini tamamen kendi tasarımı ile oluşturmak gereklidir.

5.2.4. Kalıp Üzerinden Aharlı Kâğıda Yazılması

Yazının kalıp üzerinden aharlı kâğıda yazılmasında günümüzde ışıklı hat masası kullanılmaktadır. Kalıp olarak hazırlanan kâğıdın üstüne aharlı kâğıt konulur. İki kâğıt birbirine köşelerinden hafifçe bantlanarak kaymaları önlenir. Kalıba sabitlenen aharlı kâğıt ışıklı hat masasının üzerine yerleştirilir. Bu işlemde ışıklı masanın üzerindeki altlığın şeffaf olması gerekir. Işıklı masada kalıptaki yazı, aharlı kâğıdın üzerinden görünür hâle gelir. Aynı kalınlıktaki kalem ile çok dikkatli ve yavaş yavaş üzerinden gidilerek alttaki yazı üstteki aharlı kâğıda aynen yazılır (Görsel 5.6). Talebe, levhasını yazmadan önce aharlı kağıda yazma alıştırmaları yapması gerekir. Böylece aharlı kağıda yazılan metin sanat eseri özelliği kazanmaya başlar.

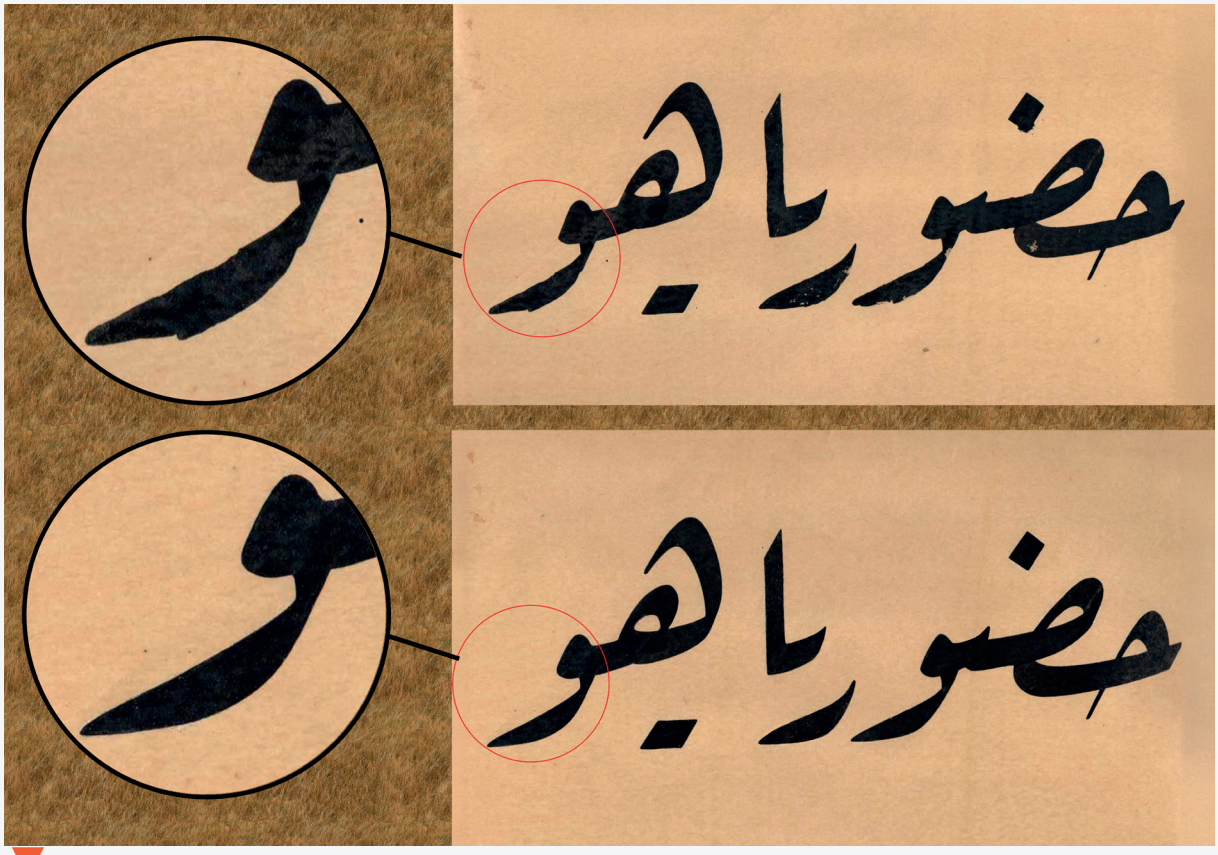

Görsel 5.6: Kalıp üzerinden aharlı kâğıda yazma çalışması

5.2.5. Yazının Tashih Edilmesi

Tashih, düzeltme demektir. Aharlı kâğıda yazılan yazıların kenarlarındaki pürüzlü yerlerin düzeltilmesi işlemidir (Görsel 5.7). Harflerin kenarlarında eksik kalan yerler doldurularak tamamlanır. Bu, çok ince bir kamış kalem veya tarama ucuyla yapılır. Yazarken kullanılan mürekkepten biraz daha sulu mürekkep kullanılır. Kenarlarında dışarı taşma veya pürüzler olan harfler de kazıma yoluyla tashih edilir. Yazı tashih etmek için tashih bıçakları ya da maket bıçağı kullanılır.[6]

Celi yazılarda tashihe daha çok ihtiyaç duyulur. Rika ve nesih gibi ince yazılarda pek tashihe gerek yoktur. Yazıyı tashihe hiç ihtiyaç bırakmayacak şekilde yazabilmek, en güzelidir.[7]

Görsel 5.7:
Bir yazının tashih öncesi ve tashih sonrası hâli

5.3. Rika Eserinin Bezenmesi ve Çerçeveletilmesi

Konuya Başlarken

Görsel 5.8:
Tezhiple bezenmiş bir hüsnühat eseri (Hattat: Mahmud Celâleddin)

"Kim zahmet çekerse defineyi elde eder,
Kim çalışır çabalarsa devlete ulaşır."

Mevlana

(Şaban Karaköse, *Mevlana'dan Düşündüren Sözler*, 111)

Bir hat levhasının son hâline ulaşması, yalnızca yazının tamamlanmasıyla bitmez; aksine, onu koruyan, estetikle bütünleştiren ve sergilenebilir kılan ayrıntılı bir sürecin başlangıcıdır. Bu süreçte yazının sağlam bir zemin üzerine yerleştirilmesi, çevresinin geleneksel süsleme sanatlarıyla bezenmesine özen göstermek gerekir. Her ayrıntı, sanata ve sanatkâra duyulan saygının ifadesidir. Bir eserin çerçevelenmesi, onu hem korur hem de sergilemeye hazır hâle gelir. Böylece hat levhası, maddi ve manevi boyutlarıyla tamamlanmış bir sanat eseri niteliği kazanır.

1. Rika eserinin bezenmesi ve çerçeveletilmesi sürecinde nelere dikkat edilmesi gerekir? Tahminlerinizi paylaşınız.
2. Rika eserinin bezenmesi ve çerçeveletilmesi sürecinde dikkat ve özen gösterilmemesi sanatkâra hangi duyguları hissettirebilir?

5.3.1. Eserin Murakkaya Yapıştırılması

Murakka, hat yazılı kâğıdın üzerine yapıştırılacağı mukavva benzeri kartondur. 15-20 kâğıdın üst üste muhallebiyle yapıştırılmasıyla elde edilir. Murakka olarak günümüzde hazır mukavva, paspartu, duralit vb. malzemeler de kullanılmaktadır. Murakkanın yazı yapıştırılacak yüzeyi çok düzgün olmalıdır.[8]

Görsel 5.9
Hüsnühat eserinin murakkaya yapıştırılması

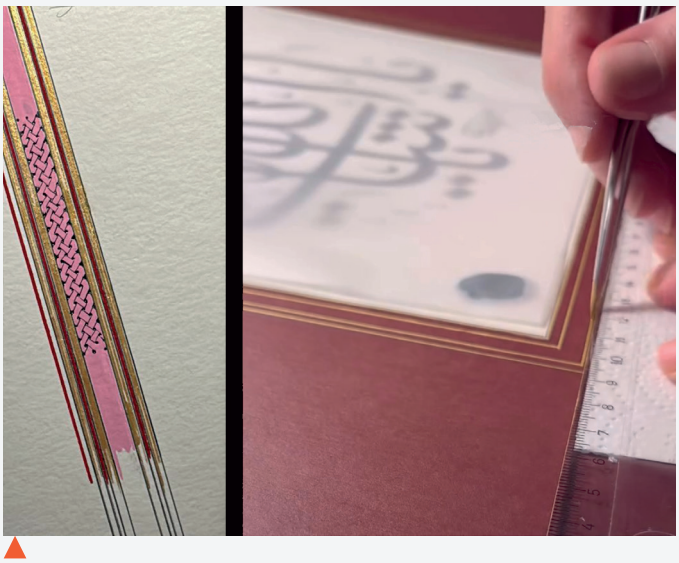
Aharlı kağıda yazılan ve tashihi bitirilen yazının murakkaya yapıştırılması, levha hazırlamada önemli bir aşamadır. Murakkaya yapıştırmak, kâğıt üzerindeki hat eserlerinin korunması ve sergilenmesi için yapılan bir işlemdir. Bu işleme "yazıyı murakkaya germek" de denilmektedir.[9]

Yazı, hazırlanan murakka üzerine muhallebi gibi doğal yapıştırıcılar kullanılarak dikkatlice yapıştırılır (Görsel 5.9). İşlem tamamlandıktan sonra serin ve gölge bir yerde kuruması için bekletilir. Kururken kıvrılmaması için murakka kenarlarından bir tahtaya yapıştırılır veya üzerine düzgün ağırlıklar konur. İyice kuruduktan sonra eseri yapıştırma esnasında pürüzler oluşmuşsa onlar da düzeltilir. Murakka, hat eserlerinin uzun ömürlü olmasını ve estetik görünümünü korumasını sağlar. Etrafının bezenmesine ve çerçevelenip sergilenmesine imkân verir.[10]

5.3.2. Eserin Kenarına Cetvel Çekilmesi

Yazma kitaplar ve hat levhalarında yazının kâğıt üzerinde kapladığı alanın dört bir tarafına çizilen çizgiye cetvel denir. Murakkaya gerilmiş yazının kenarına düz ve simetrik çizgiler çekilir ve bu çizgiler altınla veya boyayla doldurulur. Yazının kenarlarına cetvel çekmek eserin daha düzgün, dengeli, zarif ve profesyonel görünmesini sağlar.[11]

Osmanlı Dönemi'nde cetveller, tezhipli eserlerde önemli bir süsleme unsuru olarak kabul edilirdi. Ayrı bir dikkat ve uzmanlık gerektiren bu çizgiler, müzehhipler arasında "cetvelkeş" adı verilen sanatkârlar tarafından yapılırdı. Kitabın hattat elindeki işi bittikten sonra cetvelkeşler tarafından sayfaları düzenlenir, eser tezhibe hazırlanırdı.[12]

Görsel 5.10
Hüsnühat eserinin kenarına cetvel çekilmesi

Murakkaya yapıştırılan hüsnühat eserinin önce nasıl bezeneceğine karar verilir. Verilen karara göre eserin kenarına şu şekillerde cetvel çekilebilir:

Eserin kenarı tezhiple bezenecekse müzehhip tarafından yazının kenarında tezhip için ayrılan bölgeye, tezhibiyle uyumlu olacak şekilde önce cetvel çekilir, sonra tezhibi yapılmaya başlanır (Görsel 5.10).

Eserin kenarı ebruyla bezenecekse önce hat yazılı kâğıdın etrafına şeritler hâlinde kesilen ebru kâğıtları yapıştırılır. Sonra hat yazılı kâğıt ile ebru kâğıtlarının ek yerlerine uygun şekilde cetvel çekilir (Görsel 5.11).

Görsel 5.11
Ebruyla bezenmiş hüsnühat eserinin kenarına cetvel çekilmesi

Eser tezhip veya ebruyla bezenmeyecekse bu eserlerin öncelikle renkli murakka kartonlarına yapıştırılması tercih edilir ve etrafına cetvel çekilir. Bu şekilde sadece cetvel çekilen levhalar da vardır.

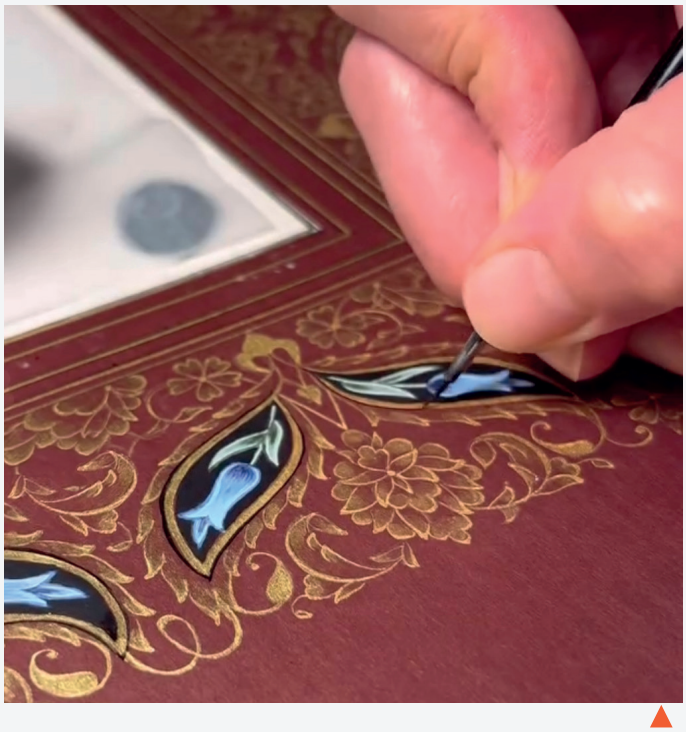
5.3.3. Eserin Tezhiple Bezenmesi

Tezhip, Arapça bir kelime olup "altınlamak" anlamına gelir. Genellikle altın ve çeşitli boyalarla yapılan süslemeleri ifade eder. Bu sanatla uğraşanlara müzehhip adı verilir. Tezhiple bezenecek yazının etrafına önce cetvel çekilir.

Sonra murakka üzerinde tezhiplenecek alanlara desen geçirilir (Görsel 5.12). Bu desenler genellikle doğadan ilham alınarak oluşturulan bitkisel motifler ve geometrik şekillerden oluşur.[13]

Desenler, altın varak ve çeşitli renklerle boyanır. Altın varak, su ve arap zamkı yardımıyla ezilir. Ezilerek boya kıvamına gelen altın jelatinli su ve fırçayla uygulanır. Altın uygulandıktan sonra genellikle akik taşından yapılan ve zermühre adı verilen özel bir aletle parlatılır. Bu işlem altının daha parlak ve düzgün görünmesini sağlar. Altınlama ve boyama işlemleri tamamlandıktan sonra desenin detayları ince fırçalarla işlenir ve son rötuşlar yapılır.

Tezhip sanatı, Kur'an-ı Kerim, el yazması kitaplar ve levhalarda hat yazılarını süsler, onlara göz alıcı bir görünüm kazandırır. Tezhip, hat sanatına zerafet ve estetik bir zenginlik katar, eserin sanatsal değerini artırır. Hüsnühat ve tezhip sanatı birbirleriyle çok yakından ilişkili, birbirini tamamlayan iki geleneksel sanatımızdır.[14]

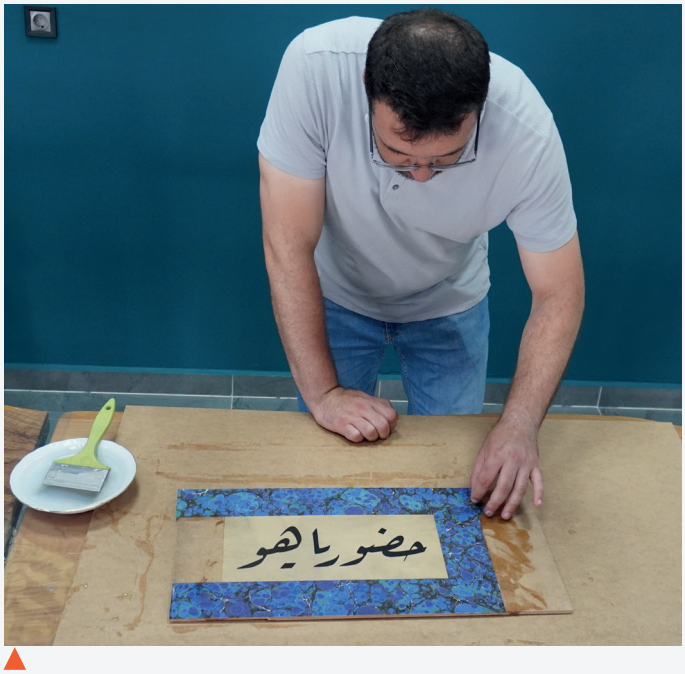
Görsel 5.12
Tezhip ile bezeme aşamasındaki bir hüsnühat eseri

Görsel 5.13
Tezhiple bezenmiş bir hüsnühat eseri (Hattat: Cevdet Tüfekçi, Müzehhibe: Hatice Önal)

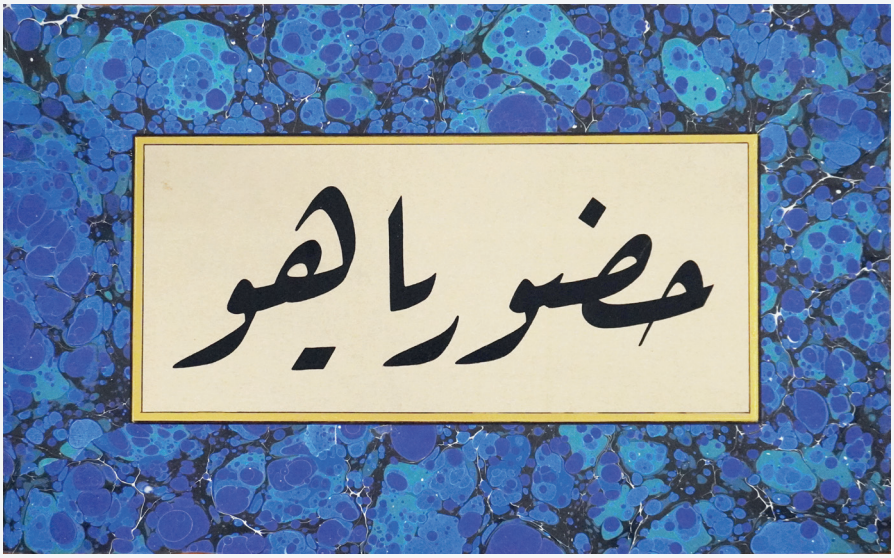
5.3.4. Eserin Ebruyla Bezenmesi

Ebru, kitreli su üzerine serpilen boyalarla bezenmiş kâğıt ve bunu hazırlama sanatıdır. Ebru yapılacak su, kitre adı verilen bir maddeyle yoğunlaştırılır. Bu, boyaların su yüzeyinde kalmasını sağlar. Toprak boyalar, ödle karıştırılarak kullanıma hazır hâle getirilir. Boyalar, teknedeki suyun yüzeyine serpilir ve iğne, tarak gibi çeşitli araçlarla desenler oluşturulur. Oluşturulan desen, kâğıdın teknedeki suyun yüzeyine yatırılması ve dikkatlice kaldırılmasıyla kağıda aktarılır. Bu kâğıt kuruyunca yazıyı bezemede kullanılır.[15]

Görsel 5.14
Hüsnühat eserinin ebru ile bezenmesi

Ebru kâğıdı, uygun ölçülerde kesilerek murakkaya gerilmiş yazının kenarlarına muhallebiyle yapıştırılır (Görsel 5.14). Hat yazılı kâğıtla ebru kâğıtlarının ek yerlerine de cetvel çekilir. Hat yazısının ebruyla bezenmesinde en çok bu usul kullanılır. Bunun dışında, aharlanmış ebru kâğıdına kamış kalemle doğrudan yazı yazılabilir. Hat yazıları akkase tekniğiyle de ebru üzerine aktarılabilir. Bu metotlarla yazılar ebruyla bezenmiş olmaktadır. Ebruyla bezenmiş hat yazıları; levhalar, murakkalar, kitap kapakları ve çeşitli sanat eserlerinde kullanılmıştır. Sanatının birleşimi her iki sanatın zerafet ve estetiğini bir araya getirerek hat sanatına renkli ve dinamik bir görünüm kazandırır(Görsel 5.15).

Görsel 5.15
Ebruyla bezenmiş bir hüsnühat eseri

5.3.5. Eserin Çerçeveletilmesi

Murakkaya gerilmiş ve bezemesi tamamlanmış hat yazısının çerçeveletilmesi, eserin korunması ve estetik bir şekilde sergilenmesi için önemlidir. Eser, çerçeveletilmeden önce dikkatlice temizlenir ve düzleştirilir. Bu, eserin çerçeve içinde en iyi şekilde görünmesini sağlar. Eseri geri planda bırakmayacak, boyutuna ve tarzına uygun bir çerçeve seçilir. Genellikle ahşap çerçeveler tercih edilmekle birlikte günümüzde farklı materyallerden yapılmış çerçeveler de kullanılmaktadır. Eserin bezemesinin durumuna göre etrafına paspartu adı verilen bir kâğıt veya karton yerleştirilir. Bu, eserin daha estetik görünmesini sağlar. Eser, çerçeveye dikkatlice yerleştirilir ve sabitlenir. Eserin korunması için çerçeveye cam eklenir. Günümüzde ışığı yansıtmayan müze camlar kullanılarak eserin her açıdan parlamadan görülmesi sağlanabilmektedir.[16] Böylece el emeği göz nuruyla uzun uğraşlar sonucunda hazırlanan hat levhası, korunaklı bir şekilde çerçeveletilerek yerine asılmaya veya sergilenmeye hazır hâle gelmiş olur(Görsel 5.16),(Görsel 5.17).

Görsel 5.16
Çerçevelenmiş eser örneği

Görsel 5.17
Çerçevelenmiş eser örneği

SIRA SİZDE

Yönerge

Hazırlamış olduğunuz levhaya ait bilgileri aşağıda boş bırakılan yerlere yazarak etiket hazırlayınız.

Etkinlik-3

30 dk

Adı	Son Adımlar
Amaç	Rika eserinin bezenmesi ve çerçeveletilmesiyle sanatsal ürün oluşturabilme
Malzemeler	Murakka kartonu, cetvel, gönye, trilin, tezhip boyası, tezhip fırçası, ebru kâğıtları, yapıştırmak için hazırlanmış muhallebi

Ön Hazırlık (1 hafta)

1. Yazdığınız eserin bezenmesi ve çerçeveletilmesine ilişkin uygun görsel anlatım araçlarını inceleyiniz.
2. Aşağıdaki aşamalara uygun olarak hazırlık yapınız.
   a) Murakka kartonunu ve cetvel çekme malzemelerini hazırlayınız.
   b) Bezemede ebru, tezhip veya her ikisini birlikte kullanabilirsiniz. Seçiminizi yapınız ve seçiminize uygun malzemeleri ediniz.
   c) Bezeme aracını (ebru, tezhip veya her ikisi) sizin hazırlamanız önerilmektedir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda bir öğretmen ya da sanatçıdan seçtiğiniz bezeme aracını temin edebilirsiniz.

Yönerge

Aşağıdaki adımları takip ederek öğretmeninizin rehberliğinde etkinliği tamamlayınız.

1. Hat yazılı aharlı kâğıdı murakka kartonuna yapıştırınız.
2. Eğer bezemede ebru kullanacaksanız hat yazılı kâğıdın kenarlarına ebru kâğıdını uygun ölçülerde keserek yapıştırınız.
3. Yazının kenarlarına cetvel çekiniz.
4. Eğer bezemede tezhip kullanacaksanız yazının tezhibini yapınız ya da destek alarak yaptırınız.
5. Eserinizin son kontrollerini öğretmen rehberliğinde yaparak çerçeveletmeye hazır hâle getiriniz.

Değerlendirme

1. Aşağıdaki formu kullanarak öğretmeninizle birlikte bezemesi tamamlanmış eserinizi değerlendiriniz.

	Evet	Hayır	Öğretmen Geri Bildirimi
Yazı murakkaya yapıştırıldı mı?			
Yazının kenarları tezhip veya ebruyla ya da her ikisiyle birden bezendi mi?			
Yazının kenarlarına cetvel çekildi mi?			
Eser estetik ve işlevsel açıdan yeterli mi?			
Eser son kontrolleri yapılarak çerçeveletilmeye hazır hâle getirildi mi?			

2. Eserinizi çerçevelettikten sonra öğretmeninize tekrar sununuz. Aşağıdaki formu kullanarak öğretmeninizle birlikte çerçevelenmesi tamamlanmış eserinizi değerlendiriniz.

	Evet	Hayır	Öğretmen Geri Bildirimi
Çerçeve kalınlığı eserle uyumlu mu?			
Çerçevenin eserle oranı uyumlu mu?			
Çerçeve deseni eserle uyumlu mu?			
Çerçeve rengi eserle uyumlu mu?			
Çerçevede kullanılan cam, eseri sergilemeye elverişli mi?			

PERFORMANS GÖREVİ	
Amaç • Rika hattıyla Hüsnühat levhası hazırlama aşamalarına karar verebilme	**Görev** Bu çalışmada göreviniz, bir hüsnühat eserinin yazılma sürecini gözlemleyerek rika metni yazım sürecine dair bir değerlendirme metni yazmanızdır.
Beceriler • Karar verme	**Süre** Hazırlık iki hafta Sınıf içi performans 40 dakika
Ürün Değerlendirme metni	**Puanlama Yöntemi** Dereceli puanlama anahtarı

Yönerge

Sevgili öğrenciler, bu performans görevine başlamadan önce aşağıdaki "Hazırlık Aşaması" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları iki hafta içinde tamamlayarak sınıfa malzemelerinizin tamamıyla gelmeniz önemlidir. Görevi gerçekleştirirken "Sınıf İçi Performans Aşaması" bölümündeki uyarıları göz önünde bulundurarak değerlendirme metninizi oluşturunuz.

Hazırlık Aşaması (İki hafta)

1. Hazırlayacağınız değerlendirme metninin puanlamasında kullanılacak dereceli puanlama anahtarını inceleyiniz.
2. Mümkünse yaşadığınız yerdeki bir hattatı atölyesinde ziyaret ederek bir hüsnühat levhasının yazılma sürecini gözlemleyiniz. Bunun mümkün olmadığı durumlarda genel ağ kaynaklarından bir hattatın levha yazma süreçlerine ilişkin araştırma yapınız.
3. Gözlem yaparken aşağıdaki hususlarla ilgili notlar alınız:
   - Levhanın yazılacağı metnin hangi kriterlere göre belirlendiği
   - Hazırlık aşamasında dikkat edilen hususlar
   - Levha yazma aşamasında dikkat edilen hususlar

Sınıf İçi Performans Aşaması (40 dk.)

Not aldığınız hususlardan hareketle bir hüsnühat eserinin levha aşamasına gelene kadar geçtiği süreçlere dair bir değerlendirme metni hazırlayınız. Metninizde aşağıdaki hususlara yer veriniz:

1. Sanatçının yazacağı metne karar verme sürecindeki gözlemlerinizi ve yorumlarınızı belirtiniz. Aşağıdaki hususlara yer veriniz.
   a) Levhanın kullanım amacı nedir?
   b) Kullanılacağı amaç doğrultusunda taşıması beklenen özellikler nelerdir?
   c) Kullanım amacına uygun olarak diğer alternatif metin örnekleri nelerdir?
   d) Sanatçı emeğe saygı ve telif haklarına riayet konusunda nelere dikkat etti?
   e) Tamamlanan eserle ilgili gözlemleriniz nelerdir?
2. Metninizi giriş, gelişme ve sonuç yapısına uygun olarak yazınız.
3. Yazılacak metne karar verme süreciyle ilgili yorumlarınızı yaptığınız gözlemlerle ilişkilendiriniz.

Ölçütler ve Değerlendirme

Hazırladığınız metin "anlam bütünlüğü, gözlem ve karar verme" ölçütlerine göre değerlendirilecektir.

Ürünü tamamladıktan sonra karekodda verilen öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Dereceli puanlama anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Öz değerlendirme formuna karekoddan ulaşabilirsiniz.

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki 1-5. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. **"Yazı kadar içerik de sanatın bir parçasıdır." cümlesinden yola çıkarak neden her yazının hat levhası olarak yazılmaması gerektiğini açıklayınız.**

2. **Hat sanatında emeğe saygı gösterilmesi ve telif hakkına riayet edilmesi açısından sanatçının dinî ve ahlaki sorumlulukları nelerdir? Açıklayınız.**

3. **Hat sanatında tashihin amacı nedir? Açıklayınız.**

4. **Metnin aharlı kâğıda yazılmadan önce çokça meşk edilmesi eser hazırlığında niçin önemlidir? Açıklayınız.**

5. **Levhalarda daha çok hangi metinler tercih edilmektedir? Açıklayınız.**

Aşağıdaki 6-8. sorulardaki cümlelerde boş bırakılan yerleri, verilen sözcüklerden doğru olanlarla tamamlayınız.

1739 **5846** **ahar** **ebru**

tezhip **murakka** **meşk**

6. **Telif haklarıyla ilgili …….. sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu çıkarılmıştır.**
7. **Hat yazılı kâğıdın üzerine yapıştırılacağı kalın kâğıda …….. denir.**
8. **Bir hat eserinin kenarını bezemek için …….. veya …….. kullanılabilir.**

Aşağıdaki 9-12. sorulardaki cümlelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

9. ( ) Kamış kalemi açarken kullanılan bıçaklar tashih yaparken de kullanılabilir.

10. ( ) Talebe, meşk öğrenimini başarıyla tamamladığı yazı çeşidiyle hat eseri yazabilir.

11. ( ) Azim, sabır ve disiplin, hat sanatında başarılı olmanın temel unsurlarındandır.

12. ( ) Hüsnühat levhaları aharlı kâğıt üzerine yazılır.

Aşağıdaki 13-15. soruları tabloda verilen kutucuk harflerini kullanarak cevaplayınız. Bir kutucuğu gerektiğinde birden çok kez kullanabilirsiniz.

A Yazının tashih edilmesi	B Yazılacak metnin önceden yazılmış örneklerinin belirlenmesi	C Aharlı kâğıda yazılması
Ç Yazının murakkaya yapıştırılması	D Yazının kalıbının hazırlanması	E Eserin çerçeveletilmesi
F Yazının tezhip ya da ebru ile bezenmesi	G Yazma metodunun belirlenmesi	Ğ Eserin kenarına cetvel çekilmesi
H Emeğe saygı ve telif haklarına riayet	I Yazılacak metnin meşk edilmesi	

13. Hüsnühat metninin belirlenme aşamalarını sıralayınız.

_____

14. Hüsnühat metninin yazılması aşamalarını sıralayınız.

_____

15. Hüsnühat eserinin bezenmesi aşamalarını sıralayınız.

_____

Aşağıdaki 16-20. soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

16. Aşağıdakilerden hangisi hat levhası hazırlamaya yönelik doğru bir yaklaşımdır?

A) Hızlı sonuç almak eserin kalitesini artırır.

B) Sanatçının emeği önemli değildir, eserin görüntüsü önemlidir.

C) Hat sanatı sadece güzel yazı yazma tekniğidir.

D) Levhalarda genellikle sıradan cümleler yer alır.

E) İçeriğin anlamlı olması eserin değerini artırır.

17. Aşağıdakilerden hangisi bir hüsnühat levhasının sanat değerini etkileyen özelliklerden biri değildir?

A) İçeriğinin anlamlı ve derin bir mesaj taşıması
B) Sabırla ve dikkatlice hazırlanmış olması
C) Estetik bir kompozisyona sahip olması
D) Pahalı malzemeler kullanılması
E) Özverili bir çalışmanın ürünü olması

18. Aşağıdakilerden hangisi hat sanatında kullanılan bir terim değildir?

A) Tashih
B) Rika
C) Pastel
D) Kalıp
E) Celi

19. Aşağıdakilerden hangisi hüsnühat levhası hazırlamanın aşamalarından biri değildir?

A) Yazının tasarımı
B) Yazının fotokopiyle çoğaltılması
C) Çerçeveletilmesi
D) Metnin meşk edilmesi
E) Yazının temize çekilmesi

20. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2024 yılında "iyilik sanatın olsun" konulu bir hüsnühat yarışması tertip edilmiştir.
Bu yarışmaya katılacak bir hattat aşağıdaki ayetlerden hangisini tercih ederse yarışmanın temasına uygun bir metin seçmiş olur?

A) "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir." (Ali İmran suresi 92. ayet)
B) "Namazı tam kılın, zekâtı hakkıyla verin, rükû edenlerle beraber rükû edin." (Bakara suresi 43. ayet)
C) "İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece 'İman ettik' demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?" (Ankebût suresi 2. ayet)
D) "Allah size işte böylece âyetlerini açıklar ki düşünüp hakikati anlayasınız." (Bakara suresi, 242. ayet)
E) "(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ suresi, 107. ayet)

Aşağıda verilen 21-26. ifadelerin başına ilgili olduğu kavrama ait harfi yazarak ifadelerle kavramları eşleştiriniz.

21. (.....) Harfleri estetik ölçülerle yazma sanatı	**A)** Meşk
22. (.....) Güzellik duygusu	**B)** Hüsnühat
23. (.....) Harf ve kelimeleri tekrar ederek yazı çalışması yapma yöntemi	**C)** Estetik
24. (.....) Yazının kalın uçlu kalemle büyük boyutlu yazılması	**D)** Aharlı kâğıt
25. (.....) Yazının dağılmasını önleyen, parlak ve kaygan yüzeyli kâğıt	**E)** Levha
26. (.....) Hüsnühat eserinin sergilenmeye uygun hâle getirilmiş şekli	**F)** Celi yazı
	G) Tablo

SONNOTLAR

1 bk. Yazır, *Kalem Güzeli,* 2/374-377; Derman, “Hat”, 16/432; Serin, *Hat Sanatı Tarihi,* 2/835.
2 bk. Yazır, *Kalem Güzeli,* 2/372-374.
3 bk. Nisa suresi 29. ayet; Âl-i İmran suresi 161. ayet; Buhari, “Rikak”, 48; Müslim, “Birr”, 59.
4 bk. Yazır, *Kalem Güzeli,* 2/377-381.
5 bk. Yazır, *Kalem Güzeli,* 2/381-385; bk. Derman, “Hat”, 16/432-433.
6 bk. Yazır, *Kalem Güzeli,* 2/361-371.
7 bk. Yazır, *Kalem Güzeli,* 2/355-360.
8 bk. Derman, “Murakka’”, 31/204-205.
9 Derman, “Murakka’”, 31/205.
10 bk. Yazır, *Kalem Güzeli,* 2/265-267.
11 bk. Uzun, “Cedvel”, 7/214.
12 bk. Uzun, “Cedvel”, 7/215.
13 bk. Birol, “Tezhib”, 41/61-62.
14 bk. Duran, “Tezhip”, 41/63-65.
15 bk. Derman, “Ebru”, 10/80-82.
16 Özkafa, *Hat Sanatı,* 322.

180

SÖZLÜK

A-B-C-Ç

abidevi: anıtsal.

ahar: hattatların kâğıt cilalamak için kullandıkları nişasta ve yumurta akından yapılan özel bir karışım.

ahdetmek: bir şeyi yapmak için kendi kendine söz vermek.

akide: inanç.

akis: yansı.

akkase: hafif ebrulu kâğıdın ortasına Arap zamkı mahlûlü sürülerek bu kâğıdı, kuvvetli boyalar serpip tekneye ikinci defa yatırarak iki ayrı ebrulu kâğıt elde edilmesi.

alelade: sıradan.

ayetberkenar: Kur'an'ın bütün sayfalarının ayetle başlayıp ayetle bitmesi.

azim: bir işteki engelleri yenme kararlılığı.

bedesten: kumaş, mücevher vb. değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı çarşı.

bilhassa: özellikle.

celi: sülüs veya tâlik yazının levhalarla kitâbelerde kullanılan büyük ve kalın şekli.

D-E-F-G-Ğ-H

dekoratif: dekor olarak kullanılan, süslemeye yarayan; süsleyici.

delailülhayrat: Hz. Peygamber'e (sav) gönderilen salavatışerifelerin derlemesi.

ebcet: Arap alfabesinin her harfi bir rakamı karşılayan ve anlamsız sekiz kelimeden oluşan değişik bir düzeni.

ekol: bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım; okul.

enamışerif: İçinde Enam suresi ile çok okunan bazı Kur'an surelerinin ve duaların bulunduğu kitapçık.

estetik: güzellik duygusuna uygun olan; güzel duyusal.

etik: çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü. Ahlaki.

evrak: 1. Kâğıt yaprakları, kitap sayfaları. 2. Yazılmış kitaplar, mektuplar veya yazılar.

fasıla: aralık, kesinti.

fazilet: erdem.

feyzalmak: etkilenmek, olgunlaşmak, ders almak.

hemhâl: aynı durumda olan.

hicret: 1. Göç. 2. İslam takviminde tarih başı sayılan Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi.

I-İ-J-K

ıslahat: düzeltme.

ibare: bir düşünceyi anlatan bir veya birkaç cümlelik söz.

icra: yapma, yerine getirme.

ifa: bir işi yapma, yerine getirme.

ihlas: 1.Temiz sevgi ve yürekten bağlılık. 2.Katışıksız, tam doğruluk. 3. din bilimi Kulun ibadet ve davranışlarının içten ve samimi olması.

ihtişam: görkem.

insicamlı: tutarlı.

istif: hat sanatında yazıyı daha güzel, daha etkili ve derli toplu bir şekil vermek için satır dışına çıkmak, harf ve kelimeleri göze âhenkli görünecek şekilde yerleştirmek sûretiyle yazma.

istikrar: aynı kararda olma, aynı biçimde sürme, bir düzende devam etme; stabilizasyon.

istinsah: yazma bir eseri el yazısıyla kopyalama.

itina: özen.

kabiliyet: yetenek.

kaide: kural.

kavim: aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu; budun.

kavis: bir eğrinin sınırlı bir kısmı; eğmeç.

keçe: yapağı veya keçi kılının dövülmesi veya ayakla tepilmesiyle elde edilen kaba kumaş.

kelam: söz.

kelamıilahi: Kur'an.

kelamıkibar: özdeyiş.

kemal: olgunluk.

kıta: dörtlük.

kitabet: 1. Yazı yazma. 2. Bir şeyi düzgün ve kurallara uygun şekilde kaleme alma.

kitre: gevenin gövde veya kökünün üzerine bıçakla özel olarak yapılan çizgilerden akan zamk; kestere.

kuşe: kalın, ağır gramajlı parlak, düzgün, pürüzsüz, kaygan bir tür kâğıt; kaymak kâğıdı, kuşe kâğıdı, papyekuşe.

L-M-N

liyakat: 1. Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırlık durumu; değim. 2. yeterlilik.

mabet: 1. Din bilimi İçinde ibadet edilen yapı; tapınak, ibadethane, ibadetgâh. 2. Özel bir konuda, sevgi ve saygı ile bağlanmanın ortaya konulduğu yer.

mağribî: 1. Batılı. 2. Kuzey Afika bölgesine ait.

mahsus: 1. Özgü 2. Biri veya bir şey için ayrılmış; münhasır.

mail: 1. Eğilimi olan. 2. Eğik.

meşk: 1. Yazı veya müzikte alışmak ve öğrenmek için yapılan çalışma, el alıştırması. 2. Yazı veya müzik dersi. 3. Bir öğretmenin, aynısını yazmaları için öğrencilerine verdiği yazı örneği.

mevki: yer.

mihrab: cami, mescit vb. yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer.

minber: camilerde hutbe okunan merdivenli, yüksekçe yer.

muntazam: 1. Düzgün. 2. Düzenli.

murakka: hattatlar tarafından kaleme alınan güzel yazı örneklerinin bir araya getirilmesiyle elde edilen mecmua, güzel yazı albümüne yanlış olarak verilen isim.

Mushaf: Hz. Peygamber'e gelmiş olan vahiylerin tümünün iki kapak arasında toplanmış olan biçimi.

musikişinas: müzikle uğraşan.

müsenna: hüsnühatta düz, istifli veya girift olarak çift ve karşılıklı şekilde yazılmış yazı, aynalı yazı.

müstensih: el yazması eseri el yazısıyla kopya eden kimse; çoğaltıcı.

nail: erişmiş, ele geçirmiş, başarmış, kazanmış, ulaşmış.

nam: 1. Ad. 2. Ün.

nazil: inen, inmiş.

nüzul: Kur'an âyetlerinin vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e bildirilmesi.

O-Ö-P-R-S-Ş

öd: Tropikal bölgelerde, özellikle Doğu Asya ve Malaya'da yetişen, yapraklarını dökmeyen, meyvesi armut biçiminde bir ağaç, ûd.

prensip: ilke.

riayet: sayma, saygı, ağırlama, itibar etme.

safha: evre.

sebil: genellikle camilere bitişik özel bir biçimde yapılmış, karşılık beklemeden hayır için içme suyu dağıtılan taş yapı; sebilhane.

serlevha: 1. Başlık. 2. Fatiha ve Eliflammim sayfaları.

sırça: camdan yapılmış eşya.

sofa: evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer; hanay, hol.

şak: 1. Yarma, yarılma. 2. Yarık, çatlak.

şükran: iyilik bilme; gönül borcu, minnettarlık.

T-U-Ü-V-Y-Z

tahsil: öğrenim.

talim: 1. Öğretim. 2. Alıştırma.

tatbik: 1. Uygulama. 2. Bir şeyi bilinen başka bir şeye benzetme, aynısını yapma.

tebcil: saygı gösterip ağırlama.

tekamül: 1. Olgunlaşma. 2. Gelişme.

telif hakkı: bir fikir veya sanat eserini yaratan kişinin, bu eserden doğan haklarının hepsi; telif, yazar hakkı, röyalti.

tellal: 1. Herhangi bir şeyi, olayı veya bir şeyin satılacağını halka duyurmak için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağıran kimse; çağırtmaç. 2. Satışlarda aracılık eden kimse.

telmih: bir dizede veya beyitte bilinen bir olay, bir atasözü, fıkra vb.ni hatırlatma sanatı; anıştırma.

temayüz: Başkalarına göre üstün duruma gelme, sivrilme, seçkinleşme.

temenni: 1. Bir şeyin gerçekleşmesini dileme. 2. dilek.

teorik: kuramsal.

tertib: 1. Sıralama. 2. Düzen.

teşekkül: oluşum.

tevessül: elde etmek istenilene ulaşmak için birini ve bir şeyi aracı yapma.

tezyin: süsleme.

tiz: ince keskin (ses), pes karşıtı.

trilin: yazı yazma, çizim yapma veya belirli alanları işaretlemekte kullanılan özel bir kalem türüdür.

tuğ: tepesine altın yaldızlı top geçirilmiş, altında at kuyruğu kıllarının sarktığı bağlanmış bir sırıktan oluşan saltanat, şan ve şöhret alameti.

tuğrakeş: resmî evraka tuğra çeken görevli, tuğraî, tuğranüvis, tevkîî, nişancı.

usul: 1. Yöntem. 2. Kural.

ümmet: bir peygamberin getirdiklerine inanıp ona tabi olanların oluşturduğu topluluk.

üstat: bilim veya sanat alanlarından herhangi birinde üstün bilgisi ve yeteneği olan kimse.

vaki: olan, olmuş.

zamk: 1. Akasya, kitre, sütleğen vb. ağaçların kabuklarından sızarak donan, eriyiği yapıştırıcı olarak kullanılan, renksiz veya sarı kırmızımtırak renkte biçimsiz madde. 2. Bu maddenin yapıştırıcı olarak kullanılan eriyiği.

zarafet: incelik, zariflik, nezâket.

zayi: yok olmuş, elden çıkmış, mahvolmuş.

zermühre: tezhip sanatında sürme altının parlatılması için kullanılan ve ucunda cilalı, sert, parlak bir taş bulunan, kalın bir kalem biçim ve büyüklüğündeki alet.

KAYNAKÇA

Acar, M. Şinasi. *Türk Hat Sanatı.* İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 1999.

---------- *İstanbul'un Hattat Mezar Taşları Gelimli Gidimli Dünya.* İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları, 2023.

Acun, Hakkı vd. *Türk İslâm Sanatları Tarihi.* ed. Abdülkadir Dündar. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

Alparslan, Ali. *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

---------- "Celî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/265-267. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

---------- "Divanî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/445-446. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

---------- "Kıta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/505-506. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

---------- "Müsennâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/87-88. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ayğan, Abdurrahim. "Memlük Kur'ân Sanatına Problematik Bir Yaklaşım". *Şarkiyat Mecmuası 42* (2023), 13-34.

Bayat, Ali Haydar. *Hüsn-i Hat Bibliyografyası.* İstanbul: IRCICA Yayınları, 2002.

Bektaşoğlu, Mustafa. *Hat Sanatı ve Kastamonulu Hattatlar.* Ankara: Even Medya, 2018.

---------- *Hat Sanatı ve Tosyalı Hattatlar.* İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2005.

Berk, Süleyman. *Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı.* İstanbul: İnkılab Yayınları, 2013.

---------- *İstanbul'un 100 Hattatı.* İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2012.

Birol, İnci Ayan. "Tezhip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Çavuş, Fatih. *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2024.

Çetin, Nihad M., "İslam Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi", *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı.* ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. 14-32. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1992.

---------- "Aklâm-ı Sitte". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/276-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Davudoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi.* İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973.1/299, 1/331.

Demirci, Senem. *Başlangıcından Günümüze Rik'a Hattı.* İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Dere, Ömer Faruk. *Yeni Başlayanlar İçin Rik'a Yazı Metodu.* İstanbul: İnkılab Yayınları, 2018.

Derman, M. Uğur. "Hat San'atında Osmanlı Devri". *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı.* ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. 33-43. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1992.

Derman, M. Uğur. *Türk Hat Sanatının Şaheserleri.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.

---------- "Meşklere Dair". *Mehmed Şevki Efendi'nin Sülüs-Nesih Hat Meşkleri. 7,8.* İstanbul: IRCICA Yayınları, 2010.

---------- "Âhar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/485. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

---------- "Ebru". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/80-82. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

---------- "Hat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/427-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

---------- “Hattat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/493-499. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

---------- “Hilye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/47-51. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

---------- “İstif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/330-333. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

---------- “Kalem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

---------- “Hokka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/216-218. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

---------- “Makta’ ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/454. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

---------- “Murakka’ ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/204-205. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

---------- “Mühre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/525-526. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

---------- “Mürekkep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/46-47. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

---------- “Nesih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

---------- “Ta’lik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/507-508. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

---------- “Tuğra”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/336-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

---------- “Mustafa İzzet, Yesârîzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/307-309. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

---------- “Yazı San’atımızda Hilye-i Saadet”. *İlgi.* 28/33-38. 1979.

Derman, M. Uğur – Küçükaşçı, Mustafa S. *Mustafa İzzet Efendi.* İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.

Duran, Gülnur. “Tezhip”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/63-65. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Efe, Ahmet. *Güzeli Bulmak – Hattatların Hâli,* İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.

Gedik, Ahmet. “Kur’ân’ın Estetik Tebliği: Kubbetü’s-Sahrâ’nın Osmanlı Dönemi Yazı Kuşakları ve Ayet Kitâbeleri”. *Kur’an ve Hüsn-i Hat: Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat Sempozyum Bildiri Metinleri.* Amasya, 01-03 Kasım 2013. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017. 237-241.

Gülgen, Hicabi. *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları Tarihi.* Bursa: Emin Yayınları, 2025.

Işık, Emin. “En’am Suresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/169-170. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

İbnü’l-Basis, Muhammed bin Musa eş-Şâfiî. *İbnü’l-Bevvâb’ın Kasîde-i Râiyye Şerhi.* trc. Mehdi Rezoug. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2025.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar,* İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.

Kanbaz, İsmail. “Medeniyet Tasavvurumuzdaki Parçalanmanın Bir Tezahürü Olarak Bilgisayar Dizgisi Mushaflar”. *Kur’an ve Hüsn-i Hat: Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat Sempozyum Bildiri Metinleri,* Amasya, 01-03 Kasım 2013, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017. 133-147.

Karaköse, Şaban, *Mevlana’dan Düşündüren Sözler,* İstanbul: Yakamoz Yayıncılık, 2007.

Kazan, Hilal. *Noktalar ve Çizgiler Arasında Hasan Çelebi,* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2024.

---------- *Dünden Bugüne Hanım Hattatlar.* İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2010.

Kısakürek, Necip Fazıl. *Çile.* İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2007.

Koç, Turan. “Sanat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/90-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Maşalı, Mehmet Emin. “Mushaf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/242-248. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Memiş, Mehmet. “Hat Sanatının Uygulama Alanları”, *Türk İslâm Sanatları Tarihi.* 427-436. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

Memiş, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2012.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni,* Ankara: 2025.

Müstakîmzâde, Sadeddin Süleyman. *Tuhfe-i Hattâtîn.* İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.

Özek, Ali vd. *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli.* Arabistan: Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, 1992.

Özkafa, Fatih. *Hat Sanatı - Osmanlıdan Bugüne.* İstanbul: Kapı Yayınları, 2023.

Özkeçeci, İlhan. *Hat Sanatını Tanımak.* İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2017.

Özönder, Hasan. *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü.* Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2003.

Perk, Haluk. *Hattat Mustafa Halim Özyazıcı, Hayatı ve Sanatı.* İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2021.

Serin, Muhittin. *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri 1-2. İstanbul:* Kubbealtı Neşriyatı, 2019.

Serin, Muhittin. *Halim Efendi’nin Meşk Mecmuası.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2017.

---------- “Meşk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/372-374. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

---------- “Mushaf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/248-254. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

---------- “Rik’a”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

---------- “Rikâ’ ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/109-110. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

---------- “Sülüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/128-130. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

---------- “Tevkî’ ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/36-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Serin, Muhittin vd.. *İslâm Sanatları Tarihi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

Sofuoğlu, Mehmed. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi.* trc. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989. 14/6447-6448.

Subaşı, M. Hüsrev. *Yazıya Giriş.* İstanbul: Dersaadet Kitabevi, 1987.

Subaşı, M. Hüsrev. Hattat Osmanlı Padişahları”. *Osmanlı.* 11/52-60. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

---------- “Yaygınlaşmış Şekil ve Muhtevası ile Hilye-i Şerîfe ve Bölümleri”. *Hilye-i Şerîfe - Hz. Muhammed’in Özellikleri.* ed. Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz. 39-47. İstanbul: Antik A.Ş., 2011.

Süleyman Çelebi, Vesîletü’n-Necât – Mevlid-i Şerif. Haz. Mehmet Akkuş – Uğur Derman. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Sülün, Murat. *Kur’ân’dan Sanata.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Taşkale, Faruk - Gündüz, Hüseyin. *Hilye-i Şerîfe Hz. Muhammed’in Özellikleri.* İstanbul: Antik A.Ş. 2011.

Türkoğlu, Oktay. *Hattat Yesârîzâde Mustafa İzzet'in İstanbul Kitâbeleri.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2023.

Türkoğlu, Selim. *Rûhî Hendese – Hüsn-i Hat Sanatı.* İstanbul: Aktif Matbaası, 2006.

Uzun, Mustafa İsmet. "Cedvel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

---------- "Ebced". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/68-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman. "Delailü'l-Hayrat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Ülker, Hikmet. *Hattın Çelebisi Hasan Çelebi,* İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2003.

Vural, Mehmet Arif vd. *Anadolu İmam Hatip Liseleri Hüsn-i Hat.* Ankara: MEB Devlet Kitapları, 2016.

Yazıcı, İsmail. *Hattat Hâmid Aytaç Kitabı.* İstanbul: Kartalite Kültür Yayınları, 2008.

Yazır, Mahmud Bedreddin. *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli 1-2,* haz. Hüseyin Gündüz – Faruk Taşkale. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.

Yetkin, Suut Kemal. *İslâm - Türk Sanatı İmam Hatip Okulları için Ders Kitabı,* İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1956.

Yıldırım, Enbiya. *Hüsn-i Hat ve Hadis.* Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Yıldırım, Nimet. *Sa'di-yi Şirazî Divanı.* Çev. Nimet Yıldırım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.

Yılmaz, Abdülkadir. *Hat Sanatında Satır Sistemi,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.

Zennûn, Yusuf – Serin, Muhittin. "Kûfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/342-345. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

*****Kaynakçanın hazırlanmasında İSNAD Atıf Sistemi İsnad Sonnot kullanılmıştır.**

Örnek Rika Metinleri

Görsel ve Genel Ağ Kaynakçası

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları Cevap Anahtarı

TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI

BAŞKENT • Ankara
İL MERKEZİ • Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU

0 50 100 200 300 400 km

Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
ÖZBEKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
KIRGIZISTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
İRAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
TUVA C.
SAHA (YAKUT) C.
UKRAYNA
BELARUS
POLONYA
ALMANYA
FRANSA
İSPANYA
İTALYA
SURİYE
IRAK
SUUDİ ARABİSTAN
MISIR
LİBYA
CEZAYİR
TUNUS
FAS
YUNANİSTAN
BULGARİSTAN
ROMANYA
GÜRCİSTAN
AZERBAYCAN
ERMENİSTAN
İSRAİL
FİLİSTİN
ÜRDÜN
LÜBNAN
KUVEYT
KATAR
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
UMMAN
YEMEN
SUDAN
ÇAD
NİJER
BANGLADEŞ
Karadeniz
Akdeniz
Kızıldeniz
Hazar Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Norveç Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Beyaz Deniz
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Baltık Denizi
Kuzey Denizi
Manş Denizi
Tiren Denizi
Cebeliüttarık B.
Moskova
Astana
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Kabil
İslamabad
Yeni Delhi
Tahran
Bağdat
Ankara
Lefkoşa
Atina
Sofya
Bükreş
Kişinev
Kiev
Minsk
Varşova
Berlin
Paris
Roma
Madrid
Lizbon
Cezayir
Tunus
Trablus
Kahire
Amman
Şam
Beyrut
Kudüs
Tel Aviv
Riyad
Doha
Abu Dabi
Muskat
Sana
Dakka
Pekin
Ulanbatur
Moskova
Oslo
Helsinki
Stockholm
Kopenhag
Amsterdam
Brüksel
Londra
Dublin
Reykjavik
Belgrad
Zagreb
Sarayevo
Priştine
Üsküp
Tiflis
Erivan
Bakü
Duşanbe
Hotan N.
Sarı N.
Ganj N.
Nil N.
Fırat N.
Dicle N.
Ural N.
Volga N.
Don N.
Dnepr N.
Ob N.
Irtış N.
Lena N.
Yenisey N.
Indigirka N.
Kolyma N.
Pechora N.
Onega G.
Ladoga G.
Ribinsk Brj. G.
Baykal G.
Balkaş G.
Aral G.
Hutun G.
Kırım C.
Kerç B.
Karaboğaz G.
Sırdarya N.
Amudarya N.
Tarım C. Bölge
JAMMU VE KEŞMİR (Uluslararası Statüsü Belirsiz)
IZLANDA
NORVEÇ
İSVEÇ
FİNLANDİYA
DANİMARKA
HOLLANDA
BELÇİKA
LÜKSEMBURG
İSVİÇRE
AVUSTURYA
MACARİSTAN
SLOVAKYA
ÇEKYA
SLOVENYA
HIRVATİSTAN
BOSNA-HERSEK
KOSOVA
ARNAVUTLUK
MAKEDONYA
KARADAĞ
SIRBİSTAN
PORTEKİZ
İRLANDA
BİRLEŞİK KRALLIK
GKRY
KKTC
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
40°K 30°K 20°K 10°K
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D
50°K 40°K 30°K 20°K 10°K